

00000 27854
25
Антін Крушельницький і Др. Іван Копач.

ПЕРША ЧИТАНКА

ДЛЯ СЕРЕДНИХ ШКІЛ.

ПЯТЕ, ЗМІНЕНЕ ВИДАННЯ.

Ціна оправленого примірника 3 зл. 60 гр.

У ЛЬВОВІ, 1926.

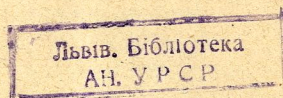
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.

Антін Крушельницький і Др. Іван Копач.

ПЕРША ЧИТАНКА

ДЛЯ СЕРЕДНИХ ШКІЛ.

ПЯТЕ, ЗМІНЕНЕ ВИДАННЕ.

Ціна оправленого примірника 3 зл. 60 гр.

У ЛЬВОВІ, 1926.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.

2141.4-942.2

Державне Видавництво шкільних книжок у Кураторії
Львівського Шкільного Округа у Львові. Ул. Куркова ч. 21.
Ч. Телеф. 28—47. № Чекового конта 141.751.

В прилюдних середніх школах мають уживатися лиш книжки, зачислені згідно дозволені Міністерством В. і Пр. Кожда книжка, видана накладом Державного Видавництва шкільних книжок, має на заголовнім листку орла з написом: „Видавництво шкільних книжок“. Тих книжок не вільно продавати по цінах вищих над ті, які означені на заголовнім листку.

З м і с т.

	стор.
1. Рідний край — Микола Чернявський	1
2. Наша слава — Тарас Шевченко	1
3. Чародійна скрипка — Брати Грімми	1
4. Чи ж та голуб — Леонід Глібів	4
5. Кирило Кожумяка — Народний переказ	5
6. Оциганив — Степан Руданський	7
7. Тепер мені не до соли — Народна сміховинка	8
8. Віщий Олег — Степан Руданський	8
9. Брат у брата на тому світі — Народна легенда	11
10. Осел і лев — Іван Франко	15
11. Три брати — Народна казка	18
12. Святослав — Василь Щурат	23
13. Володимир Великий — За Іваном Крип'якевичем	24
14. Євшан-зілля — Микола Вороний	28
15. Хатка в лісі — Брати Грімми	30
16. Слон-бунтар — Редіард Кіплінг	35
17. Хрест Володимира Великого — За Іваном Крип'якевичем	41
18. Плач Ярославни — Василь Щурат	43
19. Царевич Яків — Народна казка	45
20. На Святий Вечір — Богдан Лепкий	56
21. Зимову в лісі — Софія Русова	57
22. Мати — Борис Грінченко	64
23. Пісня сироти — Народна пісня	64
24. Страшний косар — Тарас Шевченко	65
25. Лисиця — Андрій Молодченко	65
26. Лис і вовчиця в криниці — Іван Франко	68
27. Скупий — Народна сміховинка	69
28. Драбина — Народна сміховинка	69
29. З Новим Роком — Іван Франко	70
30. Війна між псом і вовком — Іван Франко	70
31. Жаба і віл — Леонід Глібів	75
32. Хуртовина — Едмондо де Амічіс	76
33. Брати Злидні — Станислав Віткевич	81
34. Уратувала — Віра Лебедова	88
35. У Січовій школі — Андрій Чайковський	93
36. Козак вибирається в похід — Народна пісня	99
37. Дніпро — Степан Рудницький	99
38. Пороги — Микола Чернявський	103
39. Чубова редута — Андрій Чайковський	103
40. Козацький бенкет — Сидір Воробкевич	106

РМН

	стор.
41. Герцоговинка — Светозор Чорович	107
42. Почутте обов'язку — Вячеслав Гонсьоровський	112
43. Похорони матери короля Яна Собеского	115
44. Дивувалась зима — Іван Франко	115
45. Весна — Іван Франко	116
46. Веснівка — Маркіян Пашкевич	116
47. Пригоди горобця — Юрій Сірий	117
48. Ранок — Борис Грінченко	122
49. Подивись! — Борис Грінченко	123
50. Смерть козака — Сидір Воробкевич	123
+ 51. Тарас Шевченко — Григорій Коваленко	124
52. Старинний Галич — Іван Крип'якевич	128
53. У Страстний Четвер — Василь Щурат	131
54. Перший Великдень на волі — Іван Франко	131
55. В світ за очі — Олександр Колесса	133
56. Погане каченя — Г. Андерсен	135
57. Турова круча — Пантелеймон Куліш	144
58. Червона калино! — Іван Франко	145
59. Смереко, смереко! — Марійка Підгірянка	146
60. Громом розбита ялице — Богдан Лепкий	146
61. У пасіці — Софія Русова	147
62. Король у гостині — Генрик Ржевуский	153
63. Погідна ніч літна — Іван Франко	154
64. Зорі — Борис Грінченко	155
65. Олеся — Борис Грінченко	155
66. На прощі у Києві — Пантелеймон Куліш	162
67. Дорош — Олекса Стороженко	165
68. Люди — Антін Крушельницький	169
69. Січові Стрільці на Маківці — Лукин Петрів	171
70. Брати	174
71. Хоробрість Цяпки — Стрілецька сміховинка	175
72. Білавка — Г. Андерсен	175
73. Прогулька в Криму — Юрій Сірий	179
74. У жнива — Богдан Лепкий	183
75. Мурашка та полевий коник — Михайло Старицький	184
76. Медвідь у школі — Іван Франко	184
77. Не мої ноги — Степан Руданський	185
78. Хвалько — Езоп	185
79. Історія осла — Віктор Ракоші	186
80. Притча — Василь Щурат	190
81. Св. Андрей на київських горах — Василь Щурат	190
82. Мій край, мій рай — Григорій Цеглинський	191
83. Село на Україні — Тарас Шевченко	192
84. Вечір на селі — Тарас Шевченко	192
85. Заповіт Тараса Шевченка	192

1. Рідний край.

У всіх людей одна святиня.
Куди не глянь, де не спитай,
Раднійша ¹⁾ їм своя пустиня
Ніж земський у чужині рай.

Микола Чернявський.

2. Наша слава.

Наша дума, наша пісня	Без золота, без каменю ²⁾ ,
Не вмере, не загине.	Без хитрої ³⁾ мови,
От де, люди, наша слава,	А голосна та правдива,
Слава України!	Як Господа слово.

Тарас Шевченко.

3. Чародійна скрипка.

Жив собі музика. Взяв він якось свою скрипку і пішов у ліс. Сумно йому стало на самоті; витяг він із торбини скрипку і думає:

„Попробую заграти; може хто прийде на голос скрипки та розважить мене і буде мені за товариша“.

І він заграє — та так заграє, що луна пішла на увесь ліс:

„Сумно мені тинятися
В лісі самотою;
Хотівби я зустрітися
З душею живою.
Ти, скрипонько, гучно грай,
Товариша викликай!“

Як ось із ліса виходить сірий вовк.

„Ні, такого товариша мені не треба“ — думає музика.

¹⁾ милійша, любійша, веселійша. ²⁾ звичайно говоримо і пишемо: „без каменя“. Ту треба розуміти: без дорогоцінних камінчиків (діamentів, брилянтів, самоцвітів). ³⁾ штучної, штудерної, високопарної.

А вовк підходить до нього і говорить:

— Ніколи ще я не чув такої чудової музики. Навчи, братаку, і мене грати.

— Навчити можна — відмовляє музика — на скрипці грати діло не мудре; колиб тільки ти робив усе те, що я звелю.

— Гаразд! — каже вовк — буду тобі слухняний, як добрий ученик своєму учителеви.

Музика побачив недалеко розколений пеньок, підійшов до нього тай каже:

— Клади, вовче, передні лапи в розколіну.

Вовк положив, а музика вхопив каменяку та вовка по лапах! Камінь заскочив у розколіну і пришккнув ¹⁾ обі лапи. Подивився музика на вовка, засміявся і пішов далі.

Поблукав він ще по лісі і знов йому сумно стало; витяг із торбини свою скрипку і ну — грати туж саму пісеньку. Як ось ізза куща вилазить лисиця і говорить:

— Голубчику, музику, навчи й мене грати так гарно на скрипці!

— Добре — каже музика — я тебе вивчу, але ти мушиш робити все те, що я звелю.

Лисиця згодилась. Пішли вони по лісі і вийшли на вузьеньку стежку, де з обох боків росла молода та гнучка ліщина.

Музика нагнув одно деревце з правого боку, а друге з лівого тай каже:

— Ну, лисичко, давай праву лапу.

Лисиця дала. Він прив'язав праву лапу до вершка зігнутої ліщини і пустив, а ліщина випрямилась і потягла лисицю вгору. Покинув її так музика і пішов далі.

Довго тинявся він по лісі і знов сумно йому стало ходити самотою; витяг він скрипку і почав грати.

Коли ось ізза дерева зайчик скік-скік до нього.

— Дужеб я хотів навчитись музичити. Навчи мене, чоловіче добрий!

— Гаразд! — відмовив музика — я тебе хутко навчу, але обіцяй, що будеш мені слухняний.

¹⁾ прихопив.

Заяць приобіцяв.

Музика виняв із кишені довгий мотузочок, прив'язав один кінець до осики, а другим кінцем зайця за шию тай каже:

— Ну, куций, оббіжи кругом дерева разів двайцять і будеш музикою!

Заяць оббіг кругом дерева двайцять раз і так затягся мотузком, що був не всилі й поворухнутись. А музика тимчасом уже був десь далеко в лісі.

Ще більший сум обняв музику. Взяв він свою скрипку, повів смичком і вона так жалібно заграла, що селянин-дроворуб кинув свою сокиру і пішов музиці назустріч. Музика зрадів і говорить:

— Прещінь раз моя скрипка викликала мені справжнього¹⁾ товариша!

І почав він розповідати про тих звірів, що йому зустрічались, і що він з ними зробив. Замислився дроворуб, почувши таке, а далі й каже:

— Коли хочеш, музико, почути від мене правду, то я тобі скажу ось що: Нерозумно ти зробив із тими звірями, бо вониж тобі нічим не нашкодили тай тобіж ніякої користи з того не буде. Наслідком твоєї нерозумної іграшки буде те, що нічим не винні звірі помруть із голоду.

Сказав і пішов геть від музики.

Довго ворсóbився²⁾ сірий вовк, гриз зубами пеньок, рвався що сили, нарешті вирвався і побіг навздогінці за музикою. Побачила його здалека прив'язана до ліщини лисиця і кричить:

— Вовчику-братику, відв'яжи мене скорійш! Злий музика поглумився³⁾ надо мною.

Вовк миттю перегриз ліщину, розв'язав лисиці лапи і вони в двоє побігли здоганяти музику, щоби помститись над ним за його лихий вчинок. Бігли вони, бігли і наткнулись на куцого зайчика. Бідолашний зайчик так затягся мотузком коло осики, що тільки що дихав і тихенько пищав:

— Розв'яжіть, голубчики! Мене музика обдури.

¹⁾ правдивого. ²⁾ тормосився, сіпався, виривався. ³⁾ познущався, позбиткував.

Лисичка вмить перекусила мотузок і вони вже в трійку побігли доганяти музику.

Тимчасом музика прийшов додому, положив скрипку на полицю, а сам поліз на піч спати.

Вже й північ надходить, а музика не може заснути: вовчик, лисиця та зайчик йому з думки не сходять.

Як ось під вікном вовк із лисицею разом почали вити, а заяць пищати:

„Гей, музи́ко, злий без міри! Ми прийшли тебе будити.
Під вікном у тебе звірі. Будем нічку всю співати,
Нас хотів ти погубити, Тобі спати не давати“.

А за сею піснею і скрипка на полиці сама заграла, та так жалібно, що в музики аж серце заболіло. І він не знав, куди йому дітись, щоб не чути сього жалібного голосу звірів і скрипки.

Не спав він усю ніч.

Старі люди кажуть, що, поки жив на світі той музика, під вікном у нього все що ночі було чути сю жалібну пісню.

Брати Грімми.

4. Чиж та голуб.

Весною чирик молоденький,
Такий співучий, проворненький,
В садочку все собі скакав;
Та якось у сильце¹⁾ й попав.
Сердега в клітці рветься, бється...
А голуб бачить тай сміється:
„А що? Попавсь? От тобі й на!
Вже певно голова дурна!
Не бійсь, менеб не піддурили,
Хоч якби не хитрили;
Бо я не чирик, ні, отсе!“
Аж гульк! і сам піймався в сильце...
Ото на себе не надійся,
Чужому лихови¹⁾ не смійся!

Леонід Глібів.

¹⁾ Лапка на пташки. (Чому називається „сильце́м“?). ²⁾ з чужого лиха.

5. Кирило Кожумяка.

Колись був у Києві якийсь князь-лицар. І був коло Києва змий. Що року посилали йому дань: давали або молодого парубка або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робити: коли давали городяни, треба і йому давати. Післав князь свою дочку в дань змиєви.

А дочка була така гарна, що й сказати не можна. То змий її полюбив. От вона до нього прилестилась тай питається раз у нього:

— Чи є — каже — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є — каже змий — таки в Києві над Дніпром. Як запалить у хаті, то дим аж під небесами стелиться; а як вийде над Дніпро мочити кожі¹⁾ (бо він кожумяка), то не одну несе, а дванайцять разом. Як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я возьму тай учеплюсь за них: чи витягне то він їх. А те йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на беріг не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі тее на думку і думає, якби їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись. А при ній не було ні душі, тільки один голуб. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була.

Думала-думала, а далі й написала до батька:

— Отак і так — каже. — У вас, панотче, є в Києві чоловік на ім'я Кирило, на прізвище Кожумяка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змиєм побитися, чи не визволить мене бідну з неволі. Благайте його, панотченьку, і словами і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово. Я за нього і за вас буду до віку Богу молитися.

Написала так, привязала під крильцем голубови тай випустила у вікно. Голубок злинув²⁾ під небо тай полетів додому на подвірє до князя. А діти саме бігали по подвірю тай побачили голуба.

— Татусю, татусю! — кажуть — чи бачиш, голубок від сестриці прилетів?

¹⁾ скіри. ²⁾ злетів.

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав тай засумував:

— Сеж уже проклятий ірод¹⁾ згубив, видно, мою дитину!

А далі приманув до себе голуба: глянь! аж під крильцем карточка. Він за карточку, читає, аж дочка пише: Так і так. Ото зараз покликав він до себе всю старшину:

— Чи є такий чоловік, що називається Кирилом Кожумякою?

— Є, князю, живе над Дніпром.

— Якжеб до нього приступити, щоб не образився та послунав?

Ото сяк-так порадились тай післали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом тай злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожумяка долі до них спиною і мнене руками дванайцять кож; тільки видно, як коливає²⁾ отакою білою бородою. От один із тих післанців: Кахї!

Кожумяка жажнувся, а дванайцять кож тільки трісь-трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із проханням...

А він і не дивиться і не слухає. Розсердився, що через них та дванайцять кож пірвав.

Вони знову давай його просити, давай його благати. Стали навколїшки. Шкодї! Просили-просили тай пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

— Чи не післати нам ще молодших?

Післали молодших. Нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому кажуть. Так розібрало його за ті кожї.

Далі схаменувся князь і післав до нього малих дітий. Тї як прийшли, як почали просити, як стали навколїшки та як заплакали, то й сам Кожумяка не витерпів, заплакав тай каже:

— Ну, сеж уже для вас я зроблю.

Пішов до князя.

— Давайтеж — каже — мені дванайцять бочок смоли і дванайцять возів конопель!

¹⁾ лиходій, ворог. Згадуваний у колядках жидівський король Ірод казав поубивати у Вифлеємі всі діти, думаючи, що між ними убо та-кож новонародженого Ісуса Христа. ²⁾ хитає, колише.

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що може в ній пудів¹⁾ десять тай пішов до змيا.

А змий йому й каже:

— А що, Кириле, прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися, аж земля гуде. Що розбіжиться змий тай ухопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве; що розбіжиться, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю.

А змий, як огонь горить, так йому жарко. І поки збігає до Дніпра, щоб напиться, тай ускочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожумяка знова вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмоливсь.

Ото вискакує з води проклятий ірод. І що розженеться проти Кожумяки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він знай його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились, аж куриться, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змيا ще лучше, як коваль леміш²⁾ у горні³⁾: аж пурхає, аж захлипається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть як неживий, сціпивши руки, жде, що то буде. Колиж змиюка — бубух! аж земля затряслась. Народ, стоячи по горах, так і сплеснув руками:

— Слава Тобі, Господи!

От Кирило, вбивши змيا, визволив князівну і віддав князеви. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того часу і почало зватися те урочище „Кожумяками“.

Народний переказ.

6. Оциганив.

Вивів циган на ярмарок⁴⁾

Коня продавати.

Посходились ярмаркові⁵⁾,

Стали оглядати.

Оглядають: кінь як сокіл

І ганчу⁶⁾ не має.

А сам циган кругом ходить

Та все промовляє:

¹⁾ пуд = 40 фунтів = 16 кг. ²⁾ зелізо у плузі, що поре землю на скиби. ³⁾ огонь, огнище. ⁴⁾ слово німецьке: Jahrmarkt (річний, великий торг). ⁵⁾ ярмаркові люди, торговці, купці. ⁶⁾ хйби, вади.

„Що конина, то конина!
А щоб¹⁾ язик мала,
То вонаб вам, люди добрі,
Всю правду сказала“.

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає:
Аж його конина справді
Язика не має...

Степан Руданський.

7. Тепер мені не до соли.

Післав батько сина за сілю, дав йому гривню гроший.
Купив син соли, кілька було треба, ще шага й виторгував
із тих гроший. Всипав сіль у заплу²⁾ тай іде додому. На
дорозі здибав музик. Люди танцюють, аж земля гуде. За-
манулось парубкови потанцювати, а в кишени шаг мулить³⁾.

— Музико, грай мені одному!

Погукнув парубок, віддав того шага і почав танцю-
вати: аж хата мала! а він закидає ноги і вприсядки і через
ногу, усяк було. Затанцювався парубок, а сіль усе по трохи
сиплеться із заплі. Що майне він ногою, то сіль так
і порснє по хаті. А люди стоять округі тай приказують
йому саме під ногу, мов знарошне⁴⁾ виграють:

— Ой, парубче, сіль сиплеться! ой, парубче, сіль си-
плеться!

А парубок зайшовсь так, що й себе не тямить, та
все їм:

— Тепер мені не до соли, коли грають на басоли!
Тепер мені не до соли, коли грають на басоли!

Ходив, ходив парубок, поки аж не відтанцював свого
шага. Стала музика і він став. Глянув: аж сіль уся на до-
лівці⁵⁾, ще сам він і порозтирав її ногами. Скрививсь пару-
бок та в сльози:

— А бодай його лиха година знала! Щож тепер тато
скажуть?

Народна сміховинка.

8. Віщий Олег⁶⁾.

I.
Не у гості, а на кости
Ходили Хозари;

Та не пивож і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрався Олег віщий

¹⁾ а якщоб, а якби, а колиб. ²⁾ подблук. ³⁾ подразнює, під-
охочує до танцю. ⁴⁾ на́роком. ⁵⁾ підлога, земля. ⁶⁾ Віщий є той,
хто собі і другим наперед угадує те, що буде. Ту київський князь

На вражу недолю;
 Їде конем білогривим
 По чистому полю.
 Блищить броня¹⁾ цареград-
 Шелом аж палає; [ська,
 І кінь його білогривий
 Соколом ступає.
 Олег їде чистим полем,
 Грає білогривий.
 Але хтож то коло гаю
 Як молоко сивий?
 Лиш палиця коло нього
 Та гуслі без струнів.
 То великий старець божий,
 То вішун Перунів.

І Олег до того старця
 Коня повертає;
 Через сідло поклонився,
 Віщуна питає:
 „Скажи мені, старче божий,
 Перунів пророче:
 Чи живо²⁾ я, чи не живо
 Сплющу свої очі?
 І не бійся і не тайся,
 Я дармо не схочу,
 Я за слово правдивеє
 Тебе озолочу“.
 „Та мені то“, вішун каже,
 „Нічого боятись,
 А золотом твоїм, княже,
 Не озолочатись.
 Срібла, злота не ношуй я,
 Князів не боюся,
 А що буде із тобою,

Я не потаюся.
 Ти щасливий, пане-княже,
 Недолі не знаєш,
 Та, як будеш умирати,
 Мене спогадаєш.
 Твоя слава тепер ходить
 Помежи землями;
 В Цареграді прибиваєш
 Ти щити на брамі.
 Тебе, княже, не спиняють
 Ні яри ні гори;
 Затихає під тобою
 І синєє море.
 Твої³⁾ броні золотої
 Мечі не рубають
 І острії вражі стріли
 Помимо літають.
 Під тобою й білогривий
 Чинить твою волю:
 То літає як крилатий
 По вражому полю,
 То спиниться як камінний,
 Як вудила здвинеш —
 А все таки ти від нього,
 Ти від коня згинеш!“

І подумав Олег віщий
 Тай не довіряє,
 Через гриву похилився,
 Із коня злізає;
 І крутую шию гладить
 І став промовляти:
 „Ой, коню мій, вірний коню,
 Ой, брате мій, брате!
 Не тиж мене, вірний коню,

Олег (около р. 900 по Хр.) хоче наперед знати, яка буде його смерть і питає про те віщуна (ворожбита). Олег ходив нераз походом на Царгород; а воював также з Хозарами, що мешкали тоді в степах на схід від Дніпра і володіли якийсь час навіть і самим Києвом. ¹⁾ збруя (польське: broń). ²⁾ скоро. ³⁾ = „твоєї“ із „твоєї“; звичайно говоримо: „твоєї“.

З Новгороду того
Привіз мене до Києва,
До Дніпра старого?
Не з тобоюж я, мій коню,
Літав через гори?
Не з тобою я, мій коню,
Ходив і за море?
І не в твоїхже стременах
Я стояв ногами,
Коли щити в Цареграді
Прибили до брами?
Тепер годі, вірний коню,
Годі, милий брате,
В золоті твої стремена
Мені не ступати!
У стремена не ступати,
В сідлі не сидіти
І з тобою в чистім полю
Вітром не летіти.
Гуляй¹⁾ собі, вірний коню!
А ви, мої діти,
У зелену паполому²⁾
Коня одягніте“.
І вірнії його слуги
Білогрива взяли,
А другого, вороного,
Князеви подали.

II.

Ба, надходить і проходить
Не час, не година,
Аж гуляє³⁾ Олег віщий,
Гуляє дружина.
І срібнії й золотії
Чари вихиляють
І давнії і новії
Бійки⁴⁾ споминають.

„А щож кінь мій білогривий?“
Олег запитався.
„Не питайся, милий княже!“
Слуга обізвався.
„Давно вже кінь білогривий
Гуляє на волі
Коло Дніпра широкого
На чистому полі.
І вовки його годують,
Птахи доглядають,
Буйні вітри його чешуть,
Дощі вимивають.
І на ньому уже, княже,
Зіллем зелениться,
Не зелена паполома,
Зелена травиця“.
І тримає Олег чару
Тай не вихиляє,
Похилився головою
Тай собі гадає:
„Не чекав моєї смерти,
Згинув білогривий,
А деж слова твої віщі,
Віщуне ти сивий?“

І поїхав Олег віщий,
Поїхали гості,
Коло Дніпра на березі
Оглядають кости.
Там дощі їх вимивають,
Порох присипає
І над ними буйний вітер
Траву хилитає.
І Олег на білий череп
Наступив ногою
І говорить:
„Спи, мій коню,

¹⁾ бігай собі свобідно по полю. ²⁾ покривало, коц, дерга.

³⁾ танцює, бавиться, пирує, бенкетує. ⁴⁾ бої, битви, війни, военні походи, лицарські подвиги.

В мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою,
Піском засипайся,
Жовтим піском засипайся,
В траву завивайся.
Та не жалуй на Олега,
Що він тебе кинув,
Що без нього ти без слави
Серед поля згинув.
Не на князя, коню, жалуй,
Не на пана свого,
На віщуна, коню, жалуй,
Віщуна старого".
Але знати, пане-брате,
Того не було,
Щоби слово віщунове
Дармо пропадало.
І ще кости білогрива
Вода не обмила,
Як гадюка у черепі
Гніздо собі звил.
І тільки лиш Олег віщий
Череп наступає,
А гадюка із черепа
Вже діри шукає.

Олег череп наступає,
Похитнути хоче,
А гадюка із черепа
Пнеться через очі.
Олег мову починає,
З віщуна сміється,
А гадюка із черепа
І пинить і веться.
Олег мови не кінчає,
Скочив як на муках,
Йому в ногу засмокталась
Чорная гадюка.
І промовив Олег віщий:
„Твоя правда, сивий!
Згубив мене мій кінь вірний,
Мій кінь білогривий!“
Зеленіє на могилі
Свіжая дернина.
Над Олегом пє, гуляє
Сивая дружина.
І срібнії й золотії
Чари вихиляє
І давнії і новії
Битви споминає.

Степан Руданський.

9. Брат у брата на тому світі.

Давно се діялось, дуже давно і не деінде, а в нашій таки землі: жили собі два рідні брати, Остап та Іван. Жили вони на одному батьківському ґрунті і дуже поважали і любили один одного — жили, як один. Алеж тяжка панська праця¹⁾ та надокучливі сіпаки-есаули не давали їм жити по людському: як день божий, так і на працю, як день божий, так і тіпають.

Не видержав старший брат Остап такого тяжкого життя — вмер бідолаха. Поховали його як слід по закону.

¹⁾ панщина, робота на панським ґрунті під доглядом острих наставників (економів).

Зостався на все дворище господарем менший брат Іван. Тяжко йому самому приходитьсь: сумує бувало та вбивається за Остапом. Та що подієш? Така вже божа воля. Живе ото собі Іван сам один та сльози лле бідолаха. Світ йому немилий, сум серце шматує через таке пекольне життє, нема йому щирої порадоньки ні від кого.

Одного разу сидить він отак за столом, схиливши голову на руки, сумує й думає: що робити і чим собі життє забогарадити?¹⁾

„А дай“, думає, „одружись! Хоч одна душа буде рідна“.

Отак він поміркував собі тай заслав старостів до якоїсь убогої, алеж із чесного роду, сирітки. Сирітка згодилася піти за нього заміж і подавала рушники. Все вже було полагоджено на весіллє.

У суботу перед вечером, поки ще молода бігала з друзками по рідні та кликала на весіллє, Іванови спало на думку піти до брата Остапа на гробовище і покликати його на весіллє. Пішов ото він на гробовище тай узяв із собою жолудя, щоб посадити його коло братового гробка на спомин про своє весіллє. Дійшов він до гробовища, здійняв шапку, перехрестився і пішов просто до гробка, де похований був Остап. Перехрестився й тут і посадив жолудя в ногах; далі підійшов до возголова²⁾ і стиха промовив, заливаючись слізьми:

„Брате мій єдиний, прошу тебе на весіллє до себе. Обридло вже жити самотнім, безрідним бурлакою“³⁾.

Тільки промовив отсі слова, як гріб розкрився й Іван побачив там свого брата Остапа.

„Іди сюди, брате!“ промовив до нього Остап, „та побалакаємо трохи“.

Увійшов Іван до Остапа в гріб і слідком за ним земля заступилась. Озирнувся Іван навкруги себе і йому яснісінько стало, що Остап не в труні лежить, а живе собі мов чернець той у келії.⁴⁾ Засвітив Остап свічку воскову, посідали оби-

¹⁾ чим собі в життю допомогти (Бога ради). ²⁾ горішна частина могилки, де голова мерця. ³⁾ чоловік, що не має рідні і живе сам собі на світі (звичайно не має своєї хати). ⁴⁾ чернеча кімната, в якій чернець живе сам один без товариства (латинське: cella).

два коло столу тай почали розпитувати один одного, як кому живеться. Розказав Іван Остапови, яке то пекольне його і людське життя на білому світі. Довго слухав Остап оповіди братової та все кивав головою. А як уже Іван перестав говорити, брат йому й каже:

„Нікчемне, неправдиве ваше життя на білому світі! По божому не так требаб жити. Ось послухай красше, як у нас тут живуть та як повинні й ви жити“.

Узяв Остап із полицки якусь грубу, дуже грубу книгу тай почав її читати. І — Господи! Якто там гарно воно пише: „Один одного любить, один одному допомагає; ні богатих ні убогих, ні дужих ні слабих тут нема — усі рівні, всі братами називаються...“ І ще богацько-богацько дечого звідти він вичитував. Читає він сю книгу, а Іван — не кажи, що заслухався, а й відірватися ніяк не може.

Згоріла одна свічечка, Остап засвітив другу тай знов до читання взявся. Згоріла й друга свічечка, а Остап і питає Івана:

„Чи не час тобі йти вже до господи?“

„Ні, брате, послухаю ще хоч трохи твоєї книги, хай хоч здається мені, що й я живу між сими добрими людьми і на сьому світі“.

Догоріла й трета свічечка, а Остап усе читає. Підійнявся Іван із стільчика, вклонився Остапови тай каже:

„Слухавби без перестану, брате, твого читання, алеж час мені й до господи вибиратись, бо там мене дожидають“.

Попрошавсь Іван з Остапом, земля розступилась і Іван вийшов на землю. Не встиг він і назад озирнутися, а замість тих дверей, що з них виходив він, тільки гробок стояв. Подививсь Іван навкруги себе і помітив, що в ногах братового гробка лежить здоровенний і грубезний, уже трухлявий¹⁾ дуб.

„Ото диво!“ подумав Іван. „Ішов сюди, дуба не було, а тепер он який лежить! Хто се привіз його сюди?“

Роздивився красше, аж і пень із сього дуба ще стирчить у ногах Остапового гробка.

„Чи не з того жолудя сей дуб, що я посадив отсе

¹⁾ порохनावий.

вчора, як приходив просити Остапа на весілля?“ подумав знов Іван.

Подумав отак Іван, подумав, подивився тай пішов до господи. Ідучи додому, дивився він навкруги себе і знов дивувався: Що се таке, мов не те село стало — нічого й нікого не пізнає!

Дійшов Іван до свого двору, зирнув — і тут щось не так: Те місце, де був його двір, алеж не та хата, не ті повітки і не ті люди тут живуть, яких він лишав, ідучи до брата. Вийшли з хати якісь чужі, незнайомі люди тай питають Івана:

„Чого треба?“

„Якто чого треба? Атжеж се мій двір, моя батьківщина! Хиба забули, що я вчора увечері ходив до брата на гробки просити до себе на весілля? Хиба вже забули про мене, про Івана?“

Дивляться люди на Івана тай дивуються з його річий:

„Та що се ти нам, чоловіче добрий, голову морочиш? Було се колись, розказують старі люди, що брат брата ходив на гробки просити до себе на весілля, алеж тому вже мабуть більш трьох сотень літ минуло, як те діялось. Схаменися, чоловіче добрий, бо з тебе все село буде сміятися, коли будеш таке плескати“, кажуть Іванови люди.

Почав Іван ще казати людям сим, що се його дворище з діда-прадіда і що він тільки вчора ходив на гробовище покликати брата на весілля. Алеж куди тобі, сміються з Івана всі мов з божевільного.

Покрутився отак Іван — нема йому пристановища, ніхто його не приймає. І пішов він знов на гробовище до брата.

„Пусти, брате, знов до себе, бо на сьому білому світі нема вже мені місця — ніхто вже мене не приймає!“

І знов розступилась земля над труною Остаповою. Увійшов туди Іван, земля заступилась — і з того часу вже ніхто й ніколи не бачив Івана на білому світі.

Кажуть, що ото, кілька свічечок згоріло, поки читав Остап у келії тую книгу, тільки по сто років минуло з того часу, як Іван до брата прийшов. А дуб, що лежав уже трухлявий коло гробка Остапового, то з того самого жо-

лудя, що Іван посадив там, як приходив кликати Остапа до себе на весіллє.

Народна легенда.

10. Осел і лев.

I.

Був собі раз осел. За багато йому стало праці і батогів у господаря.

„Давай“, думає, „втечу в ліс і буду жити на волі! Буду собі пастися по лісі і хто мені що зробить?“

І, не думавши довго, втік від господаря тай у ліс. Добре йому там. Пасеться, де хоче, не робить нічого, ніхто його не бє — відколи живе, ще такого добра не зазнав. Аж раз дивиться, іде лев страшний-престрашний тай просто на нього.

„Ну“, думає собі осел, „аж тепер уже по мені буде!“

Але поки лев дійшов до нього, він якось трохи опам'ятався і поміркував собі:

„Ану, може я його деяк здурю?“

Тай, як стояв, бух на землю. Ліг собі й лежить, мов і гадки не має. Надходить лев і кричить уже здалека:

„Ей ти, хто ти там? Як ти смієш лежати? Чому не встанеш і не поклонишся мені?“

А осел мов і не чує. Лежить собі та тільки довгими ухами клапає.

Надійшов лев і знов кричить:

„Зараз устань і поклонися мені!“

„А хтож ти такий?“ питає осел.

„Ти ще й питаєшся?“ кричить грізно лев. „Хиба ти не знаєш, що я лев, над усіми звірями цар?“

Осел, не встаючи, підвів голову і витріщив на нього очі.

„І що ти за дурниці балакаєш?“ промовив він. „Ти цар над усіми звірями? Хто тобі се сказав? Маєш то на письмі? Хто тебе обирав на царя? Ну, говори!“

Лев став, мов чолом об стіну стукнувся.

„Хто мені се сказав? Та всі мені се кажуть, що я над звірями цар. Хибаж се неправда?“

„Певно, що неправда. Не може тому бути правда, бо цар над усіми звірями не хто, а я!“

„Ти?“ здивувався лев. „А ти хиба маєш се на письмі?“

„Певно, що маю! Ади, подивися ось тут!“

І він устав на рівні ноги і, обернувшись задом до льва, показав йому своє задне копито, на якому була прибіта новісінька, блискуча підкова.

„Бачиш? Се моя царська печать. Якби ти був цар, то й ти мавби таку“.

„Ото диво!“ промовив лев. „А я про те й не подумав ніколи. Мабуть твоя правда. Але стій! Давай, будемо пробуватися. Ходімо в ліс. Хто за годину наловить більше звірів, той буде правдивий цар“.

„Добре, нехай і так буде“, промовив осел. І з тим розійшлися.

II.

Лев побіг по лісі. Бігав, бігав, тут зловив серну, там зайчика, там знов якусь звірину — за годину мав щось п'ять чи шість штук. Бере те все й волочить до осла.

А осел тимчасом що робить? Пішов собі на широку поляну, де світило ясне сонечко, і насеред луки кинувся на землю, ноги протягнув, очі зажмутив, язик висолопив¹⁾, сказавби хто: згинув тай згинув. А понад поляною все яструби літають, ворони, кані, сороки, галки²⁾, всяка погана птиця. Бачуть вони: лежить неживий осел; тай усі гурмою до нього. Зразу здалека заскакували; а там бачуть, що не рушається, то й почали на нього скакати, дзьобати його язик та очі. А осел нічого, тільки, як котра пташина надто близько надлізе, то він клап єї зубами або стук єї ногою — бє тай ховає під себе, та так хитро, що інші й не бачуть. Не минула година, а він уже надусив їх з пів копи. Тоді схопився на ноги. Як не стреплеться, як не рикне, а птахи всі в розтіч. Осел забрав усю побиту пташню тай несе на те місце, де мали зійтися із львом. Приходить на те місце незабаром і лев із здобичю, а осел уже там.

„Ну, що?“ каже лев до осла і показує йому свою здобич. „Бачиш, скільки я наполоював?“

„Ну, тай дурний же ти, небоже!“ каже осел і копнув його звірів ногою. „Таких звірів я мігби був наловити зо дві копії. Та що вони варті? А ти подивися на моїх! Я

¹⁾ висунав на верх із писка. ²⁾ кавки.

тільки таких ловив, що в повітря літають. Ану, попро-
буй ти!”

„Ні, я такої штуки не втну,“ відповів лев. „Аж тепер
бачу на правду, що ти над звірями цар, а не я! Вибачай
мені, що я так нечемно говорив з тобою!“

„А бачиш!“ промовив гордо осел. „Завсігди треба бути
чемним, бо ануж наскочиш на старшого від себе, а тоді
що буде? От і тепер я мігби тобі зараз за кару зробити
смерть; але вибачаю тобі, бо ти з дурноти се зробив, а не
із злої волі. Ідиж тепер і пильнуйся на другий раз!“

І лев пішов, похнюпившись¹⁾ та підобгавши²⁾ хвіст,
немовби хто вилляв на нього бочку холодної-прехолодної
води.

III.

Чи близько, чи далеко, здибає він у лісі вовчика-бра-
тика.

„Здорові були, найясніший царю!“ каже вовк і кла-
няється низенько.

„Ет, іди, не смійся з мене!“ каже сумно лев. „Який я
тобі цар?“

„Якто ні?“ скрикнув вовк. „Хтож би смів інакше ка-
зати?“

„Мовчи, братику“, пошепки говорить до нього лев.
„Тут недалеко є правдивий цар. Як почує, біда буде й тобі
й мені“.

„Правдивий цар?“ дивувався вовк. „Що за диво?
Якийже тут є правдивий цар крім тебе?“

„Є, є!“ з перестрахом шептав лев. „Я сам його бачив.
Там такий страшний! А що за сила! Навіть тих звірів ло-
вить, що в повітря літають. Богу дякую, що мене живого
пустив.“

„Ну, що ти говориш?!“ дивувався вовк. „Диво дивне!
Знаю сей ліс не від сьогодні, але ніяк не придумаю, хто-
би се міг бути. Якже виглядає той новий цар?“

„Одно слово — страшний!“ говорив лев. „Уха отакі;
голова, як коновка; а на задній нозі царська печать“.

„Ніяк не вгадаю, хто се може бути?“ клопотався вовк.
„Знаєш що? Ходи, покажи мені його!“

1) похиливши голову. 2) сховавши під себе.

„Я? Нізашо в світі!“ скрикнув лев. „Досить уже раз страху наївся“.

„Та ходи бо! Чого боятися?“ заохочував вовк. „От, знаєш? Привяжи себе своїм хвостом до мого, смілійше нам буде йти!“

„Про мене,“ каже лев, „нехай і так буде“.

Зв'язалися обидва хвостами докупі тай пішли. Вийшли на горбик над полянку, що на ній пасся осел. Лев зупинився, зазирає тай шепче до вовка:

„Ось він! Ось він! Подивися!“

Обертається вовк, зазирає тай як не крикне:

„Дурний льве, таж се ослисько!“

А львови причулося, що то новий цар уже близько. Як не злякається! — та в ноги через пеньки, через ярки, що було духу! Дер, дер, далі втомився, став тай озирнувся.

„А що, вовче, близько вже той новий цар?“

Але вовк тільки язик вивісив. Як був прив'язаний до львиного хвоста, так і волікся за ним усю дорогу і давно вже духа спустив.

„А бачиш!“ каже до нього лев. „Ти казав, що новий цар не страшний; а як побачив його близько, то із самого страху помер!“

Іван Франко.

11. Три брати.

I.

Було собі три брати. От менший усе не так робить, як люди. То ті брати на нього все кажуть: дурень! Дурень тай дурень — так уже всі його звать. То ті розумні брати в господарстві порядок дають, а дурня посилають вівцю пасти.

От посіяли ті брати лан пшениці. Зійшла та пшениця, почала рости. І внадилося щось у ту пшеницю: що ніч — то так і витолочить. Старший брат і каже:

„Піду я на ніч на поле; може піймаю те, що толочить“.

Ото й пішов. Прийшов, сів на межі — дожидав, дожидав — нікого нема — тай заснув. Прокинувся вранці, глянув на поле, аж знову є шкода. Ну, пішов він додому без нічого. Каже:

„Хибаж його вловиш, коли таке, що й не побачиш?“

На другу ніч уже середущий каже:

„Я піду“.

Ото й пішов. Прийшов, сів на межі — дожидав, дожидав — нікого нема — він і заснув. Прокидається вранці, глянув на поле, аж витолочено знову. Пішов і сей додому нездобихом¹⁾).

„Де його — каже — піймати!“

А менший брат каже:

„Ану, я піду, чи не зловлю?“

Брати в сміх, аж за животи беруться:

„Коли ми не вловили, а то щоб ти, дурню, спіймав!“

А він не послухав їх. Настигає ніч, убрався він тай пішов. Прийшов на поле до тернів, наламавав терну. Сів і кругом себе терном колючим обложив. Сидів, сидів, а ніч темна, скрізь тихо; став його сон знемагати. Тільки задрімав, похилився, та на колючки, так ураз і прокинувся. І так що разу: що стане дрімати, похилиться, то його колючки й уколять, він і прокинеться.

Коли се так глухої ночі чує він: біжить щось, аж земля гуде. Прибігає кінь такий, що так у нього з очей іскри й сипляться. Прибіг і почав пастися. Ото парубок підлазить до нього, підлазить — та як ухопить тоді за гриву, так і скочив на нього. Як зірветься кінь, як понесе! Земля гуде, вітер шумить, а парубок жене його, щоб ще дужше біг. За одну ніч увесь світ уздовж і впоперек менший брат тим конем пробіг. Тоді втомився кінь, вернувся знову на те поле тай каже парубкови:

„Отепер уже ти мій пан, а я твій кінь. Теперже мене пусти по широких степах пастися, а якщо тобі треба мене буде, то тільки вийди в поле. гукни та свисни, то зараз я коло тебе буду.“

От його парубок і пустив, а сам вернув додому. Брати сміються:

„А що, піймав, дурню? Жени краще вівцю пасти, а то вкучилося без тебе“.

Він їм нічого не сказав, погнав тую вівцю пасти. А вже пшениці з того часу ніхто не толочив.

¹⁾ не здобувши, не вдіявши нічого.

II.

Коли се пішла чутка по всьому королівстві: оповіщує король, що, хто доскочить конем до королівни та здійме з неї перстень, то той возьме її за себе і королівство тому цар віддасть, бо синів у нього не було. А тая королівна то така гарна, така вродлива була, що й по світах за її красу знали. А королівна та сиділа у високому теремі¹⁾ на високій горі. Ото й пішла по всьому королівстві чутка; всі хочуть королівни доскочити. І брати старші повибирали коний та лагодяться і собі їхати туди королівну здобувати. А менший брат і каже:

„Можеб і я поїхав?“

Брати аж розсердились:

„Куди тобі, дурневи! Геть зараз на поле вівцю пасти!“

Вирядили його в поле вівцю пасти, а сами до королівни поїхали.

Погнав менший брат вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очий і сипляться. Він і каже йому:

„Неси мене до короля!“

„Пане мій милий, пане мій любий!“ каже кінь. „За-зирни мені в праве ухо!“

Той як зазирнув, та став такий убраний, пишно та гарно. Питає тоді кінь:

„Пане мій милий, пане мій любий! Якже тебе нести? Чи понад землю, чи о половині дерев, чи поверх дерев?“

„Неси“, каже, „понад землю!“

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде! Наздогнали вони братів та поуз них як вихор. От добігає менший брат. Аж там гора висока, кручовата, а на тій горі терем золотом сяє, а на рундуку²⁾ пишна та гарна королівна сидить високо-високо. А кругом народу сила: і селяни й городяни і пани й козаки й мужики — всі зібралися подивитися, що то воно буде, хто палати королівни доскочить. Та хтожби доскочив! Що розженеться який їздець, то й до половини гори не вихопиться — та назад. Коли се їде

¹⁾ палата. ²⁾ ганок.

менший брат: як розігнався його кінь, як стрибне, мало-мало не до терема доскочив — тай назад.

Люди в крик:

„Хто се? Хто се?“

Ніхто його не пізнав. А менший брат і не припинився. Завернувся тай зник ізперед очий.

Вернувся він на поле, пустив коня, а сам погнав вівцю додому. Приходить до дому, а там брати хваляться:

„От так плигнув!¹⁾ Мало не до терема!“

А менший брат каже:

„Може то я?“

Так брати в сміх:

„Ах ти дурень, дурень! Таке вигидає півтора людського, що й купи не держиться!“

От другого дня знову брати їдуть до королівни, а меншого брата вирядили вівцю пасти. Погнав він вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очий і сипляться. Він і каже йому:

„Неси мене до короля!“

„Пане мій милий, пане мій любий!“ каже кінь. Якже тебе нести? Чи понад землю, чи о половині дерев, чи по-верх дерев?“

„Неси“, каже, „о половині дерев!“

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде! Наздогнали вони братів та поуз них як вихор. От добігає менший брат до терема, а там зновa народу-народу як хмари! А королівна ще гарнійша, ще пишнійша, високо-високо в золотому теремі. Як стрибнув кінь, доскочив до рундука, не доскочив до королівни. Люди в крик:

„Хто се? Хто се?“

Ніхто його не пізнав. А він і не припинився — та назад. І зник ізперед очий.

Менший брат вернувся на поле, пустив коня, а сам погнав вівцю додому. Приходить додому, а там брати хваляться:

„От так плигає! За малим не доскочив!“

¹⁾ скочив.

А менший брат:

„Може то я?“

Брати тільки засміялись.

От третього дня вже в останнє старші брати їдуть до королівни, а меншого знов́а з вівцею вирядили. Погнав він вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очий і сипляться. Він і каже йому:

„Неси мене до короля!“

„Пане мій милий, пане мій любий!“ каже кінь. Якже тебе нести? Чи понад землею, чи о половині дерев, чи поверх дерев?“

„Неси“, каже, „поверх дерев!“

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде! Наздогнали вони братів та поуз них як вихор. От добігає менший брат аж до короля. А там такого народу, що ще й не було: з усього королівства люди зійшлися, що то буде: чи доскочить той їздець королівни. Вже ніхто й не пробує скакати: бачуть, що не змога. Всі тільки й дожидають того, що вчора за ма́лим не доскочив. А королівна, як сонце пишна та гарна високо високо сяє.

Коли се нараз прибігає менший брат: як вихор між людьми проскочив та вгору скочив, до королівни доскочив, перстень із руки зняв — тай назад. Люди такий крик та гомін зробили:

„Хто се? Хто се?“

Всі питаються, а ніхто не знає. А він і не припинився. Завернувся тай зник ізперед очий.

Поїхав він у поле, пустив коня, а сам погнав вівцю додому. А перстень надів на палець і ганчіркою зав'язав, щоб не видко було. Приходить додому, а там брати величають:

„Таки доскочив! От так лицар!“

А менший брат:

„Може то я?“

А брати йому:

„Чи не згубив ти й останнього розуму?“

III.

От другого дня вийшов наказ від короля, щоб збиралися до нього всі — і старе і мале і калічне. Брати й говорять між собою:

„Як нам вести дурня? Сором! Та треба вести: звелено!“

От як зібрались усі в двір, а там столи понакривані — їжі такої багато! Король став гостити людей медом і вином, а наостанці стала частувати всіх королівна. Частувала вона, частувала, а наприкінці прийшла і до меншого брата. Той бере чарку лівою рукою. Вона й питає:

„А правою чогож не береш?“

„Та збив палець“.

„Ану покажи!“

Він як розв'язав палець, так той перстень і засияв! Царівна так руками і сплеснула:

„Сеж“, каже, „він!“

Привели його до короля. Ну, тут уже королеви нема чого робити, треба за меншого брата дочку віддавати. Зараз їх звінчали та такий бенкет счинили! А брати сидять на тому бенкеті та дивуються: був дурень, а тепер короленько!...

Народна казка.

12. Святослав.¹⁾

А чияж то слава?
Чи не Стятослава?
Від Балкану до Дунаю
Залунала слава.

„Княже Святославе,
В тебе військо браве!
Добуває собі чести,
А князеви слави.

Знявся чорний ворон,
Краще над Босфором:
Гей ти, царю цареградський,
Буде тобі сором!

„А наш цар не темний,
Шле поклін доземний.
Бачить, що з тобою битись
Бувби труд даремний.

Цар скликає раду
На велику зраду:
Йдуть посли до Святослава
З міста Цареграду:

„Скільки в тебе воїв,
Стільки тобі зброї,
Стільки тобі, княже, буде
Парчі²⁾ дорогої“.

¹⁾ Київський князь Святослав (960–972 по Хр.), син Ігоря і Ольги, зломив наперед силу Хозар, а потім воював побідно з Болгарами і Греками. ²⁾ едwabна тканина.

Чує серце княже
Хитре діло враже.
Десять тисяч війська має,
Двайцять тисяч каже.

Не минає днина —
Лихая година!
Зажурилась в Святослава
Смілива дружина.

Йде сто тисяч царських
Воїнів лицарських:
Завмирає серце в грудях
В сміливих, боярських.

Бачить князь тривогу
Серед війська свого:
„Братя! Хоче хто втікати,
Не держу нікого.

„Та втікти нікуди:
Греки стали всюди.
Вражі стріли бють у плечі
Ліпше, ніж у груди.

„Воля чи неволя —
Не втікти нам з поля;
Соромом себе покрити —
Незавидна доля!

„А коли поляжем
Під напором вражим,
То вітчині у спадщині
Славу перекажем.

„Радьтеж між собою,
Я їду до бою“.
А все військо каже: „Княже!
Гинемо з тобою!“

Почалась крівава
З Греками розправа.
Побідою вінчалася
Слава Святослава.

Василь Щурат.

13. Володимир Великий.

I.

Минуло 900 літ від часу, як на Берестовім коло Києва покінчив життя князь Володимир Великий¹⁾. Його ім'я знає у нас навіть мала дитина, а пам'ять його є в глибокій пошесті у всього нашого народу без огляду на державні границі і навіть на різниці віроісповідання.

Року, в котрім родився князь Володимир, не записали давні літописи. Батьком його був славний князь Святослав, великий войовник і сміливий лицар, що все своє життя пе-

¹⁾ Володимир Великий (979—1015 по Хр.), син Святослава, прийняв християнство із Царгороду в р. 988 по Хр. і тому наша церков величає його навіть Святим і Рівноапостольним. Його свято припадає що року на день 15. липня по теперішньому нашому церковному календарю (28. липня по григоріянському календарю).

ребув на війнах. Він згинув коло Дніпрових порогів у боротьбі з дикою ордою Печенігів; печенізький ватажок казав собі зробити з його черепа чашу на вино.

Володимир не раз бачив батьківські воєнні походи і вже з молодих літ звикав до зброї та до невідгид життя в таборі. Він потім і помстився за смерть батька на Печенігах.

Матір'ю Володимира була проста селянка Малуша. Через те вороги пізніше відмовляли Володимирови княжих почестий і звали його сином рабині. З дитинячих літ певно пам'ятав Володимир свою бабку, княгиню Ольгу, що дуже розумно правила державою і перша зпоміж наших князів прийняла християнство. За її прикладом став відтак християнином і Володимир.

II.

Коли в 972. році згинув Святослав, київська держава поділилася між його трьох синів: Ярополк мав княжити у Києві, Олег у Деревській землі, а Володимир у Новгороді. Святославові сини були ще невеликі і не могли взяти влади у свої руки; за них управляли могутні пани, бояри.

Дорадник Ярополка, київський боярин Свенельд, почав підмовляти молодого князя до боротьби з молодшими братами, щоби зєдинити наново в одних руках усю державу. Се була думка розумна, бо держава може мати силу тільки тоді, коли в ній панує один енергичний¹⁾ чоловік. Але способи, якими Свенельд хотів перевести свої наміри, не були добрі і Ярополк не тільки не здобув волостий братів, але ще втратив і свої.

Ярополкові війська перемогли, що правда Олега і той погиб у боротьбі; але проти Ярополка звернувся наймолодший його брат, Володимир, і розпочав з ним війну. Володимир проживав у Новгороді, як йому призначив був батько. Але коли дізнався про боротьбу між обома старшими братами, покинув свій гóрод і поїхав за Балтійське море до Скандинавії, шукати собі помочи. Скандинавські Нормани або Варяги були вельми сміливі та войовничі і наймалися на службу кожному, хто хотів вести війну. Наші князі не раз брали собі варязьких вояків на поміч. Так само зробив тепер і Володимир. Тимчасом Ярополк

¹⁾ міцний духом і тілом.

напав уже на Новгород і забрав собі волости брата. Почалася війна. Лицарський Володимир не хотів нападати несподівано на брата і вислав до нього вістку: „Іду на тебе, приготувайся до боротьби“.

Війна скінчилася перемогою Володимира. Він опанував знов́ Новгород і прийшов під Київ. Тоді київські бояри стали покидати свого князя Ярополка і перейшли на сторону Володимира. Ярополк також мусів піддатися братови. Володимир бажав погодитися з ним. Але коли Ярополк прибув до його табору, Варяги несподівано кинулися на нещасливого князя й убили його мечами. Володимир, обурений на Варягів, не пустив їх до Києва, щоби не знищили міста. Тоді Варяги просили Володимира, щоби пустив їх далше на службу до Греції.

Володимир був тепер самотнім володарем цілої держави свого батька. Але держава по війнах була знищена і довгого часу треба було, щоби її довести до ладу.

III.

В 981. році ходив Володимир з військом проти Польщі. Літопись каже про се так: „Иде Володимиръ къ Ляхомъ и зая грады ихъ: Перемышль, Червень и ины города“. Се перша історична звістка, яку маємо про Галичину. Головними гóрами були в Галичині тоді Перемишль і Червень (нині село над Бугом у Холмщині); Львова не було ще тоді зовсім, а Галич не був ще столицею.

В 982. році |була війна на сході з Вятичами, словянським племенем, що мешкало над рікою Окою. Володимир мусів воювати з ними, щоби примусити їх до підданства і данини.

В 983. році зробив князь подібний похід на Ятвягів, литовське племя, що від північного заходу непокоїло його державу.

В 984. році завоював Володимир Радимичів, невелике словянське племя, що жило над горішнім Дніпром.

Того самого року відбувся похід на Болгар, монгольський нарід, що мешкав над долішною Волгою ¹⁾. Володимир

¹⁾ Частина того народу переселилася вже давнійше знад Волги на Балканський півострів і зісловянчилась та жиє там ще й тепер по

хотів забезпечитися від їх нападів і заключив з ними згоду.

Через ті війни Володимир забезпечив свою державу від сусідських нападів і міг приступити до її упорядкування. Щоби на будуче новоздобуті землі не відпали від Києва, Володимир віддавав їх у заряд своїм синам, яких мав аж дванайцять. Під своєю власною безпосередною управою лишив тільки Київ і землі по лівім боці Дніпра. Від того часу всі ті землі, що належать до київської держави, приймають назву руських. Давнійше кожде окреме плем'я мало й свою окрему назву (нпр. Деревляне, Радимичі, Вятичі і т. д.), а імя Руси мала тільки околиця Києва. Тепер, хоч посеред самого населення лишилися і далі племінні різниці, цілий простір київської держави одержав назву „Русь“ на знак політичної єдності.

Така велика і могутна держава мусіла знайти собі всюди признання і поважання. Західні сусіди заразже й поспішилися увійти у приятні зносини з Володимиром. Польський король Болеслав Хоробрий заключив з ним мир; чеський князь Андрій і угорський король Стефан Великий завсігди прихильно відносилися до Руської Держави; у добрих зносинах стояв Володимир і з Німеччиною.

Лишився тільки один небезпечний ворог Володимирові держави, а се були степові орди. Коли батько Володимира знищив державу Хозарів над Каспійським морем, на місце їх прийшли войовничі Печеніги. Вони заняли чорноморські степи та почали нападати на багаті землі над Дніпром. Вже від самого початку свого пановання Володимир вів з ними війну. Щоби забезпечити край перед їх нападами, казав Володимир будувати замки в різних пригожих місцях свого краю, а в околиці Києва велів навіть сипати охоронні вали. Сліди таких валів лишилися до нині по обох боках Дніпра, іменно над ріками: Стугною, Ірпенем, Росю, Трубежем і Сулою. Ті кріпости служили до оборони краю і значно спинили напади Печенігів.

За Іваном Крип'якевичем.

обох боках Балкану. А та частина, що лишилася над Волгою, вигинула з бігом часу під напором других диких орд із Азії.

14. Євшан-зілля ¹⁾.

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлоп-
[чина —
Половецького б то хана ²⁾
Найулюблена дитина.

Мономах князь Володимир ³⁾
Взяв його під час походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почотом
І роскошами догідно —
І жилось тому хлопцяті
І безпечно і вигідно.

Час минав. І став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жилося хану
Без коханої дитини:
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини!...

Зажурився, засмутився;
В день не їсть, а серед ночі
Плаче бідний та зітхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи ні поради —
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.

Кличе він співця до себе
І таку держить промову,
Що мов кровю з його серця
Слово точиться по слову:

„Слухай, старче! Ти буяєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

„Божий дар ти маєш з неба
Людям долю віщувати,
Словом, піснею своєю,
Всіх до себе привертати.

„Ти піди у землю руську,
Ворогів наших країну;
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

„Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.

¹⁾ Є таке степове зілля, що називається „євшан“. Поет уживає ту форм „зілля, життя“ замість „зілле, життє“. ²⁾ Половці — то монгольська орда, що прийшла на чорноморські степи по Печенігах около р. 1050 по Хр. і безпокоїла стару Русь через дальших двіста літ, поки й сама не загинула під напором Татар. Начальник орди називався ханом. ³⁾ Володимир Мономах, правнук Володимира Великого, а внук Ярослава Мудрого, княжив у Києві від р. 1113 до р. 1125 і був грізним пострахом для Половців. Грецьке його прізвище „Моно-мах“ (дословно по нашому: „Єдино-борець“) значить: лицар, що не боїться ставати до поєдинку; отже: відважний, хоробрий, смілий.

„Заспівай ти йому пісню	Але ось вже затихає
Нашу рідну, половецьку,	Бренькіт дужий, акордовий
Про життя привільне ¹⁾ наше,	І замісто нього чути
Нашу вдачу молодецьку.	Спів народний, колисковий.

„А як все те не поможе,	То співець співає тихо
Дай йому євшана-зілля,	Пісню тую, що співала
Щоб, понюхавши, згадав він	Мати синові своєму,
Степу рідного привілля!“	Як маленьким колисала.

І пішов співець в дорогу.	Наче лагідна молитва,
Йде він три дні і три ночі,	Журно пісня та лунає.
На четвертий день приходить	Ось її акорд останній
В місто Київ опівночи.	В пільмі ночі потопає.

Крадькома пройшов мов зло-	Але спів сей — ніжний, любий,
Він до сина свого пана [дій	Ані перший — сильний, дужий,
І почав казати стиха	Не вразив юнацьке серце;
Мову зрадженого хана.	Він сидить німий, байдужий.

Улещає, намовляє...	І схилилася стареча
Та слова його хлопчину	Голова співця на груди:
Не вражають, бо забув вже	Там, де пустка замість серця,
Він і батька і родину.	Поратунку вже не буде...

І співець по струнах вдарив.	Але ні! Ще є надія
Наче вітер у негоду,	Тут, на грудях, в сповиточку!
Загула невпинна пісня,	І тремтячими руками
Пісня вільного народу:	Розриває він сорочку.

Про славетнії події,	І з грудий своїх знімає
Ті події половецькі,	Він євшан, чарівне зілля,
Про лицарські походи,	І понюхатъ юнакови
Ті походи молодецькі...	Подає оте бадилля.

Мов скажена хуртовина,	Що се враз з юнаком сталось?
Мов страшні Перуна громи,	Лице зблідло у небоги,
Так ревли-стогнали струни	Затремтів, очима блиснув
І той спів співця-сіроми.	І зірвавсь на рівні ноги.

¹⁾ вільне, свободне. Таксамо далше: привілля = воля, свобода.

Рідний степ, широкий, вільний, „Красше в ріднім краю милім
Пишнобарвний і квітчастий Полягти кістьми, сконати,
Раптом став перед очима — Ніж в землі чужій, ворожій
З ним і батенько нещасний! В славі й шані пробувати!“

Воля, воленька кохана! Так він скрикнув. І в дорогу
Рідні шатра, рідні люди! В нічку темну та погожу
Все те разом промайнуло, Подались вони обоє,
Стисло горло, сперло груди. Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно проходили
В рідний степ, у край веселий,
Простували, поспішали..

Микола Вороний.

15. Хатка в лісі.

I.

На зеленому узлісся в невеличкій хатці жив собі убогий лісник з дружиною та трьома дочками. Одного разу, йдучи в ліс за дровами, лісник і каже своїй дружині:

„Сьогодні я забарюсь у лісі, то нехай старша дочка принесе мені обідати. Щоб вона не заблудила, я возьму із собою проса і буду розсипати дорогою; хай іде по тому просяному слідови, то мене знайде“.

Як тільки сонце звернуло на обідню пору, старша дівчина взяла горщечок борщу і ще там дечого тай пішла в ліс до батька. Почала шукати сліду, але його не було, бо горобці, жайворонки, посмітюхи та чижі давно вже поїли розсипане по шляху просо. Дівчина пішла навманя. Довго вона йшла, вже сонце почало сідати, на ліс насувалась темрява, а дівчина ніяк не могла знайти батька. В лісі стало зовсім темно, дерева захитались і зашуміли, почав кричати пугач. Дівчина злякалась і не знала, що їй робити: чи йти далі, чи вертатися назад. Як ось праворуч засвітився огник.

„Мабуть там люди живуть“, подумала дівчина, „то й пустять мене переночувати“.

Попрямувала туди. Незабаром вона прийшла до хати і постукала у вікно. З хати почувся чоловічий голос:

„Заходь у хату, двері не заперті!“

Дівчина відчинила двері й увійшла у хатку. За столом сидів старий дід. Він схилився на руку, а сива борода його протяглась через стіл аж до самого долу. Коло печи сиділи курочка з півником, а біля них лежала гніда корова.

Дівчина вклонилася дідові, розповіла йому про свою пригоду і почала проситися на ніч. Дід повернувся до печі, де сиділи півник та курочка, і запитав:

„Гей, курочко рябенька,
І ти, моя гніденька,
І ти, гарний півнику,
Чи пускати дівчинку?“

Всі вони разом сказали: „Му ку-ко!“ Мабуть се означало згоду, бо дідусь промовив до дівчини:

„Зоставайся! У нас є всього доволі; то піди в пекарню та звари нам вечеряти“.

Дівчина знайшла в пекарні багато всякої всячини, зварила гарну вечерю собі та дідусеві, а курочці з півником та корівці нічогісінько не зготувала. Подала дівчина вечерю на стіл і почала з дідом вечеряти. Повечерявши, вона й питає:

„А деж я ляжу спати? Чи є у вас для мене постіль?“
Корова, півник та курочка їй так відповіли:

„Ти з ним сама вечеряла,
А нам не дала,
То й шукати постілоньку
Йди тепер сама.“

Тоді дід їй говорить:

„Піди по сходах і там знайдеш кімнату, а в ній є дві постелі: одна буде для тебе, а друга для мене.“

Дівчина пішла по сходах, знайшла дві постелі, приготувала їх і хутенько лягла спати. Через якийсь час у кімнату увійшов дід і почав прислухуватися, чи дівчина вже заснула. Побачивши, що дівчина міцно спить, він відкрив під ліжком віко тай спутив ліжко в яму, що була під підлогою. —

А лісник прийшов увечері додому тай почав сварити на жінку, що вона не прислала йому обіду і він мусів цілий день голодувати.

„Та яж не винна!“ говорила жінка. „Яж післала обід старшою дочкою, а вона мабуть заблудила, то вже хіба аж завтра вернеться додому.“

На другий день лісник встав удосвіта тай почав збиратись у ліс, наказуючи жінці прислати обід середушою дочкою.

„Я тепер возьму із собою торбину із сочевицею і буду потрохи сипати по шляху; сей слід буде помітніший, то по ньому нехай дочка і шукає мене.“

Як тільки сонечко повернуло на обідню пору, середуша дочка взяла обід тай пішла в ліс; але ніяк не могла знайти сліду, бо лісові птахи поїли всю сочевицю і ніякого сліду не лишилось. До самої ночі блукала дівчина і так само дійшла до дідової хатки тай попросилась на ніч. Дід і тепер запитав півника, курочку і корівку про те, чи пускати дівчину на ніч:

„Гей, курочко рябенька,
І ти, моя гніденька,
І ти, гарний півнику,
Чи пускати дівчинку?“

Вони разом відповіли: „Му-ку-ко!“ Дід попросив і сю дівчину, щоби зварила вечерю. Дівчина хутко зварила смачну вечерю і сіла з дідом їсти, а про півника, курочку та корівку й забула. Після вечері вона запитала, де їй лягти спати.

Півник, курочка й корівка і їй так само відповіли:

„Ти з ним сама вечеряла,
А нам не дала,
То й шукати постілоньку
Йди тепер сама.“

Дівчина сама знайшла собі постіль і хутко заснула. Прийшов дід, подивився на неї, похитав головою тай спустив і єї з ліжком у яму.

На третій день лісник сказав жінці:

„Пришли сьогодні обід найменшою дочкою; вона добра, слухняна, то й не буде тинятися по лісі, а підешляхом.“

Мати не хотіла посилати в ліс третої дочки і почала плакати та говорити:

„Не хочу я посилати найменшої дочки, бо загине моя кохана дитина.“

„Не турбуйся!“ сказав лісник. „Ся дочка не заблудить, бо вона у нас найрозумнійша. Та я на сей раз возьму із собою гороху і буду його по шляху розкидати. Горох не такий дрібний як сочевиця; то хиба по ньому не можна знайти шляху?“

Але коли дівчина з обідом вийшла в ліс, то увесь горох визбирали лісові горлиці і вона не знала, в який саме бік їй треба іти. Дівчина пішла навманя. Іде по лісі та все думає про те, як се батько без обіду буде, а мати горюватиме, якщо, не дай Боже, вона заблудить у лісі.

Як уже смеркло, то дівчина побачила огник, прийшла до дідової хатки і попросилася на ніч.

Дід знову запитав тварін:

„Гей, курочко рябенька,
І ти, моя гніденька,
І ти, гарний півнику,
Чи пускати дівчинку?“

„Му-ку-ко!“, відповіли тварини.

Дівчина підійшла до тварін, погладила курочку і півника та почухала гніду корівку. Коли дід звелів їй зварити вечерю, то вона зварила смачну юшку, поставила єї на стіл тай говорить:

„Я сяду тільки тоді вечеряти, як нагодую півника, курочку та корівку. Тут є багато всячини, то я хутенько знайду і їм щонебудь попоїсти.“

Дівчина пішла з хати, знайшла гарного проса для курий, пахучого сіна для корови, принесла тай говорить:

„Ідьте на здоровячко, а якщо пити схочете, то я вам і водички принесу.“

Вона принесла їм повне ведро води. Курочка та півник напились з краєчка; корова встромила у ведро голову і всю воду випила. Нагодувавши й напоївши тварін, дівчинка й собі сіла до стола, щоби повечеряти з дідом. Після вечері вона бачить, що півник та курочка вже голову під крила ховають, спати хочуть, і корова починає очима кліпати, то й питає:

„Чи не час нам спати лягати?“

Корівка, півник і курочка відповіли: „Му-ку-ко!“

Дівчина побажала їм на добраніч, пішла в другу кімнату і там постелила дві постелі, дідови й собі. Дід ліг на свою постіль і накрився своєю довгою бородою; а дівчина лягла на свою і заснула.

Опівночи в хаті щось заторохтіло, затріщало, загреміло. Дівчина прокинулась і дуже злякалась. У кутку щось застукотіло, двері самі відчинились і гримнули об одвірки. Сволоки заскрипіли, неначе їх хтось хотів переламувати. А вкінці щось дуже затріщало та загуділо. Дівчині здавалось, що вся хата завалилась. Але помалу все затихло, дівчина заспокоїлась і знову заснула.

Прокинулася дівчина вранці тай оторопіла. Дивиться й очам своїм віри не йме. Лежить вона у великій кімнаті, а кімната була незвичайна: на стінах по шовковому підкладі сияли золоті цвіти; ліжко з якогось дорогого мармору, а покривало на нім із червоного оксамиту; коло ліжка на стільці стояли черевички, перлами шиті. Дівчина думала, що се їй сниться; але ось у кімнату увійшли три челядинці і спитали, чи не звелить вона їм щонебудь робити.

„Ідіть собі“, відповіла дівчина, „я ось устану, зварю дідусеві юшку, а потім нагодую півника, курочку та корівку“.

Вона думала, що дідусь мабуть уже встав, і повернулася, щоби поглянути на його ліжко. Та дуже здивувалася: на ліжку дідуса нема, а замість нього лежить чужий чоловік, молодий ще і дуже гарний. Він прокинувся, швиденько встав і заговорив до дівчини:

„Я — короленко. На мене розгнівалася відьма і зробила так, що я перекинувся в старого діда і мусів жити отут у лісі. Ніхто не смів жити зо мною окрім трьох челядинців. Та їх відьма перемінила в когута, курочку та корівку. І се мало тягтися аж до того часу, поки прийде до нас така добра дівчина, що не тільки про мене, але й про скотину та про пташину подбає. Така добра дівчина вчора прийшла. Се ти. Опівночи ми позбулися того лиха, що наслала на нас відьма, і наша старенька хатка перемінилася в справжню королівську палату. І все те зробилося через те, що ти така добра“.

Одягшись, короленко покликав своїх челядинців і на-

казав їм поїхати і привезти лісника та лісничиху, щоб укупі відбути весілля.

„А деж мої сестри?“ запитала дівчина.

„Я запер їх у льох“, сказав короленко. „Завтра їх відведуть у ліс. Там мусять бути наймичками у вугляря аж до того часу, поки стануть добрими і зрозуміють, що треба пам'ятати і про бідну тварину“.

Брати Грімми.

16. Слон-бунтар.

I.

Колись в Індії один плянтатор¹⁾ кави наважився викорчувати ліс і справити замість нього поле під каву. Він вирубав ліс та випалив зруб, осталися тільки самі пеньки. Послугуватись при корчованню стрільним порохом чи динамітом дуже дорого, а звичайний огонь затягує справу. Найкрасше помагає при тій роботі велитень звірів, слон: він виринає пеньки клами або витягає мотузом.

Через те плянтатор наняв слонів, де одного, де два чи три разом, і взявся до роботи. Найкрасший слон належав до найгіршого погонича, Дізи; в Індії звуть їх карнаками. А слона того звали Моті, „перлина-слон“.

На тому зрубі, де тепер корчували корінне, в день на спочинок не ставали: плата була дуже висока, не можна було гаяти часу. Цілий день Діза сидів на карку свого Моті і поводив ним, коли він виринав корінне своїми клами або тяг за кінець мотуза, накиненого на його дужі плечі. Дізаж лоскотав його поза ухами і говорив йому, що він цар поміж слонами.

Увечері Моті ковтав призначених йому триста фунтів зеленої трави та кварту араку; Діза вечеряв укупі з ним і, сидючи коло слона, співав пісні аж до того часу, коли треба було йти спати.

Раз на тиждень Діза водив свого слона до річки. Моті вивертався на міліні, а Діза ходив сюди-туди по ньому з кокосовою щіткою та з брусом мила. Моті дуже добре розумів усі штурханці Дізи і знав, що після кожного штур-

¹⁾ властитель великих ланів (плянтацій). На таких ланах управляють плянтатори у горячих краях риж, каву, чай, бавовну і т. д. на експорт (вивіз).

ханця треба робити. Діза оглядав йому ноги й очі, підіймав уха: чи нема там де болячок, чи не починають часом боліти очі і т. д. Після того вони обидва верталися до дому: Моті, чистий і лискучий, ішов, помахуючи пятиаршинною гилякою, що єї держав у хоботі¹⁾; а Діза волікся за ним, співаючи своїх пісень.

Взагалі час проходив мирно. Але якось одного разу Дізі забажалось учинити гучний бенкет.

Отож прийшов він до господаря, заплакав і каже:

— У мене померла мати.

— Вонаж бо померла місяців зо два ранійш, коли ми робили на іншому полі; а тому либонь буде з рік, як померла вона ще раз — відповів господар, що дуже добре знав звички тубильців.

— Тепер померла у мене тітка, яка була мені за рідну матір — промовив Діза і заголосив ще дужше. — Після неї лишилося вісімнайцятро дітий-сиріток без шматка хліба і годувати їх доведеться мені — додав Діза, гупаючи головою об землю.

— А хто тобі подав сю звістку? — запитав господар.

— Почта — відповів Діза.

— І що ти верзеш? На сьому тижні почта до нас зовсім не приходила. Іди лишень ставай до роботи!

— У моєму селі лютує якась страшна пошесть і вже всі мої жінки віддали Богови душу!

І Діза заголосив на сей раз уже зовсім щиро.

— А покличте но сюди Кігума — гукнув господар.

Прийшов Кігум, односелець Дізи.

— Кігуме! Є в сього чоловіка жінка?

— У нього? — здивовано спитав Кігум. — Ні, нема! Та в нашому селі ні одна дівчина й оком на нього не хоче кинути. Вони певно швидше пішлиб за його слона ніж за нього.

Кігум реготався, а Діза плакав і стогнав.

— Ти дуже розминувся з правдою, хлопче — сказав господар. — Іди до роботи!

— Ну, коли так. то я тепер скажу щиро правду — швидко промовив Діза. — Я працюю тут уже два місяці.

¹⁾ у своїй трубі, що є властиво його величезним носом.

Тепер мене закортіло погуляти досхочу; алеж не тут, тільки десь далеко від сього гарного поля. Тут я не хочу нікого турбувати.

Господар посміхнувся.

— Дізо! — сказав він — на сей раз ти говорив правду і я пушу тебе, як тільки твій Моті працюватиме без тебе. Тиж знаєш, що він тільки тебе одного й слухає.

— Хайже пошле тобі небо ще сорок літ життя. Я піду всього на десять деньочків. І як тільки вони минуть, присягаюся тобі вірою і душею, я вернусь. Щож до сеї перерви, то чи не дозволивби мені мій достойний господар покликати сюди мого Моті?...

Господар дозволив і Діза голосно свиснув. На його посвист зпоза дерева в туж мить виткнувся величезний хобот і з'явився слон, що передтим розкидав пісок.

— Сонце моєї душі, добродію мій, горо сили, вислухай мене, мій голубе! — сказав Діза і став перед слоном.

Моті насторожився і хоботом витав погонича.

— Я піду в мандрівку — казав Діза.

Моті зрозумів відразу. Його очі весело заблищали, бо він любив усякі подорожі не менш за свого пана.

— Але ти лишишся тут і будеш працювати.

Очи слона зараз глянули зовсім інакше. Він страшенно не любив корчувати пеньків, бо то псувало йому зуби.

— Я піду на десять днів, моя зіронько! Витягни передню ногу і я се тобі вирахую як слід!

Діза взяв ломаку і десять разів ударив по мягкій підшві слона. Моті заревів і почав дріботіти ногами.

— Десять днів — говорив Діза — ти будеш працювати і корчувати пеньки під доглядом отсього Кігума. Ну, возьми Кігума і посади його собі на шию.

Моті зігнув кінець свого хобота. Кігум став на нього і слон посадив собі на шию нового керманича. Діза подав Кігумови важкий залізний заострений кий.

Кігум ударив по величезній голові слона, а той аж застонав із болю.

— Мовчи, бовдуре! Тих десять днів Кігум буде твоїм карнаком. А тепер попрощайся зо мною, любимче душі моєї. Пане ти мій! царю ти мій! перлино всіх слонів! Бережи своє здоров'я, будьже розумний та прощай!

Моті обхопив своїм хоботом Дізу і двічі підняв його понад землю; він завжди таким способом прощався із своїм паном.

— Ну, тепер він буде робити — сказав Діза плянта-горови. — Чи можна вже мені йти?

Господар хитнув головою і Діза зник у лісі, а Моті пішов робити своє діло.

II.

Кігум повадився з ним дуже ласкаво; але всетаки слон почував себе нещасним і пригнобленим. Та він виконував свою роботу так добре, що плянтатор навіть дивувався.

А Діза йшов та йшов собі в світ за очі, поки не зустрів весілля своїх одноплемінців. Тоді він пристав до них; загуляв із весільними і забув про все на світі.

Прийшов ранок уже й одинацятого дня, а Діза не вертався. Коли того дня хотіли на слона, як звичайно, накинути мотуз, він озирнувся навколо, розправив плечі і, не звертаючи ні на кого уваги, пішов геть, ніби мав на думці якусь важну справу.

— Гей, ти, назад вернись! — кричав Кігум. — Назад, дурна голово! посади мене на свою шию! Вернись, красо долин, окрасо всеї Індії! Вернись бо, кажу тобі, а то я позбиваю тобі твої ратиці.

Моті лагідно похитав головою, але слухати не хотів. Тоді Кігум побіг за ним і піймав його мотузом. Слон випняв уперед уха і Кігум, який добре розумів, що се означає, хоч і силкувався ласкавими словами задобрити слона, почував себе досить ніяково.

— Не пустуй, прошу тебе — промовив він — краще йди, чортів сину, до роботи!

— Гррр! — гаркнув слон і знов насторожив уха вперед. Потім цілком байдужно, вирвавши добру кореняку, пішов поміж пеньки, наче глузуючи з інших слонів, які тільки що взялися до роботи. Моті мав такий вигляд як доглядач, що, засунувши руки в кишені та довбаючи собі в зубах, походить поміж робітниками.

Кігум пішов повідомити про се господаря, а той вийшов на поле, страшенно ляскаючи грубим гарапником.

Слонови не подобався рішучий вигляд „білого чоловіка“ і він порскаючи погнав його геть полем, аж поки на загнав на піддашки будинку. Потім Моті відійшов і потрясся від задоволення так, як то вміють робити тільки слони, коли вигадають собі якусь забавку.

— Ну, ми йому за се віддячимо! — сказав господар. — Його треба так покарати, як тільки можна покарати слона.

Дайте лишень Кала-Нагови та Назимови по доброму ланцюгу аршинів по п'ять і звеліть їм дати прочуханку бунтареві. Нехай кождий ударить його разів по двацять.

Кала-Наг, що означає „чорна гадюка“, і Назим були на сьому полі побіч Моті найбільшими слонами і на них стояв обов'язок виконувати суворі кари над винуватими слонами. Річ у тому, що сам чоловік не міг нічим гаразд дошкулити слонів.

Вони взяли в хоботи по ланцюгу і пішли до бунтаря, силкуючись зайти з обох боків. Моті протягом свого довгого віку ще не був битий ніколи тай тепер зовсім не бажав покоштувати ланцюгів. Він зупинився, насторожився, деб знайти найдошкульніше місце на гладких боках Кала-Нага, щоб глибше застромити йому свої кли. У Кала-Нага клів не було і тільки самий ланцюг означав його владу; але то була непевна зброя і через те Кала-Наг прудко відскочив від бунтаря і почав удавати, ніби ланцюга він приніс на забавку. Назим також зараз повернувся і пішов назад, бо сього ранку він не почував себе здатним до боротьби. Таким чином Моті остався без кари і вільно ходив собі по зрубі без діла.

III.

Коли слон не хоче робити і не є на припоні, то він дуже страшний. Моті ходив, хляскав хоботом старих товаришів по спинах і ніби питався їх, чи дуже їм подобається корчованне пеньків; міркував собі про різні псоти і вештаючись сюди й туди він до заходу сонця тільки дратував усіх інших слонів. Вкінці пішов до загороди, де слонам давали їсти.

— Ти не хотів працювати — суворо сказав Кігум — то й не їстимеш. Ти дикий слон, а не порядна скотина. Иди собі геть до ліса!

Саме тоді Кігумова дитина рачкувала по землі біля хати і простягала товстенькі рученята до слона, що заступив їй світло. Моті добре розумів, що у Кігума нема на світі нічого дорожшого над дитину. Він зігнув свій хобот у маленький гачок і дитина з радісним криком кинулася до нього. Слон в одну хвилину підняв дитинчя вгору і високо держав його над головою батька.

— Ой, Божеж мій! — зарепетував Кігум. — Я дам тобі дванайцять найсмачніших булочок намочених у ромі і двісті фунтів свіжої січки із цукрового очерету, тільки постав обережно на землю мою крихточку, мою душу і моє життя.

Моті зараз обережно спустив дитину на землю і поставив її поміж своїми величезними ногами, якими міг обняти цілу Кігумову хатинку. Так став він ждати вечері. Тоді, як він їв, дитина втікла. Моті наївся і знову став згадувати Дізу.

Величезне тіло слона не потребує довгого відпочинку. Звичайно спати чотири-пять годин для слона цілком досить: дві години перед північю він лежить на одному боці і дві години після півночі на другому. Решту ночі він їсть, ходить та щось міркує.

Опівночі Моті нараз кудись помандрував, бо йому впало на думку, що Діза міг лежати денебудь у темному лісі хорий і за ним нікому було доглянути. До ранку він проблукав поміж кущами, ревучи та ляскаючи ухами. Потім зійшов на низ до річки і почав ревіти з того місця, де звичайно колись його мив Діза; але й там не було йому ніякої відповіді. Дізи слон не знайшов, тільки стурбував усіх слонів на хуторі та мало не до смерті перелякав циганів у лісі.

Удосвіта Діза вернувся на плянтацію. Він був страшенно змучений і боявся, що буде мати велику неприємність за опізнання. Алеж коли побачив, що все на місці, що цілий і хутір і плянтація, то в нього полекшало на душі. Тай було чого боятись, бо Діза знав дещо про бунтарську вдачу свого слона.

Він увійшов, низько кланяючись і виправдуючись на всі боки. Моті тимчасом снідав, бо нічна блуканина добре його змучила.

— Ну, поклич свого слона! — сказав плянтатор.

Діза якось дивно крикнув, як звичайно кричать карнаки. Моті почув, хто його кличе, і прийшов зараз. Слони ніколи не бігають, але ходять іноді дуже швидко.

Діза кинувся до свого любимця і почав його обнимати. Здавалось, що чоловік і скотина плакали з радощів, обнимаючи один одного після довгої розлуки та обдивляючись, чи не трафилось їм за той час якого лиха.

— Ну, тепер ми підемо до роботи! — сказав Діза.

Моті ніжно обхопив його своїм хоботом, посадив собі на вязи і повіз на плянтацію, де вони й почали викорчовувати найбільші пеньки.

А плянтатора так здивувала вся отся подія, що він навіть забув і гніватися на Дізу та його бунтаря.

Редіярд Кіплінг.

17. Хрест Володимира Великого.

Літопись оповідає, що до князя Володимира Великого приходили люди різних вір, щоби його нахилити до зміни віри; були у него Болгари магометанської віри, Німці римського віроісповідання, Хозари жидівської релігії та один грецький філософ із Царгороду.

Князь скликав нараду бояр і старшин і вислав десятків людей у чужі сторони, щоб оглянули різні обряди і зважили, яка віра є найліпша. Посли вернулися і заявили, що найгарнійше богослуження є в Греції і князь повинен прийняти грецьку віру, як се вже зробила перед ним його бабуня, княгиня Ольга.

В тім часі трафилася князеві нагода, близше пізнатися з Грецією. Грецькі цісарі, брати Василь і Константин, звернулися до Володимира Великого з просьбою, щоби він дав їм військову поміч, бо проти них підняв повстання один із їх свояків. Володимир радо згодився на те і післяв до Византії¹⁾ шість тисяч піхотинців. Вони й розбили військо повстанців. Цісарям так подобалися наші вояки, що вони лишили їх собі далі на службі як прибічну двірську сторожу. В наго-

¹⁾ Се найдавніша грецька назва міста Константинополя (Царгороду). Пізнійше Турки стали собі звати його Стамбулом (від р. 1453 по Хр.).

роду за поміч Володимир зажадав, щоби цісарі дали йому за жінку свою сестру Анну.

Цісарі не хотіли на се згодитися. Грекам видавалося страшною річю, щоби цісарська донька віддавалася за якогось „варварина“, далекого північного князя, що не вірить у Христову науку.

Почали отже толкувати Володимирови, що перший християнський цісар, Константин Великий¹⁾, заборонив видавати цісарських доньок чужинцям і т. ин. Володимир наважився примусити Греків до уступок зброєю. Його військо несподівано увійшло до Криму, де були грецькі посілости. Тоді цісарі змякли і вислали свою сестру до міста Корсуня на Кримі, щоби спинити війну. Заключено мир. Володимир зрікся Криму на річ Візантії і сам обіцяв вихреститися.

Вернувшись до Києва, Володимир почав заводити християнську віру на місце поганської. Не йшло се тяжко, бо у Києві вже й давнійше були деякі християни, була навіть церква святого Ілії. Князь наказав знищити наперед найважливішого поганського божка Перуна, якого статуя стояла перед самим княжим двором, а мала срібну голову і золоті вуси. Привязали божка коневі до хвоста і стягнули з гори до Дніпра; при тім дванайцять мужів били його палицями і кинули у воду: так плив він аж за Дніпрові пороги і там викинуло його на мілину. Так само рубали і нищили інших божків. Потім Володимир велів усім мешканцям Києва іти на ріку і грецькі священники хрестили всіх всенародно. Люди охоче хрестилися, бо любили князя і вірили, що він веде їх до доброго. Се було в 988. році по Хр.

Та не скоро поширилася християнська віра по всіх землях руських. Не доставало священників, щоб охрестити нараз цілий народ. Ще довгі роки в далеких селах ховалося поганство. Темні люди зверталися далше з молитвами до Велеса і Дажбога, складали жертви в лісах і на багнах русалкам та иншим поганським божкам. Християнська віра приймалася поволи і довгого часу треба було, поки люди навчилися всіх тайн нової віри.

¹⁾ За його пановання відбувся перший християнський собор у Нікеї в р. 325 по Хр., який уложив Символ віри (Вірую...) для всіх християн.

Найшвидше поширилося почитання тих християнських святих, що нагадували людям давні поганські божества: святий Ілія їхав огненним возом і нагадував Перуна; святий Юрій був подібний до Дажбога; святий Власій до Волоса, бога скотів і т. д. Скоро прийнялися ті християнські свята, що припадали на час давних поганських: Різдво — се давнє свято новонародженого сонця; Великдень і Зелені Свята лучаться із святом весни, а день святого Івана Хрестителя із давнім святом Купала і т. д.

Християнство привело чимало змін на Руси. По більших містах осідали грецькі єпископи, а в Києві повсталась руська митрополія; приплило на Русь багато грецьких учителів, ремісників, купців. Греки заводили у нас нову культуру, що змінювала вигляд нашого життя і нашої землі. По містах ставлено церкви, перші муровані будинки на Руси. Перша мурована церква у Києві — се церква Богородиці, так звана Десятинна, бо на її удержання князь призначив десятину своїх доходів. До неї Володимир передав також ікони, хрести і церковну утварь, яку привіз із Корсуня. Тої церкви вже нема, бо завалилася 1240. року підчас нападу Татар.

Разом із християнством завелися у нас також початки письменства. Князь казав брати діти визначних бояр і давав їх на науку. Перші висші школи основано при єпископських катедрах; низші школи були і при звичайних церквах по селах. Наука починалася читанням і писанням у рідній мові; рахунків учено небогато. Далі учили грецької мови, яку мусіла знати тоді всяка освічена людина, бо зносили із Грецією були тоді дуже живі. В XIII. віці церква стала почитати Володимира Святим за його заслуги для християнства¹⁾.

За Іваном Крип'якевичем.

18. Плач Ярославни²⁾.

Ярославни голос чути;
Вже о досвітній годині

Проквиляє Ярославна,
Як зозулька на чужині:

¹⁾ Культурну працю Володимира Великого продовжував і поширював на Руси відтак його славний син, Ярослав Мудрий (1019—1054), якого церков св. Софії стоїть і пишається ще до нині у Києві.

²⁾ Ярославна, дочка галицького князя Ярослава Осмомисла (1153—1187), правнука основателя галицької династії Ростиславичів, Ростис-

„Я зозулькою полину,
По Дунаю полечу я,
Мій рукав, рукав бобровий,
У Каялі омочу я;
Омочу його в Каялі,
Втру князеви мому рани,
Втру криваві, втру на тілі,
Що від жару й вітру вяне!“

Ярославна плаче рано,
Умивається сльозами,
На валу в Путивлі¹⁾ плаче,
Промовляючи словами:

„Ой ти, вітре, ти, вітрило!
Чому вієш, господине,
Так насильно, так завзято?
Чому, віючі з чужини,
Лиш ханові стрілки мечеш
Із чужиноньки чужої
На своїх невтомних крильцях
На мого лади²⁾ вої?
Мало ще тобі гуляти,
Йти в підоблачні простори,
Леліючи колисати
Кораблі на синім морі?
Чомуж, вітре-господине,
Розвіяв ти по ковилі³⁾
Мої радощі єдині,
Мої радощі й весілля?“

Ярославна плаче рано,
Умивається сльозами,
На валу в Путивлі плаче,
Промовляючи словами:

„Ой, ти Дніпре-Словутичу!
Ти пробив собі в простори
Через землю половецьку
Кам'яні могучі гори⁴⁾
І леліав ти на собі
Святославо⁵⁾ дружини
До Кобякового⁶⁾ полку.
Прилелій же, господине,
Прилелій до мене ладу,
Мого ладу і кохання,
Щоб я сліз моїх не слала
Аж на море назарані!“

Ярославна плаче рано,
Умивається сльозами,
На валі в Путивлі плаче,
Промовляючи словами:

„Світле і тресвітле сонце!
Всім і тепле ти і красне.
І чомуж ти, господине,
На ладині вої власне
Кинуло палким промінням?
Чому гнеш ти їм жаждою
Луки у безводнім полі,
Тули⁷⁾ стулюєш тоскою?“

Василь Шурат.

слава, який був знова правнуком Володимира Великого. Ярославна плаче тут за своїм мужем Ігорем, князем Новгороду сіверського (на схід від Дніпра), що в р. 1185. зробив похід на Половців і в нещасній битві з ними над рікою Каялою попався в половецький полон.

¹⁾ Путивель, город недалеко Новгороду сіверського. ²⁾ мужа.
³⁾ така степова трава (ковила). ⁴⁾ то натяк на Дніпрові пороги.

⁵⁾ Святослав, сучасний Ігореві великий князь київський, син Всеволода (правнука Ярослава Мудрого), воював щасливо з Половцями перед Ігорем. ⁶⁾ Кобяк, половецький хан, з яким воював Святослав.
⁷⁾ сагайдаки на стріли.

19. Царевич Яків.

I.

Був один такий цар, що йому все одно око сміялося, а друге плакало. Мав трьох синів і більше нікого, бо жінка вже давно вмерла. Ті сини дуже булиб раді знати, чому в їх батька все одно око сміється, а друге плаче. Змовилися вони запитати батька. А в них була така постанова, що одного дня послугував батькови один, другого — другий, третього — третій. Коли рано батько встав, мали йому занести води до миття і кави на сніданок. Пішов найстарший:

— Дай Боже добридень, тату! — І поставив воду до миття на крісло, а каву на стіл.

Батько відповів йому:

— Дай Боже й тобі, мій сину!

Він став коло дверей тай питає батька:

— Тату, скажіть мені, чому ваше одно око все сміється, а друге все плаче?

Як батько глянув на нього, він злякався і втік.

Другої днини питав про се батька середущий брат; але й він не дізнався. Утік так, як перший. Прийшов він до своєї кімнати, а брати питаються:

— А що казав тобі тато?

Він відповідає:

— Ти вже чув, то знаєш; а той піде завтра, то також довідається.

А того наймолодшого уважали старші за придурковатого. Питає він старших, най скажуть, що говорив батько.

— Підеш завтра, то тато скаже тобі — відповідають.

Пішов він, заніс батькови рано воду до миття і каву на сніданок:

— Дай Боже добридень, тату!

Поставив воду на крісло і каву на стіл. Відступив до дверей тай питається:

— Тату, скажіть мені, чому ваше одно око все сміється, а друге все плаче?

Батько хотів і його залякати, як і старших братів, але він не настрашився. Тричі питав батька:

— Тату, чому ваше одно око все сміється, а друге все плаче?

— Га, коли хочеш так знати, то скажу тобі: тому одно око все сміється, що маю трьох синів; а друге все плаче тому, що всі вони нюньки і ні одного нема між ними юнака. Якби між ними був юнак, що принісби золотого пташка, щоб заспівав мені, то я відмолодби зараз.

Молодший брат оповів се своїм старшим братам.

Каже найстарший:

— Ну, піду я.

Пішов до батька тай каже:

— Тату, я піду по золотого пташка.

— Не йди, сину; ти його не принесеш, бо ти не юнак.

— Я таки піду!

Дав йому батько на дорогу гроший тільки, щоб мав доста. Сів найстарший син на коня, їде. Їде від рана до вечера; вже добре смерклося, як добився до якоїсь коршми. Постановив там переночувати. Увійшов до хати, замовив для себе кімнату і місце для коня, а потім казав дати собі вечерю. А в коршмі забавлялися якісь люди. Повечеряв він; кличуть його ті, щоб ішов з ними забавлятися. Він не дуже унимався, бо в душі тільки й ждав, щоб його закликали. Присів коло них та забавляється. Не минуло дві-три години, протратив усі гроші і коня і наряд та ще й сам себе запродав. Мусить тепер нанятися там на службу, доки не відслужить тих гроший, що завинив.

Чекають дома на нього рік — його нема. Минув рік, пішов середущий син до батька:

— Тату, піду я по золотого пташка, бо брат, видно, не вернеться вже додому. Певно десь його забили. Піду я і по пташка і його пошукати, може де знайду.

Каже батько:

— Не йди ти, сину; коли той пропав, лишися хоч ти.

— Ні, я йду!

— Га, коли йдеш, то йди.

Дав йому батько на дорогу гроший, скільки було треба. Сів середущий син на коня, їде. Вже вечір, смерклося; приїздить і він під ту коршму, що брат. Постановив переночувати там. Заїхав на подвірє; питається, чи можна переночувати і чи погодують йому коня. Відповіли, що може

ночувати. Взяли від нього коня, завели до стайні, а він увійшов до коршми і зараз замовив собі вечерю. Там при столі якісь забавлялися. Коли повечеряв, кличуть його до себе. Він не дуже отягався, бо по правді тільки й ждав, щоб його закликали. Сів при них. Не минуло дві-три години, протратив усі гроші і коня і наряд та ще й себе самого запродав. Мусить три роки відслуговувати, поки зможе вийти звідти.

Минув рік, іде наймолодший син, що називався Яків, до батька:

— Тату, піду я по золотого пташка, бо ті ваші сини ні до чого. Вони не прийдуть ніколи назад. Піду я і по пташка і може їх де відпитаю.

Батько плаче, щоб не йшов.

— Ті пішли і не вернулися; ще й ти підеш від мене, а хтож мене буде доглядати дома?

Він таки йде. Дав і йому батько гроший на дорогу, щоб мав доста. Зібрався Яків, сів на коня та їде. Доїхав і він до тої коршми, що брати. Вже смеркалося; але він подумав, що в такій коршмі у такому місци все є найріжніші люди, тому ліпше буде, коли він, не спиняючись, поїде далі. Першу ніч не мусить спати, може їхати! Поминув коршму, стиснув коня острогами тай їде аж до самого ранку. Доїздить до одного ліса, а звідти вибігає лис і питається:

— Куди їдеш, царевичу Якове?

Яків став, оглядається та думає: „А, Господи! Хто мене кличе, коли нікого не видно?“ Їде далі. Лис удруге й утретє скричав на нього:

— Гов, стій, царевичу Якове! Скажи, куди їдеш?

— Їду до Червоного короля по золотого пташка; хочу батькови принести, щоб йому заспівав, та можеб відмолод, бо вже дуже старий.

— Піду й я з тобою. Пусти свого коня на пашу, тут єї доволі, та най пасеться; а сам сідай на мене, бо на своєму кони не доїдеш туди ніколи.

Яків пустив свого коня, сів на лиса, лис скочив два-три рази — вже там! Стали під містом, а лис каже:

— Знаєш що, Якове? Підеш до царя і станеш на службу. Йому якраз треба доглядача до пташків, щоб їх

кормив, то й прийме тебе. Не будеш мати іншої роботи, лиш ті пташки кормити. А в ночі о дванайцятій годині здіймеш ту золоту клітку, що в ній сидить золотий пташок.

II.

Пішов Яків до міста. Прийшов до царя та питається, чи не треба їм слуги. Кажуть, що їм якраз треба до пташків, а він видається відповідний до того. Яків каже, що він був усе при пташках. Згодили його зараз. Кормить він ті пташки від ранку до вечера, все їм доношує їсти й пити. Вдарила дванайцята година в ночі, він устав, навіть не засвітив, щоб його не спостерегли, і йде до клітки, бо знав добре, де стоїть. Узяв клітку, хотів з нею вийти, пташок зверещав, зараз його ймили:

— Гов, стій! Ти хотів украсти пташка!

Він відпирається, що ні:

— Я не хотів украсти, я тільки хотів віднести до свого батька, бо дуже старий, щоб йому заспівав, може відмолодби.

— А, коли ти хотів віднести його батькови, то йди, приведи нам від Чорного царя того коня, що літає хмарами, та тоді дамо тобі пташка. Як не приведеш, голова не твоя.

Вийшов він до лиса, лис питається:

— Щож, Якове, нема пташка?

— Ой нема. Я хотів його принести, та зловили мене і тепер мушу йти до Чорного царя по того коня, що літає хмарами. Як приведемо коня, дадуть нам за нього пташка.

— Добре — каже лис — сідай на мене і йдім.

Скочив лис два-три рази — вже там!

— Тепер іди, Якове, та згодися до того коня, бо їм якраз треба конюха. Як будуть тебе годити, то скажи, що ти був уже при таких конях. Коли в ночі буде бити дванайцята година, виведеш його із стайні, зазумбелаєш, а потім сядеш на нього і привезеш сюди.

Пішов Яків; питає, чи не треба цареві конюха. Цариця відповідає, що треба; але най чекає, вона спитає царя. Пішла до царя, прийшов цар.

— Дай Боже добридень, найясніший царю.

— Дай Боже й тобі, мій сину. Що скажеш нового?

— Я чув, що вам треба тепер якраз конюха, а мені вийшов місяць, то я прийшов до вас.

— Добре, сину — каже цар. — Нам треба одного; коли хочеш служити, можеш лишитися.

Згодилися вони. Він годує того коня, чеше, щіткує, чистить. Увечері ліг спати; але не заснув, щоб не припізвився. Вдарила дванайцята година, він відв'язав коня, зазумбелав, вивів на двір із стайні, кінь заїрзав, зараз його ймили:

— Гов, стій! Ти хотів украсти коня!

— Я не хотів украсти, я лиш хотів відвести його до Червоного царя.

Стали його випитувати, нащо; а він усе оповів, що то за робота. Вони приобіцяли дати йому коня, коли приведе із Семигородської землі цареву доньку.

— Як не приведеш до вісьмох днів, голова не твоя.

Вийшов він до лиса. Лис питає:

— А що, Якове, нема коня?

— Нема, лисику! Я зазумбелав його в стайні, вивів на двір, він заїрзав і мене ймили. Сказали мені, що, як до вісьмох днів не приведу із Семигородської землі цареву доньку, голова не моя; а як приведу, дадуть мені коня.

Каже лис:

— А не говорив я тобі: не зумбелай у стайні, але на дворі? Тоді булиб тебе не зловили. Ну, сталося. Ходім.

Скочив лис три-чотири рази — вже на місці! Стали під містом.

— Знаєш що, Якове? Тепер підемо обидва. Я перекинуся у красну дівчину та підемо до царя. Я буду такий самий, як царева донька. А в дванайцятій годині ти виведеш її за браму. Вона піде з тобою, бо її силують тепер, щоби віддалася за чорного Араба, а вона не хоче. Сказала, що волить віддатися за когонебудь, але за Араба не піде. Ти підеш із нею, а я лишуся на її місце. Якби хто спостеріг і прийшов до її кімнати, то я там буду, а вони мене не пізнають. Потому я вас догоню, не журіться.

Пішли вони до міста до царя; питаються, чи не треба їм послугача, але жонатого. Сказали, що треба. Чоловік буде послугач, а жінка кухарка. Згодилися вони і служать.

Були вони там день-два, доки Яків не умовився із царівною. Коли на третю ніч ударила дванайцята година, царівна одяглася, пішла пішки з Яковом. Ніхто не доглянув їх. Повставали рано, шукають за послугачем і кухаркою, нема їх. Питають лиса-царівни, де вони; каже, що прогнала їх, бо вони робили не по єї, не хотіли слухати того, що вона наказувала.

Настав вечір, лис помахав хвостом, побіг за ними, а цар лишився без доньки. Як догнав їх, царівна сіла на лиса, а Яків ішов побіч них пішо.

Пішли до того царя, що мав коня. Каже лис:

— Знаєш що, Якове? Я знов перекинуся в дівчину та підемо до царя. Тобі дадуть коня і ти поїдеш, а я лишуся; опісля я буду вже знати, що належить робити. А царівна най лишиться тут під містом.

Перекинувся лис у прекрасну царівну. Пішли з Яковом до царя.

— Дай Боже добридень, найяснійший царю.

— Дай Боже й вам обоім доброго здоров'я.

— Привів я вам царівну, якої ви бажали в заміну за коня.

— Добре, переночуєш тут, а рано дістанеш коня.

Каже Яків:

— Я не можу ждати до рана; я мушу поспішати, бо мені минає час.

Каже цар:

— Та мені все одно, як хочеш. Я тільки тому так хотівби, щоб ми трохи погостилися. Але коли не маєш часу, кінь готовий, можеш їхати.

Вивели йому коня, Яків сів на нього, їде. Виїхав за місто, сіли обоє із царівною на коня, поїхали. Настав вечір, смерклося, лис помахав хвостом, перескочив браму, пішов! Не має цар ні коня, ні царівни.

Їдуть до третього царя, куди мали привести коня і дістати пташка. Лис лишився із царівною за містом, а Яків поїхав на кони до царя:

— Дай Боже добридень, найяснійший царю.

— Дай Боже й вам доброго здоров'я.

— Я привів вам коня, що ви ждали за пташка.

Цар дуже втішився:

— Добре, добре! треба його завести до стайні, а ми підемо до хати та погостимося; а потім ти дістанеш золотого пташка з кліткою.

Пішли до хати; випили кілька чарок вина. Каже Яків:

— Найяснійший царю, я мушу вибиратися додому, бо мій батько був дуже старий, як я йшов; не знаю, чи за стану його ще живим дома.

Цар здержував його, щоб не йшов, щоб переночував; але він не хотів:

— Давайте пташка і клітку, я мушу йти.

Дали йому пташка, він вийшов на подвір'є, де зібралося багато панів, що хотіли придивитися коневі, що то за кінь. Як вийшов на двір, каже до них Яків:

— Гей, панове, я забув вам щось сказати. Я не показав вам, як сідлається того коня. Коли ваша воля, то я вам покажу, бо його сідлається не так, як інших.

— Просимо, просимо! — відповіли пани. — Ми таки й мали вам казати, щоб ви нам його осіддали, аби й ми знали, як його сідлається.

Яків положив клітку з пташком на верх стовпа в брамі, а сам пішов, осідлав коня, сів, проїхав раз по подвір'ю тай кричить, аби уважали, щоби кінь кого не вдарив, бо він ще тут не звичний. Проїхався другий раз по подвір'ю тай знов кричить, най вони уважають на себе. Вони розкочилися, зробили йому місце, щоби мав куди їздити. Пустився третій раз, стиснув коня острогами, кінь злетів, той ухопив клітку, пішов!

Виїхав за місто, царівна сіла на коня, а він на лиса, їдуть додому.

III.

Коли дійшли до того ліса, де Яків здибав лиса, лис каже до нього:

— Знаєш що, Якове? Я не піду далі з тобою. Маєш коня, сідай на коня і їдь; лиш не купуй по дорозі стерва¹⁾, бо, як купиш, дуже зле вийдеш.

Сів Яків на свого коня та їде, а царівна коло нього.

¹⁾ здохли́на.

Доїхали до коршми. А що вже був вечір, постановив він із царівною переночувати в тій коршмі, бо вже помучилися. Увійшли до коршми, питаються, чи можуть переночувати. Кажуть їм, що можуть, що є місце і для них і для коня. Завели коня до стайні, а вони обоє казали дати собі вечерю. Питаються їх, де вони були. Вони відповідають, що повинчалися і тепер їдуть додому. Питається Яків, що в них чувати нового?

— Го, ми маємо неледа новину! — відповів орендар. — Маємо двох царевичів. Кудись їхали, мандрували, заїхали тут на ніч, почали забавлятися, потратили гроші, що мали, і коні, та ще й самих себе запродали. Мали служити тут три роки, щоби відслужити свої довги; але що не вміють нічого робити, то будемо їх продавати. Хто хоче, може їх купити.

Каже Яків:

— Ану, орендáрю, покажіть мені, що то за люди! — Бо він собі зараз подумав, що то певно будуть його брати.

Орендар завів його там, де вони були. Він пізнав уже здалека, що то його брати; а вони його бачили, але не пізнали. Питається Яків орендаря:

— Орендарю, скажіть мені, кілька хочете за тих двох хлопців, то куплю їх від вас.

— Триста золотих! — відповів орендар.

Яків витяг триста золотих, заплатив орендареві. Орендар віддав обом молодцям коні і наряди й одяги, що вони мали. Зібралися всі рано і їдуть. Їдуть гусаком: царівна наперед, Яків із кліткою і пташком за нею, а ті два брати позад.

Змовляються ті два, щоб Якова убити, щоби то вони принесли батькови золотого пташка, а не придурковатий Яків. Підбігли за ним іззаду і відрубали йому шаблею голову. Він зараз упав із коня. А там при дорозі стояв такий старий колодязь, що в ньому висохла вода; вони підняли його і вкинули до колодязя, а його коня забрали із собою. Царівна не знала нічого про те, бо не оглядалася.

Приїздять вони додому тай кажуть батькови:

— Ну, тату, принесли ми вам золотого пташка і привели коня, що літає, та невістку.

Тільки не знають, котрому буде за жінку, бо вона не хоче ні одного з них. Вона бачить, що то не той, що її взяв. Уже вони там рік у царя: кінь, пташок і царівна. Царівна ніколи не засміється, пташок не заспіває, а коня ніхто не годен погодувати ані обчистити, бо, хто вступить до стайні, то він зараз його забє. До року забив триста хлопів. Вкінці вибили до коня діру з пода і крізь діру давали йому їсти й пити; але гною не викидав зпід нього ніхто цілий рік. Уже було під ним тільки гною, що він навіть не мав де стояти.

IV.

Минає рік. Аж тут якраз у той самий день, коли то брати кинули були Якова до колодязя, надбіг тамтуди лис. Зазирнув до колодязя, що там таке є, дивиться — а там лежить Яків. Як побачив його лис, то й каже:

— Ага, Якове, не казав я тобі: не купиш за грош стерва, бо зле вийдеш? А ти не послухав мене... Ну, байка. Буде добре й так.

Скочив лис, біжить до ліса шукати живушої і цілющої масти. Стрітив гадюку, що якраз несла масть. Питає лис:

— Що несеш, гадюко?

— Несу живушу і цілюшу масть.

— Та нащо?

— Несу, бо віз потратував мені діти, буду їх лічити.

— Дай мені трохи тої масти.

— О, я давалаби тобі! Іди та шукай собі!

Лис питає:

— А деж вона? скажи мені.

— Іди та шукай.

Каже лис:

— Давай, гадюко, трохи тої масти або кажи, де її знайти; бо, як не даси ані не скажеш, забєру всю від тебе.

Гадюка відповідає:

— Ані не дам ані не скажу. Коли тобі треба, то йди собі та шукай.

Лис розлютився, притис гадюку лапою, відобрав від неї масть і каже:

— Не хотіла ти дати по волі, дай по неволі! Я беру всю масть; а ти йди собі тепер по другу.

Скочив лис, біжить до Якова. Витяг його із колодязя,

помастив йому карк і шию, приложив голову до тóлуба, зрослася. Став Яків протягатися. Дивиться лис, а Яковова голова дивиться назад; бо в поспіху не так він єї приложив, як треба. Тоді він ухопив, відірвав голову, посмарував і приложив уже добре. Став Яків протягатися, а потім каже:

— Ой, алеж то твердо я заснув!

Каже лис:

— Ой, заснув ти, заснув твердо, бо на віки вічні, якби так не я тут. Не казав я тобі: не купиш за гроші стерва, бо зле на тім вийдеш? а ти мене не послухав. Тепер понаглюйся додому, бо царівна невесела, пташок не співає, а коня нема кому нагодувати. Вже забив триста хлопів. Іди та згодися до коня; обчистиш його, погодуєш, викидаєш гній і все зробиш, що належить. Тільки зараз не признавайся там братам, що ти їх брат, ані батькови, що ти його син. Вони самі тебе пізнають. Тепер понаглюйся додому.

Попрошався Яків із лисом; дуже дякував йому красно, що привів його знова до життя. Розійшлися. Пішов Яків додому; одяг на нім подертий, пошарпаний, бо цілий рік гнив на ньому в колодязі. Прийшов він до батька додому та питає, чи не треба їм конюха. Йому відповіли, що треба до одного коня. Згодили його. А старші брати говорять до себе:

— Най іде до стайні. І так бідолаха не має ні одягу ні що їсти. То най його той кінь забє. Ліпше буде для нього так, аніж тут голодувати.

Пішов Яків до стайні. Зараз кінь заїрзав, бо пізнав його. Пташок почув, що кінь заїрзав, то зараз і собі заспівав. Царівна почула, що пташок заспівав, і засміялася: зараз стала весела, почала говорити, а від року ніхто від неї і слова не чув ані усміху не бачив. Утішилися всі дома, що царівна бесідує, бо доси думали, що вона німа.

Обчистив Яків коня, викидав гній, погодував, вивів на двір напоїти. Брати не можуть начудуватися, що такий волюцюга вміє так із конем обходитися. Дуже їм сподобався. Кажуть один до другого:

— О, бачиш, брате, ми згодили його і були певні, що

його кінь забє, бо однаково він бідолаха; а ми такого конюха ще й не мали!

Пішов один до батька тай каже:

— Тату, маємо тут одного такого конюха, якого ще й не бачили. Знаєте, що наш кінь забив уже триста хлопів, і ніхто не міг доступити до нього, обчистити, гній викидати; а тепер можна й лягати під нього. Вичесав його: так світиться як золото. Такий чорний як крук. Навіть надвір вивів його напоїти, що аж ми самі налякалися.

Каже батько:

— Ідіть, приведіть його сюди, най я побачу, що то за чоловік.

Син відповідає:

— Ей, як його сюди приводити, коли він крайний обдертюх, лахманяр.

Каже батько:

— Та ви обидва не можете справити одягу такому чоловікови, що вам коня обійшов і нагодував, який уже триста хлопів забив? Купіть йому зараз одяг такий як ваш і приведіть його сюди!

Зараз купили йому одяг, убрали, відвели до батька. Питає його цар:

— Звідки ти родом, сину?

— Звідки я родом? Я такого й такого царя син.

Цар поглянув на нього та знов питає:

— Як ти сказав?

— Я такого й такого царя син!

— Як називаєшся?

— Яків.

— Таж ти мій син!

— Та ваш.

— Деж ти був доси?

Яків каже: так і так, така й така робота була.

Цар розлютився на обох старших синів, зараз прогнав їх від себе, а на Якова переписав усе царство. Справив зараз Яковови розкішне весілля.

І доси живуть, хліб жують та постолом добро возять.

Народна казка.

20. На Святий Вечір.

Смеркається. Ослизлий¹⁾ день Скрипливий, наболілий спів,
Між мурами²⁾ конає. Такий, як хлопські груди;
В печі червоний блис огонь, Та, хто його раз зрозумів,
А в сінях вітер грає. До смерти не забуде!

Той тихий і сумний настрій Ще й нині бачу, як Федір
Несе мене світами. „Вінчованне“ голосить.
І я лечу на крилах мрій Втворились двері нарозтвір
До батька і до мамі³⁾: І батько⁴⁾ в хату просить.

Сніжок паде як срібний пух, І починається річна
Мороз малює квіти: У панотця гостина;
Накритий стіл, в куті дідух, Ціле село єднається
Пустують в сінях діти. Немов одна родина.

Знайшли собі свистун-оріх Засіли газди на лавках,
І свищуть в перегони; Найстарший на покутю.
Лящить в ухах дитячий сміх, Тріщать склянки в сильних ру-
З дзвіниці дзвонять дзвони. На стелю мечуть кутю. [ках;

Гей, скільки то минуло літ! Говорять... А слова летять
А я так добре чую Молитвою до Бога...
Кожухів шелест, скрип чобіт Та чи дійдуть, чи долетять?
І щирю пісню тую. Щаслива їм дорога!

Далекий світ, великий час, Далекі світ, великий час,
Пливуть літа рікою; Пливуть літа рікою...
А я все памятаю вас, Гей! Що чувати там у вас?
Як йдете з колядою. Чи йдете з колядою?

Ще й нині чую, як Юрко Чи ще живий Федір, Юрко,
Співає: „Бог предвічний!“, І мій сусід Зарічний?
Як сопраном пищить Федько, Чи й нині, як колись давно,
Баском реве Зарічний. Співають: „Бог предвічний“?

Чи й нині мерехтять зірки
Над хаткою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужно за тобою! *Богдан Лепкий.*

1) мрачний, вогкий. 2) між каменицями в місті на чужині.

3) у рідну хату на селі. 4) парох села.

21. Зимою в лісі.

I.

То був чудовий зимовий день. Зима була вже наприкінці і мов на прощання одягла всі свої блискучі убрання та виблискувала кожною гилочкою дерев, кожною тоне-сенькою билиночкою. Сонце з ніжноблакитного неба гордо дивилося на простори вкриті бруднуватим снігом і посилало тепле проміннє, щоб зогріти землю, збудити її від тяжкого сну і вирвати із обіймів зими.

Два хлопчики — Юрко і Павлусь — ішли до ліса: Павло за хмизом¹⁾, Юрко так собі для товариства Павлови. Балакаючи про пташок, що остають у нас на зиму, вони непомітно перейшли велике поле, де було багато заячих слідів на снігу.

Павлусь звернув увагу на ті сліди, що так гарно ви-значалися на білому снігу, й оповідав Юркови:

— Ось, бачиш: се заячі сліди. Видно, як заяць перед ранком ходив снідати до нашого саду. Заяці гризуть овочеві дерева, від них пропадають наші щепи. А се вже він назад скавав. Бачиш?... а тут щось велике йшло, дивися, дивися!... Мабуть напало на зайчика. Бачиш, як сліди мішаються і як сніг витоптаний у сьому місці?... Ось трохи крові є на снігу: мабуть лисиця перехопила зайчика саме, як він вертався додому. Бачиш, далі нема його слідів.

Юрко із цікавістю придивлявся до тої події, яку можна було прочитати мов написану ясними буквами на чистому, ще свіжому, снігу.

Врешті хлопці прийшли до ліса.

Ліс прийняв їх у свої обійми, обступили їх кущі та високі граби. Тихо було в лісі. Сухе, торішнє листє було вкрите тонким шаром снігу. Тиша була непорушна, хіба деколи затріщить яке дерево, чи впаде трохи снігу з гильки. Здавалося, все життя завмерло, зникло. Але воно було.

Павлусь почував себе в лісі наче в своїй кімнаті, де він знає всі річи, знає, де що стоїть і лежить. Він відразу підійшов до одного куща, обережно відсунув гильки і показав Юркови невеличку, дуже гарненьку пташку.

¹⁾ за ріщем, за патиками, за сухим галузем.

— Се моя люба синичка; вона вже мене не боїться.

Павлусь посипав перед кущем трохи зерна і відступив від куща. З нього вилетіла маленька чубата пташка, сіла на сусідний куш, оглянулася навкруги маленькими чорними очима і спустилася на землю дзьобати зерно.

Юрко дивувався її красі. У неї була чорна головка з білими окрайками, руда спинка і білі грудочки. Юрко гадав, що всі птиці відлітають від нас, а тут бач і жайвонки і снігурі і синички.

— Сеж така весела пташка, — із захопленням казав Павлусь, — ніколи вона не сидить тихо. Завжди лазить по деревах, шукає по шпарках якоїсь комашки або на гілочках зернят, перелітає з дерева на дерево... Он, бачиш, уже злетіла на другий куш і — як придивляється... А то, чуєш, співають інші синички, чуєш: „сі, сі, сі“, а тепер: „ре, ре, ре, рі“...

Синичка нараз, наче її хтось покликав, знялася і зникла в лісі.

— Вони тепер гуртками зимою живуть, — казав Павлусь далі. — Ну, а весною паруються, роблять собі в дуплах кубелечка з моху й трави, вистеляють вовною тай кладуть часом аж сім яечок біленьких із червоними цяточками. О, знову прилетіла! Бачиш, який чубчик на голові? Але ходім далі.

II.

Хлопці пішли в глибину ліса. Юркови ставало трохи страшно. Але ліс був наче повний чарів і такої краси, якої Юрко ще ніколи не бачив. Ось щось хруснуло. „Може вовк?“ — гадав Юрко; але соромився спитати Павлуса, щоб той не подумав, що він чогось лякається.

Тиша була вже перервана. Десь скреготала сорока, десь стукали сокирою...

Хлопці підходили до невеличкої річки, такої бистрої, що вода в ній навіть і не замерзала. Через річку вела кладка. Вони вже ступили на кладку, коли Павлусь ухопив Юрка за рукав і показав йому на річку. Та Юркови так закрутилася голова, що він трохи не впав з кладки у воду. Павлусь ухопив його за руку і не перевів, але майже перетяг хлопця до берега. Він був дуже сердитий.

— От птицю мені злякав! А тож така гарна! такої ти ніде не побачиш! Сеж рибачок — зимородок. Ось сядемо тут на пеньку та почекаємо, вона скоро вернеться...

Навкруги було так гарно! Невеличка річка швидко збігала по камінцях. Один її беріг був високий, увесь поріс кущами: досить було тут і глоду і шипшини і ліщини.

— Якто тут мабуть добре в літку? — казав Юрко, оглядаючися навкруги.

— Не погано й тепер! — казав розсудливо Павло і знову стиснув руку Юркови: „Мовчи і не рухайся“, прошепотів він, „вернувся... бачиш?“

Чудова блакитна птиця прилетіла і сіла на камени над бистрою водою. Сеж і був рибачок або плавневий дятел. Блакитнозелена головка і спина ясно виблискували на сонці мов металеві, груди яскраві червоно-жовтої барви, шийка біла. Довгий чорний дзюб, ноги червоні.

Птиця уважно дивилась у воду. Юрко завмер, боячись її перелякати. А Павло пошепки, як справжній знавець усіх лісових мешканців, оповідав про сю красуню-птицю:

— Бачиш, рибачки не живуть у гурті, навпаки: скільки я вже понад сею річкою не ходжу, а тільки дві пари їх і бачив. І то вони живуть далеко одна від одної. Вони живляться рибою; нікого й не допускають з інших птахів на ті місця, де вони вже засіли та звикли ловити рибу.

— Дивися, — трохи не крикнув Юрко, — зловила рибу та ще й грається нею.

Зимородок справді вихопив із води чималу рибу, двічі її підкинув у повітря, знову зловив дзюбом і відразу проковтнув.

— Се, щоб вона головою вперед у горло йшла! — пояснив Павлусь. — От якби кубло¹⁾ знайти! Мені Івась Гриценків казав, що він натрапив на одно. Рибачки риють собі у землі дірку або займають чиюнебудь чужу; птиця вона досить велика, то дірки треба для неї чималої; а инший раз трапиться в тому місці або каменюка або грубе корінне, то так їм буває тяжко, що доводиться деколи ки-

¹⁾ гніздо.

дати роботу та розпочинати десь у іншому місці, де ґрунт м'який.

— А він кубло коло води робить?

— Буває, що при воді в березі, а буває й так, що десь далі в дуплі якогонебудь дерева. Кубло смердюче страшенно, усякі недоїдки риб у ній догнивають; але воно завжди добре заховане, чи гиллем прикрите чи камінням. Ну, ходім! Он і його пара¹⁾ до нього летить.

Юрко побачив другого рибачка такоїж краски. Птиця скиглячи летіла низько понад самою водою, а потім сіла коло своєї пари.

III.

Хлопці пішли вгору на високий беріг. Тут був мішаний гай із кленів, вязів, дубів та грабів. Недалеко був зруб. Декілька селян рубало дерево на дрова. Там стояв віз; тут був і хмиз Павла.

Павло привитався із селянами, добре звязав свій обременок хмизу і перекинув його собі через плече на спину.

Хлопці повернули додому. Ідучи тим самим високим берегом, що поріс деревами та кущами, вони побачили, як між гушавиною майнула руда скірка та ізза одного дерева з'явилася гарна постать куниці. Вона тримала в зубах невеличке зайченятко і хитро обдивлялася навкруги.

Юрко аж злякався. Але куниця мабуть побачила їх, швидко побігла і зникла у своїй норі над самим берегом.

Хлопці перейшли знова кладку, але рибачка вже не було. Вийшли на другий беріг. Павло звернув на найкоротшу стежку і вони йшли густим лісом далеко від битої дороги. Тут на радість Юркови, притулившись до високого клена, стояла гарненька сиворуда сарна і виривала зіпід тонкого снігу торішню травичку. Коло неї терлося маленьке козенятко.

Гарними, уважними, чорними очима дивилася козуля на наших хлопців, наче додивлялася, чи не несуть вони їй і її малому якої небезпеки. Потім, наче заспокоївшись, вона повернула голову до свого козенятка і ласкаво кілька разів лизнула його; відтак знову глянула на хлопців і, гордо

¹⁾ тут: дружина до пари, самчик або самичка.

підвівши свою гарну головку, побігла в глибокі лісові не-
трі, а козеня слідом за нею.

IV.

Вже хлопці підходили до узліся, коли Юрко почув, що над їх головами вгорі на дубі щось вовтузилося, наче лазило по стовбурі і тихенько пищало. Він глянув угору: щось рудавосіре перестрибувало з гильки на гильку.

— Білочка!¹⁾ — крикнув він. — Ой, Павлусю, я її возьму! Дивись, дивись, як скаче!... Он, дивиться на нас! Я полізу.

— Куди ти там полізеш, — затримав його Павлусь. — Дивися, який стовбур широчезний: тиж його не обхопиш ногами. Стій, треба вигадати, яким способом її здобути, — додав Павло і знявши з плечий оберемок, поклав його на землю, а сам підійшов як найближше до дуба.

В ту хвилину білочка наче зрозуміла намір хлопців і зараз перестрибнула на друге дерево тай зникла.

— Отак красше буде, — казав Павлусь, усміхаючись на розчароване обличчя Юрка. — Вона сховалась у своє кубло, а з кубла не важко її видерти.

Павлусь охопив тонкий гилястий клен, де сховалася вивірка.

— І я хочу лізти, хочу бачити її кубло, — гукав Юрко і справді поліз із одної гильки на другу.

Павло даремно кричав йому:

— Ой, упадеш! красше, не лізь!

Павло був уже коло самого дупла, де вместилися ціла родина вивірок. Він тихенько усів на гильці і сказав, схилившись до Юрка:

— Ану, дай мені свою рукавичку; бо вона, клята, буде кусати, як я її витягатиму.

Юркови кожде слово Павла було закон. Він почав скоренько скидати рукавички, хоч як незручно було йому триматися без рук. Але, підкидаючи їх угору до простягненої руки Павлуса, він хитнувся з гиляки і трах-та-рах!

¹⁾ вивірка.

упав з неї; та не на землю, а зачепився козушком за гильку і висів у повітря ногами догори, головою додолю.

— Ой, Павле, Павле! — кричав він, чекаючи поратунку від товариша. Але козушок тимчасом розірвався і Юрко полетів на землю. Добре, що не дуже високо було; але й сього було досить, щоб налякати хлопця.

— Ну, от, хибаж я не казав? — бурмотів Павло там нагорі та, натягнувши на руку Юркову рукавичку, поліз правою рукою добувати білочку. Се йому було не першина і він незабаром глибоко в темному дуплі налапав щось тепле, м'яке, що кусало йому пальці, але скоро опинилося в міцних руках хлопця.

Тимчасом Юрко підвівся; щока його була роздрапана, з носа текла кров, а на нозі був величезний синяк. Щоб що дуже боліло, то ні; Юрко сього не почував. Але козушок, гарненький козушок, яким так тішилася його мама, бо сама його шила, був роздертий на двоє і вата вилізла через широку діру.

Юрко голосно плакав. Він забув і про вивірку і про ліс. „Що мама скаже? що я мамі скажу?“ — тільки те одно й було у нього на думці. Нараз він пригадав собі, що мама пустила його лише на одну годину, а тепер вже сонце схилялося на вечір.

— Мамо, мамо! — схлипував Юрко, забувши всякий сором перед старшим товаришем.

— Ну, чого, бабію, розхнюпався? — почув Юрко веселий голос Павлуся. — Не треба було лізти! Тож треба вміти! Ну, та не плач уже, не плач. Глянь, яж тобі здобув вивірку!

І сльози зараз висохли на очах Юркови, коли він побачив гарненьке звірятко в руках Павлуся.

— Який пишний хвостик! Які білі груди! Яка вона м'якенька! — казав він, гладячи білочку.

— Ну, давай свою хустку, завяжемо її туди і неси сам.

— От мамі принесу! — казав утішений Юрко.

— Тобі добре, тільки козушок подер; а мені так пальці покусала! — казав Павло, повертаючи Юркови рукавичку і прикладаючи снігу до покрівавлених пучок.

Він знов закинув хмиз на спину і скоро, наче бажаючи надолужити утрачений час, пішов наперед. Юрко поспішав слідом у розірваному кошушку, притулюючи білочку в хустці до своїх грудий.

Вже сутеніло, коли вони вийшли з ліса, перейшли поле й опинилися в селі. Юрко мовчав; його турбувала думка, що він так спізнився. Підходячи додому, він побачив маму коло вікна; вона його виглядала.

V.

Мама вже побачила його. Вона метнулася до нього, схопила його в свої обійми, цілувала, трохи не плакала.

— Де ти пропав? Що з вами сталося? Я думала вже, що вас вовки зіли! Юро, Юрку, хибаж так можна?

— Мамочко, так було гарно!... Не роздуши — тут білочка! Дивись, мамочко!

Він трохи відсунув краї хустки, щоби мама побачила їхню здобич. Але тут мама випустила Юрка із своїх рук і все відразу побачила: і роздрапане лице і розірваний кожушок. Вона сплєснула руками.

— Боже! Синку мій! Що тобі сталося?

— Нічого, мамочко! Ти тільки не сердься за кожушок!

І Юрко так щиро заплакав, так цілував мамині руки й одночасно притулював до серця білочку, що мама зараз усе простила.

Білочку посадили в клітку, що залишилася від колишнього канарка. Юркови добре обмили лице і руки. Коли сіли обідати вже при світлі і мама глянула на блискучі очи й рожеві щоки свого коханчика, вона сама раділа та із цікавістю слухала його оповідання про всі їх пригоди в лісі.

А коли відтак утомлений довгою прохідкою, але щасливий від усіх своїх вражень, Юрко ліг у своє чистеньке мягеньке ліжко, він витягнувся солодко і крізь дрімоту сказав:

— Знаєш, мамо, се найщасливіший день мого життя. Ніколи я не гадав, що зимою стільки цікавого в лісі. Шкода тільки, що вовка ми не бачили...

Софія Русова.

22. Мати.

Ізійшло багато ночі,
Сплять великі і малі;
А каганчик все мигоче
В хаті вбогій на столі:
То на мить мов погасає,
То ізнов забліма він,
Голі стіни осяває,
Стіл та лави коло стін.
Вбого, тихо у тій хаті,
Тільки прядка торохтить:
Не лягла ще досі мати,
Син давно спокійно спить.

Світло іноді освітить
Піл, де сон його повив;
Спить хлопя рядном укрите,
Бачить море любих снів:
Сниться хлопцеві пахучий
Ліс і лўки у квітках
І пташок рої співучі,
Сниться сонце в небесах;

Сняться забавки без краю¹⁾,
Сняться радісні дні...
І щасливий усміх грає
На устах йому у сні.
Спить хлопя щасливе снами,
Прядкаж тихо торохтить²⁾,
Наболілими руками
Ледви може вже робить.
Довгу нитку витягає
Вбога мати удова,
В хорих грудях заниває³⁾,
Як під гнетом голова.
Та не кидає⁴⁾; на сина
Заробляти треба їй...
За годиною година
Йде, усюди супокій.
Каганець у вбогій хаті
Ледви-ледви миготить...
І пряде бездольна мати,
Син щасливий снами спить...

Борис Грінченко.

23. Пісня сироти.

Мати наша, мати!
Деж тебе узяти?

Хиба тебе, мати,
Тай намалювати.

Намалюю матір
На божничку в хаті.

На божничок гляну,
Матір іспомяну.

Назад обернуся,
Сльозами заллюся...

Народна пісня.

¹⁾ одна за другою, цілий ряд без кінця. ²⁾ розуміється: веретеном. ³⁾ чує утому, ослабає, омліває. ⁴⁾ розуміється: роботи.

24. Страшний косар.

Понад полем іде,
Не покоси кладе;
Не покоси, кладе гори!
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не зважає,
Хоч і не проси.¹⁾

Не благай, не проси!
Не клепає коси;
Чи то пригород чи гóрод,
Як бритвою старий голить
Усе, що даси.

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря,
Приспівує²⁾ старий, косить,
Кладе горами покоси;
Не минá й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне:
За решіткою³⁾ задавить
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

Тарас Шевченко.

25. Лисиця.

I.

У лісі поміж грубим коріннем старого дуба щось вигребло в землі велику та глибоку нору і звідтіль попід землею попроривало на всі боки вузьенькі дірки надвір; видно було, що се робило щось розумне та хитре, бо мабуть навмисне нарило стільки дірок надвір, щоб на випадок якої біди лекше можна було втікати. А вигребли ту нору дві лисиці — самчик і самичка; жили вони там із своїми дітками. Лисенята були ще маленькі, а навіть сліпі. Мати пестила їх, годувала молоком і не кидала ані на хвилину. Та чого й кидати, коли батько сам приносив їй їжу: рибу, птицю, кріликів, миший, жаб.

Лисенята помаленьки підростали і згодом стали вже также дивитися на світ божий. Батько того тільки й ждав:

¹⁾ навіть не проси, бо то нічого не допоможе. ²⁾ звичайно булòб: косить, приспівуючи собі. ³⁾ густі крати у вязничних вікнах, що виглядають мовби решето. Шевченко написав сю поему в Петербурзі у вязниці в р. 1847.

з того часу він став щораз то менше заглядати в нору так, що матери все частійш та частійш доводилось бігати по харч. Аж ось батько й зовсім покинув свою семью і пішов собі гасати по лісу. Круто прийшлося бідній лисиці: і самій їсти хочеться тай діти підросли; їм самого покорму мало, треба годувати мясом. Та тільки те горе, що самі вони ще не вмють його добувати; вона мусить їм носити. Але якже їх самісіньких покинути тут у норі? Та не пухнутиж їм з голоду; треба щось думати.

От лисиця й виткнула з нори свою тонку мордочку тай роздивляється, чи нема де поблизу людей або якої страшної звірюки. Подивилась, подивилась, вилізла з нори і прудко побігла своїми короткими, тоненькими ніжками, а довгий хвіст мов помело аж по землі волочитись. Аж ось на ліщині угледіла вона птичку; лисиця зразу притаїлась, далі простяглась по землі.

Сидить пташка на гильці тай знай собі виспіває; а лисиця тимчасом усе ближе та ближе підлазить та так тихесенько, що птичка єї й не бачить і не чує. Схаменулась бідолаха тільки тоді, як лисиця нараз стрибнула до неї і піймала єї своїми острими зубами. Принесла лисиця пташку до себе в нору і попереду навчила діток, як єї обскубити; а далі розірвала пташку на шматки і погодувала нею лисенят.

Трохи згодом лисиця знов побігла в ліс, наловила миший і поносила додому. Миши були ще живі; але лисиця так їх попридушувала, що вони ледви дихали, а втікати — то вже ні! От і почала лисиця вчити дітий, як треба ловити миший. Шпарко кидались на них лисенята, хапали лапами і пазурами, мов грали в ковінку¹⁾. Як тільки миш поворухнеться, лисенята гуртом на неї, підкидають єї, душать, скубуть. Довгоб промучились бідні миши, якби мати не порозирвала їх і не нагодувала ними лисенят.

Що дня водила мати діток з нори погуляти на траві та погрітись на сонці і zarazом учила їх ловити маленьких звірят.

Раз побігла лисиця до плеса, де плодились дикі качки, і вихопила з одного гнізда аж троє каченят. Уже зібралась

¹⁾ ковінка — палиця із загнутим кінцем. Діточа забава, при якій ковінкою підкидається патичок або мячик.

бігти додому, коли се трохи не над самим її ухом щось як торохне!...

Лисиця гульк! аж недалеко стоїть стрілець із собакою. Мов опарена пустилась вона бігти, а собака побачила її та за нею. Біжить лисиця, землі під собою не чує; серце бється, мов вискочити хоче; так і гадала вже вона, що не мине собачих зубів.

Аж ні! Добігла до нори і хутко сховалась; собака й собі за нею та ба! нора дуже вузька — не пролізти собаці! Довгенько простояла собака над норою та все гавкала, аж вила; трохи згодом прийшов стрілець, оглядів гарненько нору, а далі подивився кругом, щоб запам'ятати собі добре те місце, гукнув на собаку таї пішли собі.

Другого дня лисиця знов побігла по їжу, а дітий покинула самих. На сей раз їй довелось стягти здорового ¹⁾ окуня з невода, що рибалки витягли з води. Біжить вона додому з рибою, вже й нора недалеко — коли се глянула вона туди і в неї від страху аж волосе дубом стало. Щож вона побачила, що так перелякалась? А ось що: всі лисенята повилазили з нори і граються на траві, а близенько за кущем стоїть стрілець і цілить із рушниці.

Бідна лисиця! Не хочеться, щоб її вбили, ба, таї діток жаль; побіжить вона до них, то вже, знай, убють! Не очунилась ще з переляку, як стрілець стрілив і влучив одно лисеня, хоч і не вбив. Всі лисенята з писком та криком стрибнули в нору, а лисиця й собі за ними таї сховалась; бо стрілець не вспів ще було набити рушницю, а пес не піймав, хоч було й попробував. Стрілець пішов собі, піймавши облизня ²⁾.

З того часу лисиця зробилась ще більш сторожкя, щоб не скоїлось знов такого лиха. Вона навіть хотіла перебратись в иншу нору, щоб утекти від стрільця; але діти стали вже великі і в неї не стало б сили їх перенести.

II.

Минуло літо, настала осінь; сонце більш ховалось у хмарах, ніж гріло; разураз стали йти дощі таї похолод-

¹⁾ великого. ²⁾ тільки облизавшись т. зн. не осягнувши того, чого хотів.

ніло; птиці полетіли у вирій ¹⁾, а звірятка поховались у свої теплі норки і лисиці нераз доводилось голодувати з дітками. Раз вона цілісінький день нічого не їла окрім яблук, що натаскала з якогось садку; от надвечір побігла пошукати чогонебудь смачнішого.

Біля річки паслась отара; хотіла була вона стягти ягнятко, та не посміла, бо вже якось їй доводилось за те попробувати рогів. Красше помандрувати до села та піймати півня або курку; може ніхто не побачить. От і побігла. Біжить тай біжить, коли дивиться, аж на гильці висить здоровий ²⁾ шматок мяса. Зрозуміла лисиця, що тут щось непевне; бо з якої таки речі висіти йому в лісі? А їсти хочеться, аж шкіра болить; а до села ще далеко.

Довго вона вертілась коло дерева та все поглядала на смачний шматок; а далі не втерпіла, підскочила, щоб його вхопити, тай попала лапкою в сильцє. Кидається бідна на всі боки, щоби вирвати лапку, та ба — добре єї схопили залізні пруті. Думала вона тай надумала: шарпнула зубами, відгрязла собі лапку тай побігла на трьох.

Довго лисиця зализувала рану на нозі і затирала травою та піском, щоби не йшла кров. За кілька днів нога загоїлась і лисиця вже бігала на трьох ногах мов на чотирьох.

А лисенята тимчасом довго ждали матери і жалібно пищали: виголодувавшись у ніч, пішли вони ранком самі шукати собі їди. Але не довго бідолахи тинялись по світу без матери: хитрувати так як мати вони ще не навчились і через те не пройшло й десятка днів, як усі вони погинули. Одні з голоду та холоду подохли, інші попались у зуби вовкам, а одного вбив таки стрілець.

Андрій Молодченко.

26. Лис і вовчиця в криниці.

При цимброваній криниці	Скік в ведро, щоб вниз спу-
Висіли два ведра з криці ³⁾	[ститься;
На валу на ланцюзі.	Другеж звисло на версі.
Лис води хотів напиться —	

¹⁾ теплі краї. ²⁾ великий. ³⁾ з бляхи.

Ну, не воду і смакує
І нараз собі міркує:
„Боже, щож се я вчинив!
Вниз я зїхав, але вгору
Хтож мене підтягне в пору?“
Бідний з жаху аж завив.

Требаж тій біді лучиться,
Щоб той плач його вовчиця
Вчула, йдучи беріжком.
До криниці зазирає:
„Лисе, що там є?“ — питає
Своїм ніжним голоском.

Лис мій сквапно забалакав:
„Ах, тітусю, риби, раків
В тій криниці осьде гук!
Пів години тут лапаю,
Пів ведра вже ось їх маю
Тай наївсь неначе струк!“

Ну, а се вже вам не тайно,
Що вовчиця, як звичайно,
Страх голодная була.
Як про рибу й раків вчула,
Зараз у ведро стрибнула
Тай з ним шусть! униз пішла,

Вниз пішло ведро вовчиці,
Вверх пішло зо дна криниці
Те ведро, де лис сидів.

„Ну, тітусю, будь здорова!
Я спішу до Магерова!“ —
Крикнув лис, як вверх летів.

„Славно ти вдала драбину:
Я йду вгору, ти в долину;
Такто в світі все ведеш.
Риб там не знайдеш, небого;
Та подумать можна довго,
Як дістаться вгору днесь!“

Іван Франко.

27. Скупий.

Один чоловік лежить у ночі тай каже:

— Які ті богачі скупі! Якби мені богатство, то яб усім давав.

Тільки се проказав, а ту вже хтось подає йому у вікно калитку тай каже:

— На отсю тобі калитку, у ній один червонець. І ти його відтіля витягни. Глянеш, ще буде. І так скільки хочеш. А як натягаєш, тоді віднеси її і вкинь у річку.

Він узяв, тягав гроші три дні, здорову купу натягав, а жалко нести в річку. Та нічого робити, поніс.

Несе та все тягає та ховає. Дійшов до річки; поглянув — є червонець. Він його виняв; поглянув — ще є. І він усе тягав. І дотягався, що коло них і вмер, а калитки не вкинув у воду.

Народна сміховинка.

28. Драбина.

Драбина десь під хатою стояла. І хоч шаблі у неї всі однакові були, то верхній із них пишався і вихвалявся, що він найперший і найвисший.

Ішов мимо чоловік; взяв драбину, перевернув і знов поставив. Верхній шабель опинився вже внизу, а нижній став найвисшим.

Народна сміховинка.

29. З Новим Роком.

З Новим Роком, братя милі, Щоб думками ви міцніли,
В новім щастю, в новій силі Богатіли, не бідніли,
Радісно вітаю вас Щоб веселий був ваш дім.
І бажаю, щоб в здоровлю, І бажаю, щоб ми згідно,
В мирі, з братньою любовю, Сміло, свідомо, свobodно
Відтепер ішов вам час. Йшли до спільної мети:
І бажаю, щоб трудяще В своїй хаті жить по свому,
Те життє вам як найкрасше Не коритися нікому,
Без біди минуло всім, Лад найкрасший завести.
Щирій праці Бог допоможе!
Дай вам Боже все, що гоже!

Іван Фринко.

30. Війна між псом і вовком.

I.

Був собі раз у господаря пес, що жив у великій приязни з вовком. Зійдуться бувало на краю ліса під старим дубом тай балакають собі то про се, то про те: пес оповідає вовкови, що чувати в селі, а вовк псови подає лісові новини.

Раз якось говорить вовк до пса:

— Слухай, Гривку. Я чув, що у твого господаря свиня мала молоді.

— Се правда. Дванайцятєро поросят привела. Гарні такі, кругленькі, рожевенькі, аж любо дивитися.

— Ай, ай, ай! — зацмокав вовк. — Аж мені слина на язик набігає. Дванайцятєро, говориш? Ах, мушу ще сеї ночі навітатися до них.

— Ні, вовчику! — мовив пес, — не роби сього! Тямиш, яка була умова між нами? Будемо собі приятелями: я тобі буду розповідати все, що є нового в селі, а ти за те не смієш ніколи ходити до мого господаря. Раз ти йому шкоду зробиш, то й нашій приязни амінь!

— Е, що? — мовив вовк, — про таку дурницю малиб ми сваритися? Атже дванайцятро поросят! Навіть значно не буде, як я одно або двоє схрупаю.

— Ні, вовчику, — остерігав пес, — не ходи до нас! Готова бути біда.

— Яка біда? Не бійся! Я так легесенько залізу до хліва, так делікатно там справлюся, що ніхто не почує.

— Але я почую.

— Ти? Алеж надіюсь, що ти будеш тихо, що не схо-чеш видавати свого приятеля.

— Добре тобі говорити! — сумно мовив пес. — Не видавати приятеля! Алеж господар ще більший мій приятель, дає мені їсти. То якже мені байдуже дивитися на його шкоду? І що він скаже мені потому?

— Роби, як знаєш, — мовив вовк, — а я мушу до твоїх свиней навідатися і раджу тобі бути тихо.

Надійшла ніч. Вовк додержав слова, приплівся з ліса тай суне просто до хліва. Побачив се пес тай міркує собі:

— Що маю робити? Зажду трохи. Коли вовк справді справиться тихо, то нехай собі робить, що хоче. Але при найменшій крику в хліві і я не буду мовчати.

І справді, ледви вовк пропхався до хліва, почула його свиня тай як заквичить! Поросята собі як не запищать, а пес, почувши се, як не загавкає, як не завие! Посхопувалися господарі та до хліва, аж там вовк! Кинулися на нього і, поки неборак успів назад шмигнути, всипали йому такого бобу, що пару день нікуди не ходив, тільки лежав у лісі та вилизувався.

— Ага, Гривку! Такийто ти добрий приятель! Чекай, чекай, не забуду я тобі сього.

— А хиба я не казав тобі, щоб ти не йшов до мого господаря? — мовив Гривко.

— А хиба я не велів тобі мовчати? — огризнувся вовк.

— Але ти казав, що справишся тихо в хліві, тямимш? Поки було тихо, я мовчав. А пощож ти зайшов собі в сварку із свинею?

— Та який там біс заходив з нею в сварку? — люто буркнув вовк. — Ледви я до хліва, а вона в крик. Але я не я буду, коли їй се подарую. Слухай, Гривку, не роби

дурниць! Дай мені слово, що будеш мовчати, а я прийду сьогодні в ночі до свині в гостину.

— Про мене, приходь, — мовив Гривко, — тільки пам'ятай, щоб у хліві було тихо. Скоро нам найменшого гармідеру наробиш, я не буду довше мовчати.

З тим вовк і пішов; а опівночи суне знов до хліва. Але Гривко не дурний був і шепнув свині, щоб не спала і малася на острозі, бо вовк обіцявся навідатись до неї. Ще вовк і голови не встиг просунути у хлів, а вже свиня з поросятами наробила в хліві такого репету, а Гривко так жалібно почав вити під хатними вікнами, що вовк чим дуж мусів драпцювати до ліса.

Знов минуло кілька день. Гривко не виходив під дуба на розмову з вовком, а вовк не приходив до свині навідуватися.

Аж одного вечера дивиться Гривко — стоїть вовк за воротами і махає до нього. Підійшов ближше.

— А що, Гривку? — мовив вовк ніби ласкаво, — чому не виходиш під ліс? Забув про старого приятеля? Не кортить тебе побалакати?

— Не кортить, — мовив Гривко.

— Ах ти, Юдо! Ах ти, Скаріоте! — крикнув на нього вовк. — Ти думаєш, що я тобі подарую? Думаєш, я не знаю, що ти остеріг свиню? Але чекай, вийдеш ти мені колись за ворота, а вже я не я буду, коли не підстережу тебе; а тоді, будь певен, поти твого життя!

— Га, щож робити? — мовив Гривко. — Раз мати родила, раз і вмирати треба. Я то й знав, що наша приязнь не довговічна; але пам'ятайже й ти, вовче, що я й тебе можу підстерегти і підвести на біду.

— Ах, ти собаче покоління! — лютував вовк за ворітьми. — Ти ще смієш мені грозити? Зараз мені ладься зо мною на війну? Побачимо, чия возьме? Від нині на третій день маєш мені ставитися із своїми лицарями коло дуба на поляні. Розумієш? А як не станеш, то горе тобі! Я із своїми лицарями прийду сюди, витягнемо тебе за уха із собачої буди і розірвемо на шматочки.

З тим вовк і пішов.

II.

Прибігши до ліса, він подався просто до медвежої гаври¹⁾; а ставши перед медведем, поклонився йому чемно тай мовить:

— Слухайте, вуйку Бурмило, я до вас із великою просьбою. Зайшла у мене сварка із псом Гривком і я видав йому війну. Так чи не булиб ви ласкаві стати мені до помочи?

— Розуміється, розуміється, що стану, — відповів медвідь. — Сьому драбузі варто вже раз доїхати кінця.

Радісний побіг вовк далі і здибає дикого кабана.

— Слухайте, стрику Пориличу, — мовив вовк, — станьте мені до помочи! За три дні у мене велика війна із псом, то я збираю що найчільнійше лісове лицарство.

— Гаразд, гаразд, — мовив кабан, — стану напевно!

На третого покликав вовк ще лиса Микиту. Поміркували разом, що вже досить мають сили; а коли настав умовлений день битви, пішли під дуба, дожидаючи противника.

Тимчасом пес Гривко тяжко зажурився, почувши, як вовк викликає його на війну.

— Що мені на світочку божім робити? — думав він собі. — І яких мені лицарів кликати на сю війну? Ні, мабуть доведеться таки пропасти!

Отак думав бідний Гривко день, думав другий день і нічого не міг видумати. Вже й їда його не береться, звів голову і ходить мов сам не свій.

— Ей, Гривку, а тобі що таке? — окрикнув його кіт Мурко, його добрий товариш і приятель.

— Ет, що тобі говорити! — нерадо мовив Гривко. — Нещастє моє тай годі. І ти певно не допоможеш мені.

— Ну, говори, говори! — провадив своєї Мурко. — Поможу, не поможу, а бодай розважу твою тугу.

Гривко розповів Муркови про свою пригоду з вовком.

— Не турбуйся, братику! — мовив Мурко. — Я тобі стану до помочи. Іди тільки, поклич ще гусака і качура, то маю надію, що ми не повстидаємося в тій війні.

¹⁾ зимове лігво медведя.

Послухав Гривко розумної ради, запросив качура й гусака, а ті обіцяли йому свою поміч у війні.

Настав умовлений день. Ще не світ не зоря, вирушив Гривко із своїм лицарством на війну. Передом іде гусак і гегає в одно, точнісінько, мов у барабан бє: тра та-та! тра-та-та! За ним рядом машерують Гривко й Мурко, по-піднімавши вгору хвости, мов вояки кріси, а ззаду йде качур та все головою до землі нипає і розсудливо приговорює: так-так-так! так-так-так!

Вовк тимчасом, дожидаючи ворогів, звелів медведеви вилізти на дерево й уважати на прихід ворожого війська та сповістити решту товариства, яке воно. Лис Микита став напереді і підняв свій хвіст як фану; вовк стоїть під дубом; а кабанови веліли заритися в купі листя і там сидіти в засідці, щоб у рішучій хвилі міг наробити постраху між ворогами.

Ось показалося вороже військо.

— Слухайте, братчики! — говорить із дерева медвідь. — Ідуть уже, йдуть наші вороги! Тай страшніж! Попереду барабанщик іде; чуєте, як барабанить?

— Чуємо! — з острахом промовили лицарі.

— А за ним ідуть два люті стрільці з карабінами.

— Ой лишенько! — скрикнули в один голос вовк і лис. — Буде по нас!

— А ззаду якийсь чарівник іде, тим стрільцям духа додає, мабуть кулі за ними збирає та все вниз показує і говорить: так-так-так!

— Ой, се він на мою душу важить! — простогнав кабан, лежачи під листем.

— Щож робити, братчики? — промовив вовк. — Не гарнож нам утікати з війни, навіть не спробувавши бою. Ану тільки сміло на них!

III.

Але не встиг ще скінчити своєї промови, коли кіт, побачивши здалека, як щось рушається і шелестить серед листя, подумав, що то миш, і що духу кинувся туди. Тимчасом то був хвіст кабана, що сам лежав тихесенько під листем, але зо страху, сам про те не знаючи, рушав хвостом. Своїми ostrimi пазурами впився кіт кабанови в хвіст і по-

чав гризти його зубами. Ошалілий із перестрашу кабан закричав страшенно і кинувся втікати. Тоді кіт, ще дужше переляканий, запрусав, згорбився, мов стріла скочив на дуба і поліз догори деревом.

— Ой, Господи! — скрикнув медвідь, що згори слідив за ходом битви. — Сеж мабуть смерть моя лізе!

І він поперся й собіж горі деревом, тікаючи від лютого ворога. Але швидко підхопився на таку тоненьку гиляку, що не видержала його тягару, вломила, і бідний вуйко як колода гепнув з дерева на землю. Та ба! — і тут не було коли довго спочивати. Пес, побачивши лиса, кинувся на нього й ухопив, що правда, не за голову, а тільки за хвіст. Неборака лис шарпнувся що сили і, лишивши хвіст у Гривкових зубах, шурнув що духу. В тій хвилі гепнув і медвідь із дерева і, хоч був ледви живий із болю і страху, схопився на рівні ноги тай попер у ліс. Розуміється, що по таких страшнім розгромі всього лицарства не лишилося й вовкови нічого, як дати ногам знати.

Отакто пес із своїми товаришами одержали блискучу перемогу над вовком; а отрубивши єї як слід і постоявши трохи на поляні, пішли радісно додому. А розгромлені лицарі зійшлися далеко в лісі коло медведевої гаври і почали пригадувати, які то страховища перетерпіли вони в тій війні.

— Е, не штука було перемогти нас, маючи два кріси! — мовив вовк.

— А мені, братчики, адіть, який шмат хвоста мечем відсікли! — мовив кабан.

— А я не інакше міркую, тільки на мене кинули бомбу, що так мені ввесь хвіст гладко відчикрижила! — говорив лис Микита.

— А я й не тямлю, що зо мною було, — стогнав медвідь. — Те тільки тямлю, що я перший і останний раз у життю пробував літати. Хай йому цур! Летіти ще сьак-так, але сідати дуже погано.

Іван Франко.

31. Жаба і віл.

Раз жаба вилізла на беріг подивиться
Тай трошечки на сонечку погріться.

Побачила вола
Тай каже побрузі тихенько
(Вигадлива була!):
„Який здоровий, моя ненько!
Ну, що, сестрице? Як надмусь,
То й я така зроблюсь.
От, будуть жаби дивуватися!“
„І, де вже, сестро, нам рівнатися!“
Казать їй друга почала.
А та не слуха. Дметься... дметься...
„Що, сестро? як тобі здається?
Побільшала хоч трошки я?“
— „Та ні, голубонько моя!“
— „Ну, а теперечки? дивися!“
— „Та годі, сестро, схаменися!“
Не слуха жаба, дметься гірш,
Все думає, що стане більш.
Тай що, дурна, собі зробила?
З натуги луснула тай одубіла.

*

Такі і в світі жаби є,
Прощайте, нігде правди діти;
А по мені¹⁾ — найлучше жити,
Як милосердний Бог дає.

Леонід Глібів.

32. Хуртовина.

I.

Одного чудового зимового ранку від міста Ліверпуля²⁾ відплив корабель; він містив у собі більш як двіста людей укупі із сімома десятками тих, що служили на ньому. Капітан і всі майже моряки були Англійці, але їхало й кількох Італійців: три пані, лікар та якісь музики. Корабель плив до острова Мальти³⁾.

Було холодно і хмарно.

Серед подорожних у третій класі сидів хлопець років

¹⁾ по моєму, на мій погляд. ²⁾ велике портове місто в Англії (Liverpool). ³⁾ острів на Середземнім морі.

дванайцяти, на зріст невеличкий, але здоровий та жилавий; відразу можна було вгадати, що він Сицилієць.

Він сидів на купі мотузя, притулившись до щогли і поклавши руку на свій невеличкий клунок. Лице в нього було смагляве, а волосє чорне, кучеряве, майже по самі плечі. Одягнений він був бідно; закутався у стареньке рядно, а з боку почепив обдерту скіряну торбинку. Хлопець задумливо дивився на корабель, на моряків, що бігали поуз нього, та на сердиті морські хвилі.

Здавалось, що той хлопець тільки що перебув якесь велике лихо: таке сумне та поважне було його дитяче лице.

Незабаром після того, як корабель відплив, до хлопця наблизився старий моряк Італієць і, підвівши до нього дівчинку хлопцевого таки віку, сказав:

— Отсе привів я тобі товаришку, Маріо.

Моряк пішов, а дівчинка сіла на мотузі поруч Марія. Вони пильно подивились одно на одного.

— Куди ти їдеш? — спитав хлопець.

— До Неаполю! — відказала вона і трошки згодом додала: „Там у мене тато й мама. Мене звуть Джулета Фаджіяні“.

Хлопець нічого не відповів.

Помовчавши трохи, він виняв із торбинки хліба та сушених овочів; у дівчинки були сухарі; отож вони і поснідали вкупі.

— Держіться! — гукнув, пробігаючи поуз них, старий моряк. — Дивіться но, як затанцювало море!

Справді, вітер дув міцно і кораблем сильно гойдало. Але діти, що не слабували на морську хворобу, мало уважали на те; дівчинка навіть усміхалась. Вона була певно такого віку, як і Маріо, але багато висша від нього, смаглява і худенька, дуже просто одягнена. Чорні, кучеряві коси були повязані червоною хусточкою, а в ухах білили срібні сережки.

За сніданком діти розбалакались. Хлопець був сиротою; його батько, робітник, помер перед кількома днями в Ліверпулі і знайомі виправили маленького Сицилійця до рідного краю у місто Палермо, де були в нього далекі сво-

яки. А дівчинка приїхала була на чужину до старої тітки, що їй дуже любила й обіцяла лишити їй спадщину. Колиж перед трьома місяцями тітку переїхали коні і так розбили, що вона вмерла, гроший після неї не знайдено ніяких. Тоді то й Джулету виправили з Англії до Італії так само, як і Марія, і доручили під опіку старому морякови.

— Тато з мамою думали, що я вернусь богата, — мовила дівчина, — а я зосталась така, як і була. Ну, та щож робити? Вони мене люблять однаково. І брати так само. У мене аж чотири брати; всі менші ніж я, а я сама найстарша. Ото зрадіють, як я приїду! Я потихеньки увійду до них.. Ох, а мореж яке страшне! А ти у своїх житимеш? — спитала вона згодом.

— Не знаю... Коли вони схочуть, — сумно відказав хлопчик.

— Хибаж вони тебе не люблять?

— Не знаю.

— Мені на Різдво буде тринадцять років, — усе цокотала дівчинка.

Далі вони почали балакати про море, про подорожних. І так увесь день сиділи вкупі, коли-неколи обзиваючись одно до одного. Їх уважали за брата та сестру. Дівчинка плела панчохи; хлопчик задумливо дивився на море, що все більш темніло, більш та більш хвилювалось. Увечері, як ішли спати, дівчинка сказала:

— Спи спокійно!

— Ніхто з вас, сердешні, не спатиме сьогодні спокійно! — обізвався на те старий моряк, похапцем пробігаючи коло них.

Хлопець хотів було сказати „на добраніч“, але нечаяно його облило водою всього чисто і так штовхнуло, що він упав, ударивши головою об лаву.

— Господи! У крові! — скрикнула дівчинка, кинувшись до нього. Інші подорожні не звернули на хлопця ніякої уваги, ховаючись абикуди.

Дівчинка стала навколішки перед Марієм, що зомлів від болю, підвела йому голову й обтерла кров; далі зняла із себе червону хустку і, замотавши нею хлопцеві голову, притиснула її до себе, щоб звязати красше кінці. Після

сього на поясі її жовтої суконки лишилась велика кровава пляма.

Маріо прочумався і розплющив очі.

— Що? красше тобі?

— Тепер нічого.

— Ну, добраніч! — мовила Джулета.

— Добраніч! — відказав Маріо,

Обоє зійшли східцями і розійшлись по своїх каютах.

II.

Старий моряк сказав правду: діти й поснути не встигли, як знялась хуртовина¹⁾. Налетів нечайно вихор, переломив щоглу, відорвав із задної частини корабля три човни і здмухнув із чердака²⁾ чотирох биків як чотири комахи. Що тоді почалось, і не розказати: стогін, плач, молитви — таке безладдє та такий одчай³⁾, що аж мороз по тілі йшов! А хуртовина все буяла, все буяла і вдосвіта перейшла всяку міру.

Силенні хвилі з нечуваним гуком розбивались об корабель, нахилиючи його на бік; вилітали на чердак, били й забирали в море все, що тільки попало. Хвилі пробились і до машини; вода линула з надзвичайним шумом у середину корабля і погасила світло; машиністи повискакували нагору. А хвилі линули з усіх боків.

— Помпуй воду! — почувся грімкий голос капітана.

Моряки кинулися до помп, але в туж мить ударило сильно в задну частину корабля. Всі подорожні напів мертві від жаху кинулись до капітана:

— Капітане, капітане! — кричали вони до нього. — Ну, що? Чи є надія? Ратуйте нас!

Капітан почекав, поки всі трохи притихли, і тоді сказав твердо і спокійно:

— Божа воля!

Якась жінка заголосила. Всі інші наче задубіли від жаху. Мовчали люди як у могилі; тільки дивилось одно на одного, білі як полотно. А море все буяло і корабель якось дивно хрипів, наче людина, що конає. Капітан спробував було пустити човен; пять моряків скочило в нього

¹⁾ буря. ²⁾ поміст, поклад із дощок на кораблі. ³⁾ розпука.

і вже були відплили, але надплила хвиля, залила човен і двох моряків потопила, а інші з великим зусиллям, ухопившись за мотузи, влізли знов на корабель.

Після тої проби навіть моряки засумували. А годин за дві корабель уже до половини був у воді.

На покладі робилось щось неймовірне. Матері голосили, з одчаєм притискаючи до грудий свої діти; друзі та кривняки прощались та обнимались востаннє: дехто сховався до каюти, щоб тільки не бачити розлютованого моря. Один подорожний, побачивши, що від смерті не втекти, прострілив собі голову, впав на східці і вмер. Деякі, одурівши від жаху, чіплялись одно за одного; жінки вилися в корчах і риданнях. Чути було стогін, дитячий плач, лемент, дивні дикі вигуки; деякі стояли з непорушними, блідими як у мертвяків, лицями, із широко розплющеними, божевільними очима. Маріо та Джулета також дивились перестрашеними очима, учепившись за щоглу.

Нарешті море трохи утихло. Але корабель усе більш та більш ринув у воду: він уже не міг довго продержатись.

— Спускай човен! — гукнув капітан.

Спустили єдиний цілий човен, куди вскочило чотирнадцять моряків і троє подорожних.

Капітан лишився.

— Спускайтесь! — гукали на нього.

— Ні, я лишусь! — відповів він спокійно.

— Зустрінемо корабель, дасть Бог, то він виратує. Сідайте!

— Мій обов'язок лишитись! — твердо відказав капітан.

— Ще одному є місце! — гукнув із човна моряк.

— Давайте яку жінку!

Одна жінка наблизилась при помочи капітана; але, побачивши страшну чорну просторонь між кораблем і човном, злякалась і знов упала на поклад. Інші не важились покинути сім'ю, а деякі лежали непритомні зовсім.

Аж тоді маленький Маріо та його товаришка, що досі стояли мов неживі, зрозуміли все і кинулись бігти, штовхаючи одно одного, бо кожному хотілось уратувати своє життя.

— Мене! — гукнули вони обоє разом.

— Того, хто менший! — обізвались моряки, бо вже й так аж надто наважили човна. — Хто менший?

На се дівчинка попустила руки і зупинилась наче за-каменіла, дивлячись на Маріо померклыми очима.

Тоді Маріо таксамо подивився на неї, побачив червону пляму на її суконці і згадав, як дівчина його перед-тим ратувала.

— Ну, швидше! Хто менший! — нетерпляче гукали моряки. — Ми рушаєм.

І Маріо крикнув нагло якимсь дивним чужим голосом:

— Вона менша! Біжи ти, Джулето! У тебе батько й мати, а я сам! Біжи!

— Кидай її в море! — гукнули моряки.

Маріо вхопив Джулету і скинув її в море.

Дівчинка скрикнула, її вкрило водою; один моряк ухопив її за руку і висадив на човен.

А Маріо стояв край покладу, високо знявши голову; вітер розвіяв його волосє, а лице його було спокійне і тверде.

Човен рушив, обминаючи великі хвилі, що йшли від корабля, який усе глибше і глибше поринав у море.

Джулета обернулася, подивилась на хлопця і ревно заплакала.

— Прощай, Маріо! — кликнула вона до нього, про-стягаючи руки, — прощай, прощай!

— Прощай! — обіззався хлопець.

Човен швидко плив схвильованим морем і небо над ним було сіре, похмуре. Ні стогону, ні крику не чути було більше з корабля, а хвилі доходили по самий поклад.

Нараз хлопець упав навколішки, склав руки на грудях і звів очі на небо.

Джулета затулила собі руками лице. А коли підвела голову, корабля вже не було на воді.

Едмондо де Амічіс.

33. Брати Злидні.

I.

Ішов собі раз Ісус із святим Іваном. Ще тількищо починало світати, коли вони вийшли з дому; ішли цілий день

і до заходу сонця ані не побачили нігде жадної хатчини ані не зустріли по дорозі ніодної людини. І йшли вони великою пустинею; нічого не їли і не пили і вже ледви тягли за собою змучені ноги. Почало вже смеркатися, подув холодний вітер, став дощик накрапати. Вони задумали прилягти де під скелю, щоби тільки ранку дочекати. Але якже ту в такій пітьмі шукати за скелею?

Аж ось блисло світло, якби хто викресав огню до люльки. Вони пішли за тим світлом і незабаром опинилися коло невеличкої хатчини. Застукали в двері. Хтось у середині почав кашляти. Нараз отворилися двері і вийшов до них сивий дідусь-добряга та привитав їх в ім'я Бога. Їм аж веселійше стало на душі.

Увійшли до хати. Там застали другого, ще старійшого, дідуся, брата тамтого. Обидва дідусі стали їх по руках цілувати та дякувати їм, що вони їх не поминули.

Почали дідусі обслуговувати своїх гостей. Один роздуб смоляк, щоби виднійше було в хаті. Другий посадив гостей на лавці, приніс їм вівсяного коржика, картофельок і по мисочці квасної капусти — тай каже:

— Мої ви любенькі! Коли ви вже такі чемні, що навідалися до нас, до нашої пустки, то не погордіть уже й нашою стравою. Не багато того у нас є, але усім, що маємо, поділимося з вами. А як вам що мало, то нехай вам Бог причинить.

Справді, не багато було тої їжі. Зїли разом, що було, напилися води з ведра і дідусі поклали гостей спати на своїх ліжках. Подушок у них не було; дали гостям якісь подерті лашки під голови, понакривали їх гуньками, а самі полягали спати коло порога. Але ні сей, ні той не могли заснути від радощів ізза того, що Бог дав їм гостей.

Уранці-рано дідусі пішли до комори й шукали, чи не знайшлиб чого їсти. Повитріпували трохи вівсяного борошна¹⁾ і зварили клюсок.

Поснідали. Гості вже мали йти, коли святий Іван каже до Ісуса:

¹⁾ мукá; церковне слово „брашно“ значить: їда (взагалі всяка).

— Господи! Требаб отсим добрим людям якось віддячити, заратувати їх у біді.

— Таки так! — мовить Ісус і питається: — Дідусі, скажіть нам, як ви називається.

— Ге! Якжеби ми мали називатися? — каже молодший. — Мене кличуть Ваврик, а мого брата Мацько; а пишемося Злидні. Ніхто до нас і не заговорить інакше як: Злидні та Злидні. А вже як хто хоче нає ушанувати, то каже: „Брати Злидні“.

— Ну, брати Злидні, — каже Ісус, — такі ви були для нас добрі і людяні, що ми хотілиб вам віддячитися. Скажіть: не маєте ви якого бажання?

— Ге! — каже старший дідусь — не такі то ми дурні, щоб мали собі чого бажати. Доки ми були молоді, то ми нераз лягаючи і встаючи молилися до Бога, щоби вислухав нашої просьби. Але, як ми були Злидні, так Злиднями й осталися! Тепер уже не маємо ніякого бажання! Дякуємо заєдно Господенькови святому за все, що нам дав і чого нам не дав, але вже не докучаємо Йому своїми просьбами.

Зажурився Ісус. Помовчав хвилинку, а потім і каже:

— Моїж ви дорогі! Але всеж таки скажіть! Може Бог змилюється над вами і заратує вас бодай на старість...

— О щож то таке малиб ми Господенька святого просити? Ага, знаєте що? Маємо ми одну яблінку, бачите, он на подвір'ю. Дуже гарні вона нам яблочка родить. Але що з того, коли хлопчиска не дають їм дозріти. Ледви котре стане до сонічка червоніти, а вже злітаються дітиска з усього села: кидають каміннем, лізуть на дерево, ломлять гильки — не дай Боже! Так до чиста обнесуть, що ані одного яблочка не оставлять. Колиб ви, милостиві пани, могли нас у сьому якось заратувати, то булоб вже й усе, чого ми моглиб собі від вас бажати. Ади, ми не завидуємо нікому, радіб усім дати яблок; але мерзить нас те, що нам крадуть. Та вкінці й ми самі радіб бодай раз у життю покоштувати хоч по одному яблочкови.

— Добре! — каже Ісус. — Як хто вилізе на яблінку, то вже не злізе з неї, доки ви його не звільните.

— Моїж ви! Дякуємо вам дуже гарно! Дуже вам дяку-

ємо!... Нехай вас Бог провадить. А не забудьте поступити, як будете вертати!

— Оставляйте з Богом!

І пішли.

II.

Брати Злидні сталися самі тай кажуть один до другого :

— Пожди, небоже! Тільки ти виліз мені на яблінку! Будеш ти вже, братчику, знати, як смакують мої яблочка! — Так відгрожуються дідусі хлопчискам із села.

Чекають вони, коли вже ті яблука дозріють. Прийшов вересень, сонічко так гарно гріє; овес дозрів, люди косять; а яблочка як мальовані червоніють серед листя, аж в очах міниться.

Одного дня старший із братів Злиднів виглядає через віконце із хатчини, аж ту до яблінки скрадається якийсь хлопчиско із каменем у жмени. Пізнав його господар зараз; бо й якби не мав його пізнати, коли се був Гацкулин внук, Стах, найгірший збиточник у цілім селі.

Ну, добре. Бевх! каменем у яблінку — не влучив! При вікні вже обидва брати Злидні. Віддих у грудях заперли, ані пари з уст не пустять, тільки причаївся оден і другий за вікном, як кіт на миш. Бевх! другий камінь і — знов нічого. Гейже на гиляку! Брати Злидні вибігли на подвірє. Злякався хлопчиско, хоче втікати, а тут прикипів до пня, ані з місця не рушиться. „Ратуйте!“ кричить. Сіпається в гиллю, як птаха в сильци, а яблінка не пускає. Плаче, дереться на увесь голос.

А Злидні кажуть навперейми — то один, то другий.

— Так? Будеш ти нам яблука красти? Не пустимо ми тебе звідси до кінця світа! Будеш ти, бісів сину, вартувати при отсих яблуках та ще й інших навчати, щоби не ходили красти! Чогож ти так ревеш? Хотів яблочок — маєш! Їдж, кільки хочеш! Злізти хочеш?... Сам виліз — сам тепер назад і злізь!

Хлопчиско реве на все село. Позбігалися баби, діввора:

— Що тут діється? Що ви тут з ним робите?

— А так і так. Яблука у нас крав. А Ісус Христос дав нам таке право і таку силу, що, як схочемо, то він і до кінця світа сидітиме на отсій яблінці.

Ніхто не хотів сьому віри йняти. Прилетіла вже й сама Гацкуля.

— Сташку! — кличе — злізь мені зараз!

Ба, ба! Стах реве серед гилля, а злізти не всилі. Ні сюди, ні туди!

Тепер почали жінки просити Злиднів, щоби змилювалися та пустили вже хлопчиска; стали божитися за всі діти, що вже ніхто не рушить у них яблук.

— Ну, добре! — каже старший. — Коли так, то злізайже, Сташку, і втікай додому. А памятай, хлопче, не шибай мені яблук, бо, як або ти або хтонебудь з вас другий запутається мені щераз у гиллє, то не пушу — єй Богу, не пушу, хочби ти мав мені тут і скапати!

Зліз Сташко і — драла¹⁾ додому! Порозходилися баби, порозбігалися діти. Злидні остали самі і банно їм стало. Жалко їм було і Сташка і других дітий, але не кажуть нічого. Ждуть, поки дозріють яблоска. А як уже добре дозріли — а були то гарні яблоска: великі як кулак, з одного боку червонаві, з другого жовті, а солодкі як мід — брати Злидні зібрали їх старанно і занесли до хатчини. Запахло від них на подвірю. Як хто йшов попри хату, то аж слинка текла йому в роті. Діти тільки обзиралися на хатину Злиднів.

А Злидні набрали яблоск в кошеліки, ідуть через село і роздають яблоска людям, а найперше вже Сташкови.

Так минуло одно літо, минуло друге, яблоска зродили однаково. А Злидні — от як Злидні: були старі й остали далі старцями. Стільки хиба мали хісна, що натішилися тими яблосками тай людям пороздавали.

III.

Одної осени захорів старший із братів. Почала дусити його дихавиця. Лежить він собі в хатчині, а крізь вікно дивиться на яблоска, що наче свічки блимають зпоміж листя. Він так собі думає:

— Зівби я одно, можеб мені трохи попустило!... Але як мені долізти до яблінки?...

¹⁾ Оклик (невідмінна часть мови) замість дієслова „побіг скоро“.

Ледви він так собі подумав, аж чує, як щось зловило за двері й відчиняє їх.

Тільки заглянуло, а він уже знав, що то Смерть.

— Прийшла вже! — думає він собі.

— Слава Ісусу Христу!

— На віки слава! І щож ти скажеш мені доброго, небого? Га?

— Та не багато я там скажу; але може поговоримо собі зо дві слові. Знаєш, дідусю, пора вже тобі! Досить ти вже набувся на сьому світі, ходи на той! Може там що цікавого побачиш...

— Ге, — каже дідусь, — не такий то я вже цікавий на той світ! Або мені тут погано? Люди мене за господаря мають. Радію життєм, світ мене звеселяє, з людьми гарно живу — добре мені, свobodно, весело. Ну, хибаж мені тут зле? Не квапиться мені звідси!

— Ге, брате! Хоч тобі й не квапиться, моє право таке, що я мушу забрати тебе до Господа Бога. Він там где тебе.

— Що ти мені там теревені плетеш! Яке там діло Господу Богу до грішників? А вже до такого старця, як я, то й тільки ні! Не заскучає Він там за мною, хочби мене ще й сто років не бачив!

Розізлилася Смерть:

— Щож то ти, діду, будеш зо мною правуватися? Царі не то, що ти, а вони мене слухають, не треба їм двічі казати; а тут мені такий старий гриб, та й хоче надо мною верховодити!

— Та чогож ти так розсипалася? Га?... Ади на неї! Не видали! Або то мені не однаково: жити тут чи там? Агій! Де буду, то буду! Не буде мені нігде скучно, не будуж я сам, буде нас більше!

— А найбільше буде вас у чорта в зубах! — кричить Смерть злісно.

— А чогожби я мав чорта боятися? Га?... Абож то Господенько святий не вмер за мене на хресті? Ге?... Іди ти, бідо якась, пуджай чортами других, не мене!

Бачить уже Смерть, що язиков діда не переможе, каже по доброму:

— Знаєте, дядечку, я й сама радаб вас оставити, але щож я бідна маю робити, коли така вже Божа воля?

— Га, коли така воля Божа, то инша справа. Панський приказ — хлопська служба! Божій волі я не буду противитися. Зараз будемо збиратися. Але знаєш, серденько, що я тобі скажу: бачиш, онде на подвір'ю, які там гарні яблочка, які зрілі! Радби я зісти ще одно, бо там ви мені таких не дасте, аби не знати що! Колиж бо я такий слабкий-слабий... Як твоя воля й ласка та як маєш крихітку часу, вилізъ, серденько, на яблінку і принеси по яблочкови мені й собі.

— Добре! — каже Смерть. — Крихітку часу маю! — І пішла до дерева. Як тільки вилізла на яблінку, мій дідусь, хоч і який слабкий, далі за нею та кричить:

— Вилізла! Ну, добре! То й відпочиньже там собі. Ти й так, небого, притомилася, літаючи світами та змітаючи людий... Яблока тобі запахли? Що?... Будеш ти там сидіти до Судного дня. Ге!... Смертонько, ніхто тебе не пожаліє! Хиба нотар забанує за тобою, що не буде для кого завіщань писати! Та нехай! нехай! Я там за тобою плакати не буду!... Ге? Якжежто там тобі на гиляці? Добре? Посидьже ти собі, небого, хвилиночку, поки тобі не заграють на Страшний Суд! Посидьже собі, нехай при тобі й світ трохи відпочине!

А Смерть виривається, як медвідь із заліза. Кричить, аж реве:

— Бійся Бога, чоловіче, не занাপашуй мене до останка! Атжеж я з Божого приказу мушу йти. Не затримуй мене, не роби мені кривди, бо мені вже давно час до роботи.

— Якби ти йшла добрі діла творити, я пустивби тебе зараз, — мовить дідусь. — Але ти якраз тільки дивишся, якбито людям напакостити! Якбито скочити їм до горла! Де ти не зявишся, всюди тільки плач і стогін. А сиріткі бідні!... Досить уже! Не підеш ти звідси! Не пушу!...

Чи ти, діду, здурів, що противишся Божому закону? Щож то ти берешся своїм дурним розумом правити світом? Чи ти не знаєш: де початок, там мусить бути й кінець; коли ти вродився, мусиш умирати!

— Ну, коли є всьому кінець, то він і на тебе прийшов. Сиди собі тихо, не дерися надармо, бо я й так тебе не пущу!

— Пустити! Не буду я, прийде інша! Для тебе одного Бог світа не відмінить. Бачиш, сонічко схиляється до вечера, а ти мене тут тримаєш! Смерти не минеш, бо вона тобі писана, як і кожному сотворінню, як і всьому світові. Тільки мені біди наробити і Господа Бога розгніваєш.

— Га! — мовить дідусь, — воля Того, що Його світ. Маю я вмерти так чи сяк, нехайже хоч хвилиночку ще поживу. Якби я тебе пустив, ти мене й так зараз узяла.

На се каже Смерть:

— Знаєш що, батьку, погодімся: ти мене пустиш, а я не прийду до тебе, доки не заберу останньої людини зі світа.

— А брата мого возьмеш, еге! Скучно мені буде...

— І брата твого теж не займатиму. Заберу вас обох разом, як уже нікого на світі не буде!

— Або то можна кожному зараз вірити?

Розгнівалася Смерть:

— А що ж ти собі думаєш, дідусю! Я слуга в Бога, але для тебе, діду, я вийт! Ти не задирайся зо мною. Уважай, щоби, поки сонце зайде, ти не лежав на лаві, грішнику!

Налякався дідусь. Думає собі:

— Що тут робити?

Сховався за двері і каже:

— Ну, йди собі вже! Йди!...

Боже! Як схопилася Смерть, як полетить у світ — тільки закурилося за нею!

А Злидні осталися і до Судного дня не покинуть світа.

Станіслав Віткевич.

34. Уратувала.

I.

Густий сніг падає від самого ранку. Такі вже гори висипало, світа Божого не видно! А вітер віє-завіває, крутить білі тумани пустими полями, м'яким пухом встелює дороги, що й сліду їх не найшовби.

Край села стоїть хатина. Маленкі віконця ледви визи-
рають із солом'яної загати; крижана¹⁾ рука рисує по них
взористі квіти. Ух! як темно сьогодні в хаті, як холодно!
Погас огонь у печі, недоварена страва стигне в невеличких
горнятах. На постели лежить хора жінка, бліда-бліда; губи
шепочуть щось у нестямі, важкий віддих піднімає груди.
В ногах на ліжку тулиться двоє малих дітей, загорнувши
босі ноженята старою кожушиною. Тихо, сумно... В сінях
почувся голосний тупіт: Се мабуть хтось оббиває сніг із
чобіт.

— Тай хуртовина сьогодні, крий Матінко Божа! —
заговорила жінка, хухаючи в руки. — Тай холоднож у вас!
Докинь дров, Катре! — звернулася до дівчини.

— Огонь погас, поки я з вами вернулася, — відказала
Катря, накладаючи хворосту в піч. Жінка приступила до
постелі.

— А що се вам, Петрихо? Нездужаєте? — спитала,
похилившись над хорою.

Слаба тільки легко порушила блідими устами і жалісно
застогнала.

— Мама вже від учора лежать осьтак у нестямі, —
сказала Катря. — Не їдять, не говорять, а в грудях щось
їм дуже харчить.

— Горячка! — сказала стара сусідка, що прийшла від-
відати хору, — простудилася десь, небога!

Катря обтерла фартушком сльози, що сами так і на-
пливають їй на очі.

— Чимби їм допомогти, тіточко? — спитала.

Стара похитала головою.

— Та яка тут поміч! Переборе слабість, то й видужає;
на се зілля нема. Не плач! А ти краще звари там чого
отсим! — говорила, показуючи на дітей на ліжку. — Я до
вас зайду увечері з Мариною та з чоловіком, то й проси-
димо ніч за куделею; не так сумно буде тобі. А тепер бу-
вайте здорові!

Вона ще раз глянула на недужу, зазирнула в горшки
і вийшла.

¹⁾ ледяна (крига, лід).

Крізь відхилені сінешні двері повіяв холодний вітер у хату. Високо спалахнула полемінь у печі; хора тремтіла з болю чи з холоду, жалісно постогнуючи. Катря мерщій кинулася накрити матір кожушиною. За часочок налила теплої затирки в миску і покликала Степана та Явдошку вечеряти. Попоїли діти, полізли на піч грітися. Поховала Катря посудину, докинула дров у піч, внесла із сінй воду в хату, сіла коло постелі й задумалася. На дворі лютує хуртовина, а в її душі мов ті сніжинки крутяться, снуються невеселі, журливі думки. Вже рік, як поховали батька, а тепер ось мати нездужають. Що жде їх завтра? До кого пригорнуться сиротята? Сльози так здавлюють її, та вона боїться голосно захлипати: менші діти почують і собі почнуть плакати.

Малі шибки аж задзвеніли від вітру.

— Господи, що там діється! — подумала Катря і підійшла до вікна, затулюючи його подушиною, щоб на матір часом не повіяло. — Та чи то вже й справді нема ліків на мамину слабість? Мусять бути, але хто їх знає? Лікар порадивби щось зараз. От як торік заслабла Сенькова Олена, то привозили лікаря і поміг. І пані учителька казали їй сьогодні, чи не післатиб по нього в гóрод.

Єї думки перервали сусіди, що прийшли навідатися до хорої. Якось веселійше стало са́мітній дівчині; звісно, живі люди заговорять, потішать. У хаті вже зовсім стемніло. Катря засвітила лямпу. Сусідки взялися прясти, старий закурив люльку. Хора закашляла і стала кидатися на постели.

— Дим задушив єї — промовила сусідка — покинь курити!

— Мабуть що на груди занедужала небога, — говорив старий, ховаючи люльку, — а то під такий холод не дуже безпечно! Мабуть і вона покине сих сиротят...

Катря голосно заридала.

— Цить! — потішали жінки, — під вечір усе слабість змагається; перебореться день, два і видужає.

— А можеб їм лікаря? — крізь плач сказала Катря.

— Се булоб добре, — відказав старий сусіда, — та звідки його тепер возьмеш? До міста, правда, три верстви, та сьогодні під таку фурделицю і кіньми туди не добешся.

Нема що й гадати; пожди до завтра, може хто коний позичить.

Катря чує, що тут одна хвилинка рішає про життя її дорогої матери. Від постелі чути глухе стогнання і кашель; сусідки сумно переглядаються. Вона не може довше ждати.

— Посидьте! — просить, встаючи з лави, — піду ще по тітку Оксану.

— Та ми на цілу ніч вибралися, — кажуть сусіди. — Іди, буде нам з нею веселійше.

Катря тихо поцілувала матір, накинула велику хустку на плечі, взяла мамині чоботи і скочила у двері.

II.

Острий вітер так і обгорнув розпалене личко Катрі, так і зморозив у мить незасохлі ще її сльози. На воротах стояла Катря хвилинку, а там звернула доріжкою ліворуч. Не туди йти до тітки, не туди! Та вона й не думає про тітку, вона йде в місто по лікаря. Єї тяжкі чоботи западають глибоко в замети, тумани снігу б'ють в очі; та їй байдуже, аби дійти на шлях, а там уже далі простісінько в місто. От уже й тички¹⁾ при дорозі! Вона йде не спиняючись, аж душно робиться їй з втоми. Чоботята повнісінькі снігу...

Чи далеко ще до міста? — дивиться в долину, набираючи духу. В темряві не видно, бо сніг сипле густо-густо. Їй робиться страшно самій у сій нічній тиші. Якась велитенська постать із витягненими руками суне просто на неї. Боже, що се? Іти чи вернутися? Ні, хай буде, що буде, — думає Катря і йде сміливо далі. А мара все крутиться при дорозі — Катря вже біля неї.

— Ах, се вітер крутить зірваний стовп, — всміхнулася сама до себе. Іде далі. Ноги втомилися і ледви ступають. — Якби так де сісти і хвилинку спочити, хочби й у сніг лягти на часочок, — думає, ледви тягнучи ноження. — Та годі! можна так заснути, що й сніг засипавби єї на смерть. А там мама вмирають! — подумала вона і знов з усеї сили рванулася вперед через замети.

В долині зясніло небо. Ах, та се вже місто! — скрикнула втішно, — ще трошки, лікар живе тут недалечко. Вона

¹⁾ телеграфічні стовпи.

знає, де. І лікар її знає, весною щепив їй віспу в школі — такий добрий пан! Міцнійше зав'язує хустку, бо холод починає дуже дошкуляти, хоч піт заливає личко. Пальців на ногах і не чує, мабуть позамерзли в снігу, що насипався в чоботи. Серед нічної тиші почулися протяжні звуки міського годинника. Катря зупинилася, щоб прислухатись. Була десята година, коли опинилася перед домом лікаря.

— А як нема дома? — блиснула їй страшна гадка в голові.

— Ні, єсть, ось у вікнах світиться.

Вона напружила останні сили, щоб дійти до дверей. Простягає руку до дзвінка, замерзлі пальчики з усеї сили надавлюють дзвінковий цвяшок і дівчинка знесилена падає на поріг.

Лікар ще не спав, сидів у кімнаті, читаючи часопис. Як ось почув голос. Чи се свист вітру, чи справді хтось задзвонив у передпокою? Почав прислухуватися: Ні, мабуть так причулося, бо вдруге дзвінка не чути.

Через якийсь час двері з кухні відхилилися, а в них показалася голова старого Федора.

— Якесь дівча замерзло у нас на порозі, — заговорив, — я подибав, вертаючи з міста, і взяв сюди.

Лікар побіг у кухню. Обсипана снігом, лежала на постелі Катря мов нежива. Почали роздягати її і натирати посиніле тіло. Згодом румянці закрасили бліде личко, уста щось зашепотіли.

— Живе! — скрикнув лікар. — Настав, Федоре, самовар, треба її напоїти теплим чаєм.

Катря розплющила очі й устала з постелі.

— До мами! — шепнула вона. — Мама умирають. Ідіть, пане, ратуйте їх!

— А звідкиж ти, дитино? — спитав лікар.

— Не знаєте? Я Катря Лисаківна з Річки.

— Звідкиж мені се знати?

— Таж ви мені віспу весною в школі щепили, — дивувалася Катря, що її не пізнають.

Лікар усміхнувся.

— З кимже ти сюди прийшла? — допитував.

— Я прийшла по вас, бо мама дуже хорі.

— Прийшла сама в таку хуртовину? сама в ночі?! — аж сплеснув руками старий Федір.

— Страшно було йти, ой, як страшно, але там мама вмирають.

— То ти задзвонила?

— Я, я! Але ходімо вже до мами! — говорила Катря, встаючи з постелі і лагодячися в дорогу.

Трохи згодом вона сиділа за столом і пила чай, а Федір запрягав коні. Лікар, розпитавшись про недугу, взяв із собою й ліки з аптики. І ось Катря, замотана в тепле футро, їхала з ним разом у село.

Сусіди, що сиділи коло слабої, дивувалися чимало, чому дівчина з тіткою не приходить. Коли се задзвенів дзвінок перед ворітьми і пан у футрі, а з ним і Катря увійшли в хату. Лікар приступив мерщій до хорої і став її оглядати. Катря не спускала з нього очий.

— Хоч і дуже слаба твоя матуся, — заговорив лікар, — та є ще надія. Я приїду і завтра, ще й привезу деякі ліки, а тимчасом робіть те, що я звелю.

А коли відїздив, сказав до Катрі:

— Ти покликала мене, дитино, саме в час. Колиб заждали були до ранку, то булоб уже пізно. Твоя відвага спасла матір від смерти.

Катря із сльозами радощів припала до материної постелі.

А надворі лютувала хуртовина, сніговий туман крутився по шляху, розвіваючи у нічній тиші звуки санкових дзвіночків.

Віра Лебедова.

35. У Січовій школі.

I.

Ми всі памятаємо, як нам здавалося, коли ми перший раз прийшли у школу. Та про школу всетаки ми чували від старших.

А Івась Черноусенко про школу ніколи й не чував. Він виріс у закріпощеному селі мов дикий та тільки людського на ньому було, що вмів говорити, молитися та пісні співати.

Його захопили із села Татари і він чудом уратувався та попався на Січ. Тут призначили його до школи. Прийшовши у школу, він був наче в лісі серед такої невидальщини.

Побачив себе серед юрби ровесників, а то й старших хлопців. Вони сиділи рядком на ослонах при довгих столах над книжками і мимрили у півголоса завдане. Напереді за столом сидів учитель з прутом, прикликував по одному до стола, а то й по кількох, випитував, хвалив або й карав за неувагу та недбалість і так ішло заєдно кругом мов у коловороті.

Івась не знав, на яку ступити і де подітися. Його посадили на ослін і звеліли дивитися в книжку. Він побачив різні дивовижні значки, що мов заморені хрущики стояли рядком одні над другими або під другими. Стояли мертві, нерухливі й Івась не міг зрозуміти, нащо вони і яке їх значіннє. Пересидів він так до кінця науки; дививсь, аж очі зболіли; знемігся сидженням і вже йому втікати звідсіля хотілося, та тільки боявся кари. А коли боявся втікати, то його брав такий ляк, начеб його який чарівник у камінь перекинув на тім ослоні. Того дня його ніхто не чіпав і він так пересидів до кінця науки. Уставши враз із іншими, він почував біль у спині та ноги йому потерпли, бо за увесь час боявся ними ворухнути.

Тепер дітвора, наче бджоли з улія, висипалась на майдан з криком і сміхом та погнала до своїх домівок. Івась стояв під школою, не знаючи, що діяти із собою. Прийшов бакаляр, узяв його руку і повів у бурсу.

— Чогож ти, хлопче, так посумнів, мов сова на слоту? Не бійсь, усе гаразд буде, привикнеш. Подякуй Богови, що так з тобою сталось, що ти не попавсь у Крим. Завтра почнуть тебе азбуки вчити.

Учитель Івасеви злюбився й Івась став думати над тим, якби йому віддячитись.

Бакаляр погладив хлопця по голові і повів у бурсу, що була недалеко від школи. Була се доволі велика будівля, городжена хворостом, вимашчена глиною, вкрита дахом із конячих невимятих шкір. Подібна була до всіх

тих запорозьких будівель, що звалися куренями. В середині було глітно й гамірно. Молодь сходилася щойно із школи. Усіх ще не було, бо дехто вихопивсь за ворота і побіг на базар подивитись на ті чудасії, що там були. Учитель повів Івася до бурсового отамана.

— Ось тобі новик-товариш, піклуйся ним як братом, бо він був у великій небезпеці.

По тих словах учитель оставив Івася і вийшов. Івась став перед отаманом, хлопцем може на кілька років старшим від Івася, чепурним і смілим, з блискучими карими очима.

Отаман простяг Івасеві руку:

— Здоров будь, товаришу! Ти звідкіля?

— Я з Гаврилівки з Лівобережа.

Івась оповів свою пригоду, як його взяли Татари, як його відбив у Татарина козак Касян і як привіз його на Січ.

— Ну, гарно. Тебе треба зараз навчити, як у нас тут водиться, бо ти ще новик. Ось тут на сій лежанці ти будеш спати в нашому хлопячому курени. Ми достоту так живемо, як і старші січовики, тільки що не робимо військової служби, у похід не ходимо, а зате вчимось у школі. У нас своя старшина вибирається всім гуртом школярів, а сього року я отаман. Мене звуть Андрієм Грушкою і мене тут у всьому треба слухати. У школі то я такий школяр як і всі, а тут, поки я отаман, то й голова.

— Ми теж так робили у Гаврилівці, коли товар пасти гонили. У нас теж була своя старшина.

— Коли так, то се для тебе не буде новиною. Та поки нас покличуть вечеряти, ходи на майдан гратись.

II.

Андрій повів Івася на майдан між юрбу хлопців. Івась невдовзі осмілився до них. Йому здавалося, що се у Гаврилівці на леваді поміж ровесниками. Тут школярі вигадували всякі іграшки. Бігали, переганялися, скакали увиш і вдаль і грали в журавля, в зайчика. Був такий вереск і гамір, що аж в ухах лящало. Івась знав добре бігати, ходити колесом. Він і собі став заводити ігрища, яких тут не знали.

Аж закалатали довбенькою об дошку. Відразу ушухли

крики і молодий народ рушив до куреня на вечерю. Всі йшли задихані, бо, хто не встигби на час, тому опісля не дадуть вечеряти. У курени поставили для них вечерю на столах. Кождий добував ложку і сідав на своє місце за стіл. Отаман сів на першому місці, застукав до стола, виголосив „Отченаш“. Усі за ним проказали в голос, а далі узялись за їду.

— У тебе є своя ложка? — питає отаман Івася, що сидів недалеко від нього.

— Тож бо й є, що ложки не маю, ніколи було роздобути. Ну, так щож? то й вечеряти не буду, овва! Чи то раз доводилось мені цілу днину не їсти?

— Не журись, ложку тобі я сьогодні вигоджу, а завтра або ще й сьогодні піди на базар та купи. А є в тебе гроші?

— Нема, — відповів Івась.

— Як нема, то я тобі позичу. У мене є пятак. Я вчора прочитав одному неграмотному козакови листа від рідні тай пятака заробив. Колись мені віддаси.

По вечері знову помолились гуртом, отаман подякував від усеї громади кухареви за вечерю і висипались на майдан.

— А вмієш ти вже азбуки складати? — питається Андрій Івася, коли опинилися на майдані.

— Ні, я не знаю зовсім, що воно.

— Так підожди. Я попрошу завтра учителя, щоб мені тебе віддав під руку. У нас так водиться, що початкових новиків учать старші школярі; аж опісля ти йдеш учитися у бакаляра. Не знаю, комуб ти попався. А нащо тобі того, щоб тебе інколи за чуба скубнули? Ми обидва згодимось.

Івась був дуже радий, що знайшов такого доброго товариша і пристав до нього всім серцем. Звичайно у хлопців з приязню дуже не церемоняться. Так воно було й тут. Хлопці відразу полюбилися, звикли один до одного.

По вечері гуляли на майдані, поки не закалатали знова, що спати пора. Андрій заорудував так, що Івасеви випала лежанка зараз біля нього. Івась, не гаячись довго, ліг спати і зараз заснув. Рано хлопці повставали, помолились і стали повторяти завдану науку. Івасеви нічого було вчитися і зараз пішли з Андрієм на базар за ложкою.

Було ще рано. Крамар не хотів відчиняти крамниці, ще й лаявся, а впустив їх аж тоді, як Андрій погрозив йому, що прийде із школярами.

— Ти не гримай та не лай, а то далєбі всю школу тобі сюди приведу, побачиш, як отамана зневажати.

Крамар зараз подобрійшав. Хлопці купили ложку і вертали домів.

— Тепер я тобі ще одно скажу, — мовить Андрій до Івася, — ти зо мною приятелюй, як тобі подобається; та коли при других у нашому курени, ти мені честь віддай і отаманом мене зови, а то інші не будуть мене поважати. Приязнь приязню, а старшина таки щось значить.

— Добре, я тебе шанувати буду отаманом, та ти на мене не сердься, бо я того не знав.

— Я не серджусь — мовить Андрій, — а так тільки говорю, бо такий у нас звичай, як у козаків: сьогодні ясновельможний, а завтра, коли виберуть іншого, то такий козак, як кождий з краю... У нас не можна від звичаю відступати і на один крок. Я тобі ще щось скажу: колиб тобі дещо у кого подобалось, хочби так, що гинь, не руш, відвернись, а коли що знайдеш, зараз віддай; а то — Боже сохрани як за чуже карають! Вибють різками до крови. У нас чуже — святе. А колиб тобі хто що злого зробив або колиб ти побачив, що товариш щось прогрішився, то скажи нашій курінній старшині, а в школі бакаляреви або шкільному отаманови ані словечка, хочби тебе огнем пекли. Такого слизькоязикого у нас страх не люблять. Ми вже собі сами, себто наша старшина, справу зробимо, розсудимо по правді, покараємо. Правда, він може опісля пожалуватися у школі перед старшиною і нас покаралиби; та він сього не зробить, бо його покарають за те теж, за що ми вже раз покарали. А за товаришем то й життя не пожалій. І козаки так роблять і ми теж так.

III.

Від того часу сі два хлопці майже ніколи не розлучались. Андрій учив Івася запопадливо. Івасеві здавалося спершу, що ніяк тому не дасть ради, що не всілі, хочби й очи повилазили, порозуміти тих розмальованих хрущиків та коماشок. Та Андрій так йому толкував, так показував,

чим одно від другого відрізняється, що таки Івасеви ясно стало. За тим пішли склади букв у слова.

І тут взаїмна любов хлопців між собою доконала того, чого не можна іноді і при дуже напруженій праці цілими місяцями добути. Андрій вчив Івася широко, начеб хотів частку своєї душі в його душу вложити. Івась знов любив Андрія і намагався усею душею улегшити своєму приятелеви труду. Івась був понятливий хлопець, бо виростав серед буйної соняшної багатой української природи, серед широких, квітами замаханих степів.

Було обидва вийдуть по школі денебудь на січовий вал або аж над Дніпрову кручу, сядуть під вербою і вчать ся. Козакам, що їх бачили, дуже те подобалось і вони говорили:

— Із отих двох жовтодзюбів вийдуть побратими на все Запороже.

Івась спитав раз Андрія, що се таке побратимство, про яке козаки говорять.

— Побратимство між козацтвом — свята річ. Два козаки, звичайно ровесники, полюблять один одного, віпробують вірність та характерність, а тоді йдуть у церкву і присягають собі побратимство. Тоді у них начеб одна душа. Не мають між собою нічого потаємного. Та се ще нічого. Вони присягають, що один другого ніколи не полишить у лихий чи добрій долі, що один другого ратувати буде в небезпеці хочби і своїм життям; і так аж до смерті, хиба що опісля доброхотів розійдуться. А колиби хто побратима зрадив, тоді ніхто на зрадника й не подивиться, всі його відцуралисьби.

— То заведімо й ми між собою побратимство! — каже Івась.

— Ми вже й завели; та воно так, що тільки козакам на побратимство присягати, а ми ще хлопці. Колиб ми з таким пішли до панотця, то з нас люди сміялисьби. Ти сього нігде не говори, бо нас уся школа на язики возьме, а се не лицювалоб із моїм отаманством.

По місяцєви науки відвів Андрій свого ученика перед учителя до екзамену¹⁾. Івась був дуже наляканий та зворушений, його голос тремтів. Він читав дуже поволи, але чи-

¹⁾ до іспиту.

тав добре. Учитель аж здивувався. Похвалив обох, а Івася приставив до тих, що вже вміли без нічиєї помочи прочитати.

Андрій Чайковський.

36. Козак вибирається в похід.

— „Соколоньку-синку! Вчини мою волю,
Продай коня вороного, вернися додому!“
— „Соколихо-мати! Не хочу продати;
Мому коню вороному треба сінця дати.“
— „Соколоньку-синку! Хто буде робити?
Риб нам не ловити, нічого нам їсти,
Вже прийдеться мені, сину, голодом сидіти.“
— „Соколихо-мати, пусти погуляти!
Буду гулять попереду, доленьки шукати.“
— „Соколоньку-синку! Хибаж тепер время?“
— „Время¹⁾, мати, время! Орлу раз то время!
Ой, привезу тобі, мамо, цілі три жупани,
Та щоб були ті жупани сребром проткані.
Ой, між ними один жупан із самого хана,
Ой, добюся я до нього, злого бусурмана!
Ой, прощайже, мамо, прощай до морозів,
Привезу я худобоньки тобі десять возів.“

Народна пісня.

37. Дніпро.

I.

Дніпро має для українського народу таке саме значінне, як „матушка Волга“ для Москалів, Висла для Поляків, Рейн для Німців. Дніпро — свята ріка України: неначе на божество дивились на неї наші предки, київські Поляни; у великій пошані був він у наших предків княжої доби, що називали його Славутицею; неначе на батька-кормителя дивилися на нього славні Запорожці. Від віків займає Дніпро високе становище у народних думках і піснях, у переказах, байках і оповіданнях; здавна оспівують його українські поети, починаючи невідомим творцем Слова о полку Ігоревім. Наш незабутний Тарас Шевченко величав його нераз у своїх,

¹⁾ час, пора.

так дорогих усякому Українцеві, творах. У всіх новітших українських письменників Дніпро являється одним із символів¹⁾ українського народу, його життя, його бувальщини. Знав Шевченко, що робив, коли велів поховати себе на канівських горах²⁾: „щоб лани широкополі і Дніпро і кручі було видно, було чути, як реве ревучий!“ Бо ніхто не в силі віддати вражіння, що сповняють душу освіченого Українця, коли із того чудового місця гляне на величну рідну ріку. Скільки то спогадів пересунеться через його душу і про славні хвили минувшини і про теперішню долю України і про її будучину!

І не диво, що Дніпро заняв таке поважне становище в душі Українців. Бо з ним вяжуться майже всі важніші події історичного життя України. Дніпро дав почин Київській державі; Дніпром ішла на Україну культура; на Дніпрі розвивалось козацтво. А все те через величезне торговельне значіння Дніпра як велитенської комунікації³⁾, як вигідного водяного гостинця між полуднем і північю.

Дніпро по Волзі і Дунаю є третьою щодо великості рікою Європи. Його довжина переходить 2100 км. Дніпро належить до найбільших рік усього світа і займає серед них тридцять друге місце. Жерела Дніпра лежать в околиці, заселеній білоруським народом, недалеко від жерел західної Двини, Волги і Неви.

Зразу Дніпро дуже маленький; болотяним потічком вється серед торф'яних болот по широкій плиткій долині на південь. Але скоро ростуть його води, приймаючи відпливи сусідніх болот, і ріка стає сплавною для менших суден.

На диво гарний краєвид Дніпра під Києвом. Його жерельні течії, якими треба уважати Припять, Березину, Десну і Сож, вже всі зійшлись в одно русло й утворили велитенську ріку. Середня ширина Дніпра у тих сторонах виносить від 600 до 800 м. Та се лиш у малу воду.

II.

У весняну повінь ріка розливається на 10 км. і ширше; з правого високого берега ледви-ледви видно ліси, що

¹⁾ знак, знамя. ²⁾ високий правий берег Дніпра коло міста Канева. ³⁾ дороги.

чорніють далеко по другім боці ріки. То неначе пливуче море жовтавої води. Тоді всі острови, пісчані лави, прибережні болота і левади щезають під водою; нема вже рукавів, проток, озерець, бхабів. Долинами приток заходять води Дніпра далеко вгору; а коли відплинуть, оставляють по собі урожайний річний глей.

Повени бувають на Дніпрі звичайно тільки раз на рік весною, коли тають сніги. Тою прикметою ріжняться Дніпро від Дністра і цілком схожий з іншими типовими ріками східної Європи. Літом, хоч тоді найбільше воздушних опадів (себто дощу) буває в області Дніпра, нема повеній; бо вода всякає в землю, розходитьсь по багнах і торф'яних болотах, іде на потреби ростин тай у великій мірі скоро знов випаровує у воздух. Натомісь у зимі воздушні опади (у вигляді снігу) громадаються і ждуть весни; з весною тануть і величезна струя води тече в Дніпро та його притоки, спричиняючи повени. Колись були ті повени менші; та тепер вирубали ліси, що давно задержували весною богато вогкості, тож тепер повени грізнійші і страшнійші, бо неправильні. Звичайно триває повінь півтора місяця, а вода стоїть найвисше в половині цвітня.

Найбільше краси і величи в долішньому бігу ріки, в самому руслі Дніпра. Віковою роботою він вижолобив собі його. Та хоч сила його велика, але скеля тверда і трудно було ріці вижолобити її рівномірно. Через те повно тут у ріці підводних і надводних скель, риф та каміння. Об них розбивається вода із шумом і клекотом; крутячись скаженими вирами, вона вимулює бездонні бмути. Є також велика сила більших і менших островів із твердої гранітної¹⁾ скелі, що приневолюють ріку ділитись на рукави. Попри острови і камінне ще вспіла собі вода знайти гладку дорогу. Але в кільканайцяти місцях Дніпро таки не міг проложити собі рівної дороги; гряди гранітних скель і каменюк лягли впоперек ріки. Величезна маса води ллється з тих кам'яних лав додолу. Високі могутні хвилі б'ються білою піною між каменюками, неначеб хотіли розвалити скелісті береги і кам'яні лави русла. Шум і рев води чути навіть у день на кілька верстов. Се Дніпрові пороги.

¹⁾ граніт — се дуже твердий камінь.

III.

Порогів не можна звати правдивими водоспадами. Спад Дніпра (35 м. на 75 км.) малий задля того. Найбільший спад води у порогах 6 сантиметрів на 1 м. Через те тільки поменші течії води між камінням творять маленькі водоспадики; головна ж течія тільки бисто летить запіненими довгими пасмами поверх лав по похилій площі.

Літом у малу воду глибина ріки на лавах пересічно ледви півтора метра. Але в кожному порозі є „козачі ходи“, куди можна провести судна і плоти. Щоб ще більш улекшити плавбу, уряд велів у кожному порозі прочистити і повиривати камінне і зробити сплавні канали для суден. Але ті канали мало помагають і Дніпрові пороги таки й тепер недоступні для більших суден і пароходів.

Усіх порогів рахують тутешні лоцмани¹⁾, потомки Запорожців, девять, а більших забор шість. Найбільший із порогів зветься Дід або Ненаситець. Біла піна вкриває його зовсім; із скаженою скорістю летить вода долі і скаче з лави на лаву, а є їх дванайцять. Барка²⁾ стогне, скрипить і тріщить; але за три хвилі перелітає поріг, коли тільки її не вхопить камінь Крутько або коли не попаде у страшенний вир Пекло. Буває, що судно пройде всі ті небезпечні місця, але зараз за порогом є Воронова забора, повна небезпечних каменюк, де легко розбитись судну.

Понизше Херсона вливається Дніпро дев'ятьма гирлами у свій лиман³⁾. Із тих рамен тільки два судоходні, а лиман увесь плиткий (найбільша глибина 6 м.). Дніпро несе велику силу піску та намулу і помалу засипує лиман так, що ледви при помочи машин, вичерпуючих намул, удається проложити дорогу для пароходів у Херсон.

Дніпро приносить Чорному морю що секунди 2000 кубічних метрів води. Плавба по нім спиняється зимою на українській території тільки на три місяці. Сплавний є Дніпро на просторі 1900 км. навіть для більших річних кораблів.

Степан Рудницький.

¹⁾ керманичі суден і плотів (слово німецьке: Lots-mann = моряк, що веде корабель з повного моря до пристани); судна = човни, чайки; плоти = позбивані до купи деревляні клеци або дошки на подоби містків (мовби плетениці). ²⁾ судно, човен. ³⁾ одно широке русло.

38. Пороги.

Гремлять, гудуть, старі по- Дніпрож і стогне і шумить...
[роги... І все кипить і все біжить
Гремлять і дзвонять і ревуть Повитий млою⁵⁾ водяною,
І хвилі в скелі чорні бють Мов чує пекло під собою.
І лижуть боки їх відлогі¹⁾.

Як на огні вода кипить...
Виводять кола чорторії²⁾
І в чорні пельки³⁾ водянії
Втягають все, що набіжить.

Гойдає хвиля білі гриви⁴⁾...
Над нею носяться чайки,
В воді шукаючи поживи
Летять і скиглять здалеки.

Ось, підгорнувши білі крила,
Одна торкнулась до води;
Знялася з хвиль, летить сюди,
У кігтях рибка бється біла.

І тільки скелі мовчазні
Стоять гранітною стіною
Над прудкоходою водою
І нерухомі і сумні.

За ними сонце погасає⁶⁾
І темна тінь од них ляга
І берег млою одяга...
А Дніпр шумить, не затихає.

Шумиш ти, Дніпре, як колись
І наші прадіди⁷⁾ шуміли...
А ми — затихли, заніміли...

Микола Чернявський.

39. Чубова редута.

I.

Чубова оселя була знатна чотирохкутна редута⁸⁾ не-далеко ріки Бога. Звідсіля збрали за буджацькою ордою⁹⁾. З трох сторін оточували оселю високі земельні вали, порослі від долу до верху густою терниною та дикою рожею. Від сього ті вали виглядали із степу наче високий

¹⁾ скісно похилені. ²⁾ кру́жева (вири) води. ³⁾ ями водяних вирів немов горла (пашеки) страшних пажерливих звірюк, смоків.
⁴⁾ біла піна на воді. ⁵⁾ мракою, яку творять кропельки води, що розприскуються від каміння (польське: mgła). ⁶⁾ високий правий берег Дніпра є западний, отже при заході сонця кидає зараз тінь на воду; а під впливом того холоду пара водна зараз скроплюється і творить звичайну мраку, очевидно, насамперед при тім саме западнім березі, бо він найскорше над водою охолоджується. ⁷⁾ Запорожці, що мали власне колись свою Запорозьку Січ на острові Хортиці понизше Дніпрових порогів тобто „за порогами Дніпра“, як було їхати до них від півночі н. пр. із Києва. ⁸⁾ військова оборонна оселя, твердиня, кріпость.
⁹⁾ Татарська орда в чорноморських степах над рікою Дністром.

якийсь ліс. За валами глибокий рів, а в ньому на дні повбивані сторч остро закінчені дубові коли. Хто туди попав, то напевно застромивсь на шпичю¹⁾. Четверта сторона редути — та, що від півночі — притикала до густого великого ліса. В редуту вело двоє воріт від сходу і заходу сонця. Ворота дубові відчинялися згори вниз так, що клались впоперек ровів і були zarazом і мостом та ще й з поручем.

Лісом у редуту ніяк не можна було дістатись. Зараз із краю була велика гуща, а в ній стільки вовчих ям та ровів, що не дійдеш живий. Тут стояла пасіка сотника Чуба. Від краю ліса до хати було трохи далі і, покиби ту просторонь хто перейшов, загибби напевно від кулі. Щоб у тій часті ліса оберегти неповинних людей від неминучої смерті, понаставлявано тут на острогу на патиках повно черепів із татарських голів; значить: не заходь сюди, бо тут смерть.

Між валами було просторо. Попід валами в землі стояли будівлі на всяку потребу: стодоли на хліб і сіно, стайні, клуні, возівні, льохи — одним словом, було де розложитися по господарськи.

Насередині стояла хата, широка, приземиста, мов якась велика черепаха. Зпереду до півдня був широкий ганок; звідти йшли двері в широкі сіни. Наліво двері до сотника, направо до куреня. Сотникова половина була дубова. З комори, що була в другій половині сіний і треба було до неї заходити із спочивальні сотника, ішли двері під землю до льохи. Ніхто того не знав крім сотника та його вірного товариша, есаула Касяна.

У тім льохи були криті двері в печеру, якою можна було вийти геть далеко посеред ліса.

II.

Усе те придумав сотник Іван Чуб, що сидів тут більш трийцяти літ. Він збірив за ордою, знав усі татарські хитрощі та, щоб мати людей під рукою, він заснував тут козацьку школу, яка стала славна на всю околицю. Збігалися сюди молоді парубки вчитись козацького військового ремесла. Вже вивчених висилав що року на Запороже. Хто

¹⁾ острій шпиль.

був записаний на сотникову „цидулку“, того приймали на Січі, не як новика, але як справжнього козака.

Сотник пишався своєю редutoю, над якою працював стільки літ безупинно, щоб її зробити нездобutoю. На те не жалів він нічого. Спроваджував найліпшу зброю, мав кілька гармат, доволі блова і пороху. Припасів стільки, що міг видержати хочби й довшу облогу.

Поза редutoю в степу сіяв сотник хліб і випасав рогатий скот та кабани. В лісі було багато всякого звіря. За рибею посилав він до недалекого Бога.

В редуті держав звичайно сто або й більш козаків. Тут був заведений суворий військовий порядок та зразковий послух. Волоцюг та неробів сотник гонив геть. Бувало тут кілька десятків товаришів старших, звичайно січових братчиків, для науки молодших.

III.

Всім тим господарством правив старий сотників приятель, есаул Касян Нетома. То був старий дідуган, високий та сухий, з оgorілим від сонця лицем. Подобав на вуджену козятину. Він був непривітний та острій для інших. Хто завинив занедбаннем своєї повинности, тому він не прощав і карав боляче. Заєдно на других воркотів. Зате в поході не було над нього. Хитрий мов лисиця, відважний мов чорт, за другого давби себе в шматки порубати. На нього здався сотник у всьому і нераз мусів вислухати від нього доброго „отченашу“ за те, що молодим потурає і возиться з ними мов баба. Та сотник вибачав йому, знаючи, яке в Касяна добре, справедливе серце. Касян назначав, кому йти пасти скот або коні, кому орати; визначав розізди і поготівле в редуті, розставляв сторожу на валах. Усюди було його повно, ні про що не забував.

Від місяця березня кожного року треба було пильно зорити за ордою. Се якраз була пора, коли орда набігала на Україну. Таких редут було на Україні повно. Як тільки доглянули орду, запалювали бочки із смолою і таким способом давали знати хрещеному мирови про небезпеку.

До сторожі уживано в Чубовій редуті ще собак, які здалека занюхували ворога і давали про нього знати гавканнем і виттєм.

У редуті жилося всім добре. Ніхто не був тут ні голоден ні голий. Сам сотник був людина з добрим серцем, для кожного приступний, балакучий та веселий. Він хотів, щоб кожному жилося добре та весело. Зате есаул Касян ніколи не засміявся — був усе суворий, насуплений. Здавалось, що той чоловік не вагувавсяб відрубати собі й руку не скривившись. Козаки уважали його за характерника, якого ні куля ні зелізо не бере. *Андрій Чайковський.*

40. Козацький бенкет.

Люта орда з Перекопу ¹⁾	Ні, то птаство з Запорожа,
Жене в ясир ²⁾ бідні люди;	З Січи-гнізда позлітало,
Плачуть та зітхають тяжко:	Перекопську орду дику
„Лихо-горе нам там буде!“	Градом-тучею напало!
Женуть якби коний стадо,	Чи то вихри чи то буря
З шерсти аркан ³⁾ гризе руки,	Там полову так розносить?
Гризе людські аж до кости.	Чи вовчиця там в байраці
Не кінець ще тої муки,	За вовчатами голосить?
Бо нагаєм злий Татарин	Ні, то слава Запорожа
З плечий тіло вириває:	Татарина в пень рубає;
„Гей, шайтани! гей, ви, джав-	Бунчук, ганджар ⁴⁾ , лук довже-
У нас гірше вас чекає! [ри!	Ворон-коня відбирає; [зний,
Будеш, діду сивоусий,	„В славу Божу!“ — галасує,
У степови стадо пасти;	Поган шаблею рубає,
А ти, хлопче кароокій,	Хиже птаство та воронне
Будеш з нами вівці красти!“	На бенкети завзиває.
Таким словом християнів	Дід, дівчина, що в неволі
Татарва та потішала,	Мали марно погибати,
А нагаєм з плечий тіло	Втяли аркан, помагають
Кавалками видирала.	Кров невірну проливати.
Дніпро старий, сивий батько,	Вража погань з жаху-страху
Заграв, загримів водами...	Розлетілася по світі;
Чи то вірли чи соколи	А по степу лежать трупи,
Там так збили крилоньками?	Мов у літі з маку цвіти.

¹⁾ Перекопська шийка лучить півостров Крим із материком Східної Європи. ²⁾ у татарську неволю на Крим. ³⁾ мотуз, линва.
⁴⁾ меч, шабля.

Вертаються невольники, Старі думи козацькі
Радим серцем поспішають, Степом-полем відживають.
Сидір Воробкевич.

41. Герцоговинка.

I.

За два дні до битви коло Боботового кладовища до команданта Марка прийшов молоденький хлопець герцоговинець. З вигляду дуже молодий, не більше шіснайцяти літ, а до того незвичайно гарний як образок; доволі високого зросту, хоч не дуже плечистий, з білим рум'яним лицем як сніг окроплений кров'ю і з чорними як вугіль очима. Довге темне волосся спадало у нього на чоло майже до самих очей, а ззаду спускалось до плечей. Звільна та соромливо підійшов він до команданта Марка і поцілував його в руку.

— Звідкіля ти, парубче? — питає командант, а сам не може відвести від нього очей, так він йому подобався.

— Із Невесіння.

— Як тебе звуть?

— Станко.

— А чий ти?

— Ранковичів!

Командант Марко поглянув на свої вуси та раз-два-три ударив носиком чобота об землю, немов над чим роздумував.

— Пощож ти прийшов? — запитав він по доволі довгій задумі.

— Прийшов воювати!

Командант кивнув головою, мовби казав: „я так і думав“, і знов ударив ногою об землю.

— Ну, мабуть ти ще дуже молодий! — сказав він по мовчанці і з притиском на кождім слові.

— Невже те стоїть на перешкоді? — запитав юнак і опустил очі.

— Авжеж, справді стоїть на перешкоді, — відповів командант. — Тобі от тепер здається, що то легко боротися, проливати кров; а то не так, ти помиляєшся. Всі молодики, як ти, дуже боязливі. Коли йдуть на війну, здається тобі,

що нема лютійших від них; а коли розітнуться перші вистріли, вони бліднуть, ховаються і втікають.

— Я не з таких! — сказав юнак.

— Як? чомужби ти мав бути ліпший від інших?

— Я не втечу і не сховаюся, хочби прийшлося загинати. Не боюся зброї. Ти тільки прийми мене до дружини, а тоді побачиш.

Марко знов задумався, потім підняв голову і поглянув хлопцеві просто в очі.

— Ну, гаразд! Я прийму тебе. Але я готов справді закладатися, що ти перший утечеш із поля боротьби. Знаю я вас, добре знаю. Та нехай буде по твоєму! Тепер ти наш, іди до дружини. Шкоди не буде, а нас усе таки одним більше.

Юнак знов підійшов до команданта і поцілував його в руку, а той погладив його по голові і процідив крізь зуби: „Бувай здоров!“ Потім віддав його в опіку товаришам, що прийняли його як брата. Так звичайно буває у Герцоговинців.

II.

По жорстокій, запеклій боротьбі і різанині коло Боботового кладовища зібралися дружинники довкола команданта. Провіряли, чи всі на переді, чи всі здорові. Командант стояв посередині, розпитував кожного, довідувався, а дружинники тимчасом тихо переговорювалися, перекликувались поміж собою.

Підійшов ще один юнак.

— А де наш Станко? — запитав він.

Всі замовкли, переглянулись, стали розглядатися довкола... Станка нігде не видко.

— Нема його тут!

Командант здивувався. Він не хотів вірити, що нема Станка. Про його утечу не могло бути і гадки тому, бо командант бачив своїми власними очима, як він бився немовби юнак випробований у десяти боях. А про смерть його він не хотів або краще боявся або не смів навіть подумати: за два дні він так привязався до Станка, немовби то його свояк, рідний син.

— Що з ним сталося?... — запитав він хлопців якимсь глухим, дивним голосом.

— Не знаємо! — відповіли йому.

Командант затиснув зуби.

— Знайдіть мені його! — крикнув він. — Знайдіть зараз живого або мертвого! Хто знає, може бути, що він де задержався, спізнився? Шукайте його!

Дружинники послушали команданта і розсипалися на всі сторони. Переходили від одного трупа до другого: може де знайдуть Станка між убитими? Заглядали по кущах, чи не знайдуть його там. Але все надармо.

Тимчасом кілька дружинників пішло по воду і знайшли Станка коло ручаю. Він був блідий як полотно, із заплющеними очима, із розкритими устами. Волосє було розкудане, помішане, розкинене на скрівавленій траві і на ньому запеклася кров.

— Мертвий! — сказав хтось, що оглядав Станка.

Підійшли й інші і стали його оглядати.

— Ні, дихає! їй Богу, ще дихає! — крикнув перший.

Досить було тих слів. Інші побігли до ручаю, принесли води, стали оприскувати й умивати йому лице. Трохи згодом показався на його щоках ніжний румянець. Дружинники ще більше припали до нього і він вкінці поволи розплющив очі. В першу мить він не пізнав, де він, як знайшовся тут, що з ним роблять, і знов заплющив очі. Потім отворив і слабим-преслабим голосом попросив:

— Води.

— Зараз! — відозвалися дружинники і дали йому трохи води. Потіж обережно підняли його і віднесли до команданта.

Командант скрикнув з радости, як побачив Станка, але в ту мить нахмурився — рана показалася йому дуже страшною.

— Внесіть його в якунебудь хату, а я пришлю лікаря.

Дружинники послушали і віднесли раненого до найближчої хати.

III.

Коли прийшов лікар, Станко вже зовсім прийшов до пам'яті і лежав спокійно, не стогнав і не охав, як то зви-

чайно роблять молоді ранені. Лікар зараз підійшов до нього і хотів розіп'яти камізельку, щоб оглянути рану на грудях. Але Станко не давав діткнутися до грудий, рішучо противлячися тому. Лікар зпочатку просив, та потім, як побачив, що просьба даремна, він силоміць ухопив за камізельку і розіп'яв її.

І вмить він побачив білі дівочі груди.

Лікар остовпів з подиву, а Станко увесь почервонів і соромливо відвернув голову на бік...

— Ти... жінка! — промовив лікар, не схаменувшись ще з того дива.

— Так, — тихо відповіла вона.

— Замужна?

— Дівчина.

— А як тебе звуть?

— Стана.

Лікар оглянув рану, обмив, наложив обв'язку, а потім сів перед Станою і з подивом став її оглядати. А вона не сміла підняти очий і все дивилася набік.

Вкінці лікарєви надокучила та мовчанка (він узагалі ніколи не вмів мовчати) і він став поступенно допитуватися:

— Чому ти пішла на війну?

— Так — відповідала вона.

— Не може бути, щоби „так“. Чому інші жінки не роблять того? Тут щось не так. Може бути, ти чиясь суджена і пішла разом з ним на війну.

— Ні.

— То з братом?

Вона почервоніла ще більше як перше і тихо прошептала:

— Ні.

Лікар належав до тих людей, що не вдоволяються такими відповідями. Йому хотілось довідатися про все від початку до кінця, бо він бачив, що тут криється якась „історія“, як то він дуже любив говорити про такі події. Тепер він уже ніяк не міг заспокоїти своєї цікавості, все випитував дівчину, умовляв її признатися перед ним, клявся небом і землею, що ніхто про се не довідається, хоч був переконаний, що не зможе вдержати присяги.

IV.

Стана вкінці повірила йому і тихим голосом почала оповідати:

— В нашім селі є до трийцяти хат і з кожної хати на боротьбу з Турками вийшло по двоє-троє людей. А з котрої хати не пішов ніхто на війну, то кажуть, що вона проклята Богом, що в ній живуть люди з „покоління Бранковича“.¹⁾

Так було і з нашою хатою.

В мене є брат небогато старший від мене, йому двадцять літ; але Бог його знає, якийсь він ні до чого і полхливий як заяць. Він боїться навіть і подумати про війну; а щож казати, щоб він ішов на війну? Говорила і я, щоб він не відбивався від інших хлопців; але він і слухати не хотів.

— Не хочу — каже — проливати крови! Обійдуться там і без мене. Не хочу вбивати нікого.

І так за кожним разом.

Зразу ми його переконували, потім перестали. А тимчасом у селі пішла про нашу хату погана поговорка: одні се, другі те, а всі погано говорили.

Раз рано пішла я на роботу. Доганяють мене чотири дівчини з дому Бумбіча та Речатіци. Я поздоровкалася з ними: „добридень!“ А вони навіть не глянули на мене.

— Щож то ви? — питаюся.

— Нічого! Не хочемо говорити з тобою. Ти від „Бранковичевої лози“, тому твій брат не пішов на війну з іншими молодцями.

Мені потемніло в очах. Мені здавалося, що мене обілляли горячою водою, і я мало що не зомліла. Колиж вони відійшли трохи, я втяла косу і полетіла додому. Влетіла я у свою кімнату і заплакала. Довго я ридала і сама не знаю, як довго; але після того стало мені лекше. Встала я і почала думати, що мені тепер робити. Атже то не жарт, коли знеслаблюють нашу хату, називаючи нас ськими і такими. Не було ніколи в нашім році Бранковичів, а тепер ось говорять... Мені стало так тяжко, що сльози мимоволі знову потекли з очей.

¹⁾ зрадник Сербів у бою на Косовім поли в 1389 р.

Не довго думаючи, сказала я до себе: „Піду я на війну! Не хочу, щоби про нашу родину стала погана слава, хочби прийшлося мені й загинути“.

І зараз убралась я в братовий святочний одяг і вечером прийшла сюди.

От і все.

Стану очевидячки втомило се оповідання і під кінець голос її ослаб так, що ледви можна було розуміти її слова. Лікар з розкритими з подиву устами не то що з напругою слухав, але просто ковтав кожне її слово. Очи його сяли і він тільки кивав головою, додаючи іноді: „славно“, „юнак“.

В душі він поклявся піклуватися і дбати про неї мов про рідну доньку.

Светозор Чорович.

42. Почуття обов'язку.

Було то в 1813. році після онтого страшного відвороту Наполеонових військ ізпід Москви¹⁾.

У старій луковій кімнаті в гóроді Кракуса²⁾ сидів князь Йосиф Понятовский; глибоко всунувся у старосвітський фотель, а на його гарнім чолі розсілася задума.

Відчинилися двері й увійшов службовий офіцер. Князь поглянув на нього питаючим зором.

— Третий баталіон пятого полку піхоти! — зголосив офіцер.

— Звідки?

— Знад Німана.

— Кілько?

— Дев'ятьдесять.

— Хто веде?

— Сержант Брохоцкий. Чи Ваша Княжа Милость доручить впровадити його сюди?

— Нехай увійде.

Офіцер відчинив двері. До кімнати увійшов випростований як струна сержант і представився.

¹⁾ славний французський цісар Наполеон I. виправився був проти російського царя Александра I. і зайшов був аж до Москви; але відтак мусів з нічим утікати серед голоду і холоду в зимі з 1812. на 1813 р. ²⁾ у Кракові.

— Ян Брохоцкий, сержант першої компанії третього баталіону п'ятого полку піхоти Варшавського Князівства, що правом старшинства веде останки відділу.

— Розбили вас?

— У Понарських яругах. Генерал Платов ударив на кінних стрільців князя Таренту, а ті втікаючи змішали наш корпус...

— Знаю, знаю! — перебив нетерпляче князь Йосиф. — Вся наша армія так пропадала. Чого не доконав ворог, се зробив голод.

Після сих слів зупиняється Понятовский і питає сержанта:

Який стан твого відділу?

— Легко ранених двайцять, хорих п'ятнайцять. Трийцять крісів. Чотири повні мундури...

— Бідаки! Нуждарі! Як вас тут і чим заосмотрити? — скрикнув князь і по хвилині сумної задуми спитав з гірким посміхом:

— А чоботи?

— Є.

— Кілько пар?

— Один.

Щойно тепер поглянув Понятовский на випростовану постать сержанта. Подивився на ноги загорнені в чорні суконні шмати, на плащ, що вдаряв в очі різнобарвними латами, на торбу з набоями звязану шнурком, врешті на поморщене зівяле лице і два хрести, що блестіли на запалих грудях сержанта.

— Пане поручнику! — звернувся князь до службового офіцера. — Наділити їх, чим можна! Сьогодні нехай відпочивають. Завтра нехай кватировий возьме їх під особливу опіку. Се був хоробрий полк!

— По приказу!

Аж ось Понятовский спитав:

— А прапор?

— Є при відділі.

Тінь сумовитого задоволення пересунулася по лиці князя Йосифа. Підійшов до сержанта і поклав йому руку на рамя:

— Брохоцкий! Нагорода тебе не мине. Защо маєш хрести?

— Битва під Грибовом тисяч вісімсот девятого і Смоленськ...

— Чекай! Брохоцкий... Брохоцкий?... Ти був при наступі на Замость?

— Так, Ваша Княжа Високість.

— А, здоров був, старий друже! Сильно ти посивів, небоже! Іди, йди, відпочинь — а завтра приходь!...

І ось замрачені очі сержанта блиснули дивним блеском, повіки нервово здригнулись, а на пергамінове лице виступив живий румянець. Службовий офіцер дав йому знак, щоби відійшов; сержант не рушив ані кроком, випростувався ще більш і звернувся до Понятовського:

— Ваша Княжа Милость, доношу послухно, що ми принесли і полкову касу.

— Касу? — спитав жваво князь. — Яку касу? Кілько в ній маєте?

— Сім тисяч золотих дукатів!

— Що? Ви вратували полкову касу?

— Так є, Ваша Милость. Коли вмер по дорозі полковник Осиповский і не можна було дістати під касу візка, ми розділили гроші поміж себе, бо боялися нападу. Пятнайцять рядовиків відлучилося по дорозі, але віддали свої пайки — і шеляга не бракує.

— Брохоцкий! — промовив князь, збентежений новою звісткою — ти вмієш читати?

— Вмілося колись, Ваша Княжа Милость, та забулося.

— Звідки родом?

— Швець із Варшави.

— Іменую тебе підпоручником!

Грудьми сержанта нагло щось потрясло. Він хотів щось сказати, дякувати за нагороду, про яку й не мрів ніколи; але слова здержались у горлі. Тільки важка, наче від болю всіх трудів воєнних, сльоза впала на вуси прикриті інеєм.

Князь обернувся і, не дивлячись на Брохоцкого, сказав до службового офіцера:

— Завтра, завтра прийти до мене, підпоручнику...

Офіцер узяв Брохоцкого легко під рамя і вивів його з кімнати.

Вячеслав Гонсьоровский.

43. Похорони матери короля Яна Собєского.

У своєму завіщанню доручила мати синови Янови Собєскому, щоб її похорони відбулися як найпростійше, без ніякої виставности. Слухняний син зробив волю матери й уладив похорони, які тільки тим відзначалися, що за простим похоронним возом несено таблицю із написом:

Sic mater voluit (Так мати хотіла).

Але другого дня відбулися ще одні похорони, величаві; бо люблячий син не міг перенести того на собі, щоб не віддати мощам матери останньої послуги в спосіб, на який здобувається світова виставність для вияви жалю і по-смертної пошани. Величавий похід гостей, що прибули на похорони, і безліч народу проводили похоронний віз. За ним несено знов таку таблицю як попередного дня, але вже з написом:

Sic filium decuit (Так син повинен був).

44. Дивувалась зима.

Дивувалась зима:
Чом се тають сніги?
Чом леди присли всі
На широкий ріці?

Дивувалась зима:
Чом так слабне вона?
Де той легіт бересь,
Що теплом прони́ма?

Дивувалась зима:
Як се скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає що дня?

Дивувалась зима:
Як посміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахущі, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст ледяних
І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклись;
Шуря-буря пройшла,
Вони знов піднялись.

І найдужше над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема!

Іван Франко.

45. Весна.

Весна прийшла. На синьому Дунаю
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зломала мости ледові зими,
Підсніжники збудила в голім гаю
І жайворонки вивела з тюрми.
І на Бескид нагнала хмари сині
Й пустила млу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою :
На ріках трісла крига і сплила.
Махнула знов наміткою тонкою :
Й землі плодюща сила ожила.
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами і мурами й церквами
І в лісі ліг спочити під вершками.

Таємна дроз проходить по природі,
Дождиданка воскресних, світлих днів;
Поглиблюєсь блакить у небозводі,
Круг соняшний теплійше заяснів;
Рожева заграва горить на сході
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мельодійно грає,
Базьками лози й иви прибирає.

Іван Франко.

46. Веснівка.

Цвітка дрібная
Молила неньку
Весну раненьку :
— „Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю :
Щоб я зацвила,
Весь луг вкрасила,
Щоби я була

Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоб я згорнула
Весь світ до себе!“

— „Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко.
Бо вихор свисне,

Мороз потисне,
Буря загуде:
Краса змарніє,
Личко счорніє,

Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде“.

Маркіян Шашкевич.

47. Пригоди горобця.

I.

Було нас у батька-матери шестеро. На світ білий зявилися ми сліпими й голими. Неприємно було почувати себе якимсь нікчемою, нездатним ні літати ні бачити, що діється навкруги. Смутило нас і те, що не можемо ми здобувати собі самі їжу.

А їсти хотілося. Ох, як хотілося! Все тільки й думки було, щоб чогось ізїсти.

„Їстоньки хочемо! Їстоньки!“ — тільки й чули від нас батько-мати. Що хвилини прилітали вони до нас і приносили смачних черв'ячків та комах, а ми один перед одного простягали свої шийки, роззявляли дзьобики та хапали те, що приносили батько або мати.

Здавалося: все, що вони приносять, самби поїв; та вони сього не дозволяли. Завжди по рівну і по черзі обділяли вони нас.

Стільки черви, кузок, гусені переносили вони! — і злічити ¹⁾ не можна. З ранку й до вечера носили вони їжу не вгаваючи і не могли нас наситити. Тільки коли ніч укривала землю, втихомирювалися ми і засипляли під теплими крильцями матери.

Через який тиждень ми вперше продерли очі і побачили, що в гніздечко, де ми сиділи, пробивається цілий сніп світла. Світло те лоскотало нас і заохочувало полинути з гнізда та скупатись в ньому.

Я мабуть був найстарший і не міг видержати. Розправив свої крильця, що вже трохи вкрилися пір'єм, і хотів летіти. Та якраз у ту хвилину нагділася до гнізда мати. Боже, як вона здивувалася моєму вчинкові й розгнівалася!

— То ти так? — закричала вона.

¹⁾ зрахувати, счислити (польське : *zliczyć*).

І почала картати мене за те, що без її дозволу хотів я втекти з дому.

— Та тебе там зараз з'ять коти або замучать хлопці, коли вилізеш із гнізда! — закінчила вона свою довгу промову.

— А тебеж не займають! — відповів я на її слова.

— Дурнику ти! Я літати можу і підпущу до себе тих ворогів; а ти, нікчемний, що зробиш?

— Я гадав, що, як тільки вилізу з гнізда, то так і полечу.

— Крильця ще не вирости, дурнику!

Мати таки була дуже розгнівана і я більш не перечив їй. А вона наказала нам сидіти і не вилазити, аж поки не підростуть крильця і поки вона сама нас не виведе з гнізда.

II.

Полетіла вона. А світло надило до себе; та треба було коритись матиному наказови. А проте, раз побачивши світло, тяжко було і вдержатись, щоб не пориватись до нього. Я розважав себе хоч тим, що вилазив на краєчок гнізда. Висовував голову і дивився, що діється навкруги. Передо мною стояв безкрай простір світла.

Скрізь кипіло життя, літали комахи, пташки, метелики. До всіх я обзивався або привітним словом або з проханням, щоб дали мені попоїсти. Та на мій поклик ніхто не відповідав: кождий був захоплений своїми справами.

Коли наближалися до гнізда батько або мати, миттю ховав я свою голову, залазив у гніздо і сидів тихенько, аж поки вони зникали. І потім я знову вилазив і стежив за всім.

Любо мені було дивитися і на живі створіння і на дерева, що стояли вкриті зеленими листочками та гралися з вітром, і на зелену травицю, що всім низько вклонялася.

Та скоро скоїлася така біда, що страшно про неї згадати. Якосьто сидів я і, як звичайно, любувався світом. Коли се знечевя промайнула якась тінь перед моїми очима. Щось ударило мене в голову; потемніло мені в очах і я, не памятаючи себе, дременув у глибину гнізда.

Опамятався я, коли вже сиділа коло мене мати і голосно тужила.

— Що, що скоїлося? — спитав я слабим голосом.

— Діточки мої любі, крихітки мої милі, втіхонько моя єдина! — тужила мати.

Я зрозумів, чого вона тужила: із шестерá — лишилося нас тільки троє. Злодюга кіт поїв трох моїх братів. Найбільш у тому, звичайно, був винен я. Колиб не помітив був мене кіт, то й брати мої булиб лишилися живими. Яким способом я вратувався від котячих пазурів, того і доси не розумію.

На якийсь час залишив я свою звичку, вилазити на край гнізда. Але не надовго. Через яких пару днів я вже знов сидів на краєчку стіни і дивився на світ білий. І знову накликав собі тим біди.

III.

Зроду я вдався хлопцем дуже сміливим; се часто казали мені батько й мати. Нікого не пропускав я, щоб не зачепити, до всякого хотілося озватись, і до пташок і до людей. Так було й того разу.

Проходило поуз гніздо якихось двох хлопчиків. Не стерпів я і почав до них озиватись. Звичайно, і ранійш було я обзивався до людей; але вони не звертали на мене уваги. Та ті два, зачувши мій голос, спинилися і почали дивитися на мене.

— Ти, дивися, яке сміливе! — сказав один з хлопців.

Се мені надало ще більшої бадьорости і я почав цвірінькати на все горло не помічаючи, що вони роблять. Тільки тоді я сахнувся, коли простягалася до мене величезна рука і вхопила мене в свої обійми.

Я жахнувся. Скільки сили було, я стрепенувся, вирвався з рук і полетів сторчаком у густу траву. Думка, летіти якомога далі, була даремна. Крильця не слухали мене і я заплутався в траві.

Коли вже все втихло, підвів я голову і подивився навкруги. Довкола було тихо. Голод і жах мучили мене і я почав гірко плакати та скаржитись на свою лиху долю. Мій голос почули батько й мати та почали припадати коло мене.

— У гніздо його, в гніздо! — казав батько. Та ті слова були даремні: не могли вони перенести мене назад у гніздо.

Кілька днів я просидів на тому місці, де впав; то батько то мати годували мене як і перше, тільки прилітали частійш. Виявилося, що я лишився один і всю увагу звернули вони тепер на мене. Яка доля стрінула моїх двох братів, я й доси не знаю. Певно замордували їх онті хлопці.

Через якийсь час почав я трохи підлітати; а іноді то й червячка собі вже міг упіймати. Батько й мати завжди були коло мене і вчили мене, як треба на світі жити.

IV.

Коли вже зовсім вирости у мене крила, познайомився я із другими молодими горобятами і з ними був я увесь час.

Признатись, се був найкрасший час у моєму життю. Улюбленим нашим місцем було заросле ріжними кущами попелище. Бавилися ми там під доглядом якогонебудь старого горобця, а батьки наші мало втручалися в наші справи. Вони тепер спочивали і відгодовувалися після великої праці, поки нас довели до розуму.

Та нам було й краще, що батьки не з нами. В забавах я вів завжди перед; ніколи ані хвилиночки я не сидів тихо.

Іноді, коли ми вже потомимось та притихнемо в кущах, підлітав до нас хтось із старших і навчав нас на розум. Богато від старших довідалися ми. Знали, скільки то ворогів у нас і як берегтися від них.

А ворогів тих багато: і хижі птахи, як наприклад шуліки, і хижі звірята і коти люті — все чигає на нас, щоб піймати та зїсти.

Від тих ворогів ховаємось ми, але не нарікаємо на них так, як на людей. Усі вони полюють, за нами тому, що хочуть жити й їсти. Але защо не любить нас людина, того ми не знаємо.

Кажуть, що ми Христа продали. Алеж се дурниця, наклеп на нас! Сором тому, хто се вигадав, і тим, хто йме віри. Ми, як і всі створіння, любимо Творця й величаємо Його за все, що він дає нам.

Кажуть ще, що робимо ми шкоду людині й розкрадаємо людське добро. Правда, іноді доводиться підживитись яким там зернятком. Та хіба ми не заробили того?

Пізнійше я чув сам, як люди жаліються на всяку черву та гусінь, що псує у них дерева та інші рослини. А хибаж ми не нищимо тих людських ворогів? Колиб знали люди, кільки ми поїдаємо в дитинстві всякої гусени та черви, то не нищилиб нас, але оберігалиб як своїх найкрасіших друзів. Та, на жаль, не хочуть вони того знати! Але колись дізнаються! Будемо ждати...

V.

Що дня, як тільки сонце зайде, линемо ми з попелища в кущі і там ночуємо; а як тільки сонечко зійде, починаємо цвірінькати, шукати собі їжі та бавитись.

Тепер ми вже не їли черви та гусені. До іншої їжі тягло нас. Зерна, насінне із соняшників — отсе була наша улюблена їжа.

Почалися жнива, возовиця, молотьба. Скрізь щедра природа розкидала для нас поживу: і в полі і по шляхах і найбільш у горобах. Поспіли соняшники й коноплі. Що то за життя — сидіти на соняшникови й лузати насінне або залізти в конопляник і дзьобати сіме!

Біда тільки, що звідусюди ганяють нас та полохають люди. Водно: а киш! а киш!... Ну, та й ми хитрі! Навчили люди й нас мудрувати так, щоб ізпід носа у них красти. Як не як, але свого ми доскочимо!

Наймося ото і знову до гулянок! Бавимося безпечно, бо знаємо, що оберігає нас добрий вартовий. Сидить він десь над нами на самому вершечку куша або дерева і стежить, чи нема якої небезпеки. Як тільки помітить щось лихе, зараз подає голос. „Чрр-чик!“ — крикне — „ховайтесь яко мога швидше, хто куди!“

І сам грудкою падає в кущі, а на тому місці, де він сидів, за хвилинку вже впирається острими кігтями яструб і здивовано дивиться своїми хижими очима. Нема йому від нас поживи. Бачить се і розлютований летить далі.

Переждавши якийсь час, знову вилазимо ми з кущів, знову сідає вартовий на своє місце і веселі забави захоплюють нас.

VI.

Так проводили ми ціле літо. Настала осінь. Пожовкло листє на деревах. Табунцями птахи линуть на далекий південь, щоб переждати там люту зиму. Трудно й нам доводиться. Менше вже стає їжі. Не до забавок уже тепер нам; треба шукати їди.

Та в осени ще сяк-так живемо, не бідуємо. А ось горенько починається із зимою.

Прийде вона люта, засипле, замете землю, вкриє все холодним покрівцем, дмуть люті вітри з півночі — отодіто у нас і холодно і голодно. Богато нашого брата гине в люті морози. Горнемося до житла людського; та люди нас не люблять, проганяють із хлівів, із клунь.

Хоч і тяжко було, та якось то перезимували ми першу зиму, перебідували, діждались весни.

Боже! З якими радощами витали ми прихід її! З якою любовю почали ми заводити семю та дбати про малих!

У перший рік пощастило мені знайти гарну дружиньку і перш за всіх вивести в люди діток. Хотів я знову збиратися на господарство, щоб ще раз вивести діток; та громада, вважаючи мене за спритного горобця, обрала мене за вартового над цілим табуном горобців.

З того часу що року я й оберігаю наше горобине царство.

Юрій Сірий.

48. Ранок.

Сонце сходить ізза гаю,
Став як злото засияв.
Соловейко ще раз тьохнув
І на гильці задрімав.

Мов камінне дорогєє
Сяють крапельки роси;
Скрізь у лісі забреніли,
Задзвеніли голоси.

І на все живим диханнем
Подихає¹⁾ округи;
Оksamитові зелені
В став схилились²⁾ береги.

Кожда гилька сколихнулась,
Кожда пташка вже співа,
А з гори все дужше й дужше
Сонце світ свій розлива.

Борис Грінченко.

¹⁾ подуває Божа животворна сила. ²⁾ відбиваються у зеркалі води.

49. Подивись!

Подивились: весна устала,	Подивись: земнії груди
Сипле пишними квітками;	Хлібороб плугами крає:
Подивись: веселим птаством	Подивись: життя устало,
Ожили степи з лісами;	Дні пишають золотії;
Подивись: в безкраїм небі	Подивись — і встань до праці
Сонце-велитень палає ¹⁾ ;	Повний сили і надії!...

Борис Грінченко

50. Смерть козака.

„Лети, мій коню, навздогони!	„Помолюся і Мати Божа
Не дай, щоб круки і ворони	Мені раненому поможе,
Козачі очі пили;	Бо добрі ліки знає:
Бо стрілка груди пролетіла	Вона людей ратує з моря,
І кров червона прочуріла ²⁾ —	Вона у серце, повне горя,
Вже близько до могили.	Спокій і рай вливає.“

„В руках у мамі вмерти хочу;	Ледви зайшов козак в каплицю,
Як сльози мамі рану змочуть,	Упав без сили на землицю
Подужаю ще може...	І ліг, зложивши руки:
Прощайтеж ви, степи, могили,	„Пречиста Дівонько Маріє,
Де наші лицарі спочили;	Ратуй Ти серденько, бо мліє,
Прощайже, Запороже!“	Терплю тяженькі муки.“

Козак, вертаючи із бою	Минає нічка; не вертає
У грудях з раною тяжкою,	Козак, а кінь траву спасає...
З конем так розмовлявся;	Що з козаченьком сталося?
А кінь, мов сокіл, гнав степами,	Він до Пречистої молився
Щоб пана занести до мамі,	І вже не встав, як повалився,
Бо той вже вниз схилявся.	Бо серденько зівяло.

Каплиця над Дніпром стояла,	В сідлі, в узді той кінь донині
Вона хрести й три вежі мала.	У ясні ночі там в долині
„Тут, коню, я спочину;	Травичку все спасає
Ти берегом паси травичку,	І козаченька молодого,
Я вступлю у малу капличку,	В лискучій зброї пана свого,
Помолюся хвилину.	Все жде і визирає.

¹⁾ горить. ²⁾ потекла.

Водно ірже і не діждеться,
Лиш гомін по степу несеться
До ранньої зірниці.
Як день настане, кінь щезає —
Повій зелений закриває
Мури з руїн каплиці.

Сидір Воробкевич.

51. Тарас Шевченко.

I.

Тарас Шевченко побачив світ 9. марта 1814. року.

Народився він в селі Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії. Батько його був простий мужик — хлібороб та ще й крепак у великого пана Енгельгардта. Дуже бідувала семья Шевченків; злидні не переводились у них. Окрім малого Тараса в хаті Шевченків було ще четверо дітей.

Богато лиха зазнав маленьким Тарас. Та поки ще мати жива була, то якосьто жилося хлопцям: вона його жаліла та доглядала. А як померла мати і батько вдруге оженився з удовою з троїма дітьми, то й світ немилий став малому Тарасови. Мачуха була дуже люта, непривітна до дітей свого чоловіка. Коли пішов дванадцятий рік Тарасови, то помер у нього й батько. Ще тяжше стало жити хлопцеві без батька, без батьківського доброго слова та ласки...

Батько, ще за свого життя, віддав Тараса до школи в селі Кирилівці. До того села Шевченки перебралися із Моринців, коли Тарас був ще зовсім малий.

Школу в Кирилівці держав дяк; Губським він прозивався. Не стільки тої науки було в школі сього дяка, скільки сварки та бійки. Дяк був разураз паний і тільки те й робив, що колотився з дітьми і знущався над ними. Про ту науку в школі Тарас згадує і в одному своєму віршу, що зветься „Доля“. „Ти взяла мене“ — каже він до своєї долі — „маленького за руку і в школу хлопця одвела до пяного дяка в науку“...

Вчився малий Тарас ще й у другого дяка, Богорського на прізвище. Учитель сей був такий самий паничка, як і онтой перший. У нього Тарас був немовби за наймита: він носив

воду школярам, рубав дрова, ходив читати псалтиря над мерцями. Сей учитель-п'яниця ще більш увірився Тарасови. І от одного разу зважився Тарас утекти від того осоружного учителя. І таки втік; утік серед ночі у містечко Лисянку. У Тараса була велика охота до малярства, а він чув, що в Лисянці живе діакон-маляр; от він і подався до нього, щоб навчитись малювати. Та нічого з того не вийшло. Той діакон заставляв хлопця воду носити з річки, казав йому краски розтирати, а малювати не показував.

Не довго пробув тут Тарас. Незабаром подався він у сусіднє село Тарасівку до іншого маляра, знов таки до дяка. Тут йому таксамо не пощастило. Сей дяк подивився тільки на долоню хлопцеві та й сказав: „Не буде з тебе, хлопче, пуття; ти не то до малярства не здатний, але й до шевства або до бондарства нема у тебе хисту. Мусів тоді хлопець вертатися до свого рідного села та ставати за пастуха. Та пастух з нього був ледачий: не худоба йому в голові була, а книжки та малюнки...

II.

Отак тинявся Тарас по наймах то що до 16 років свого життя. Був він ще в одного маляра в селі Хлипнівці. Та тільки той не став його держати у себе, коли довідався, що Тарас із крепаків. Він нараяв Тарасови взяти перше дозвіл у свого пана на науку.

Як пішов Тарас до пана добувати того дозволу, то вже й не вернувся у Хлипнівку. Енгельгардтів управитель звелів хлопцеві zostатись у панському дворі та помагати кухареві в кухні поратись. Потім узяли Тараса до панських покоїв за козачка-прислужника. Коли пан було їде куди — у Вильну або у Варшаву, то й Тараса везе із собою, щоб він йому послуги робив: люльку подавав, покоїв доглядав.

Тяжке життє було Шевченкове у Вильні та Варшаві; сумував він дуже за своєю стороною, але мусів коритись лихій долі. Тільки й розваги йому та утіхи, що оте мальованне.

За те мальованне довелося Тарасови й різок скоштувати від панської руки, коли пан застав його раз у ночі за малюнками.

Незабаром сам пан побачив, що краще він зробить, коли віддасть хлопця в науку до маляра. От і віддав його у Варшаві, а коли переїхав до Петербурга, то забрав туди й Тараса. В Петербурзі пан віддав його одному маляреві, Ширяєву на прізвище, аж на чотири роки. Ширяєв посилав Шевченка паркани малювати, а путящої науки не міг йому дати, бо й сам мало що тямив. Бачив се Шевченко тай почав учитись малярства самотужки крадькома, коли мав яку вільну годину.

У Петербурзі є великий сад, прозивається він „Літний Сад“; а в тому саду багато камінних статуй, задля окраси саду їх поставлено. Ото Шевченко й ходив собі у той сад тай відмальовував ті постати, ті статуї; так він і вчився малювати.

У томуж таки саду він зустрівся раз із земляком своїм, Іваном Сошенком. Сошенко був сам з України і вчився на мистця у висшій малярській школі в Петербурзі, в Академії. Сошенко розглянув Шевченкові малюнки і побачив, що, коли Шевченко вчитиметься у путящих майстрів, а не у якогось там неука Ширяєва, то з нього вийде гарний мистець. Сошенко дуже уподобав собі Шевченка, покликав його до себе і з того часу заприятелював з ним. Через Сошенка пізнався потім Тарас із видатними освіченими людьми, письменниками та мистцями. Поміж тими знайомими Шевченковими були: Жуковський, російський письменник, що потім у великій пригоді став Шевченкови, славнозвісний маляр Брюлов тай наш письменник, Українець, Євген Гребінка.

Всі вони поводитися з Тарасом дуже гарно, по приятельськи, дарма що вони були люди освічені, пани, а Тарас був крепак, неук. За приводом тих добрих людей Шевченко щиро взявся до книжок, до науки. Приятелі почали клопотатися про те, щоб визволити Шевченка із крепацької неволі, щоб забрати його від Ширяєва до Академії в науку. Всі вони бачили, що Шевченко має великий хист до малярства.

І не сказати, як гарно було Тарасови в новому товаристві! Він неначе другий раз на світ народився...

III.

А всеж гадка про те, що він крепак, що він людина невольна, що пан його має повну владу над ним і, що схоче,

те й зробить з ним — ся гадка дуже гнітила Тараса і не давала йому спокою. Отож його приятелі й постановили собі викупити Шевченка з неволі. А деж гроший добути? Пан барон не хотів відпустити Тараса, він заправив за нього 2500 карбованців. От і зробили Шевченкові приятелі так: маляр Брюлов намалював портрет письменника Жуковського, той портрет продали за 2500 карбованців, а за гроші купили волю Тарасови. Отак уратували від загибелі нашого Шевченка, що став потім великим і славним поетом, великим не тільки на Україні, але й по всіх славянських землях.

Сталось те велике діло дня 22. квітня 1838. року на 25. році Шевченкового віку. Яка то вже радість була Шевченкови, коли він довідався про волю, і не сказати!

Як тільки куплено волю Тарасови, так він заразже вступив до Академії і почав працювати, почав учитись малярства. Щиро брався він не тільки до малярства, але й до всяких інших наук, щоб зробитись освіченою людиною. Працюючи заповідливо коло науки та освіти, Шевченко не забував про свій рідний край, про свою Україну. Він раз-ураз згадував, що його земляки, його брати та сестри, у крпацькому ярмі живуть; і се його дуже непокоїло та журило. Шевченко не гордує ріднею своєю, як то буває з іншими людьми, що повиходять з мужиків у пани. Він не цурався рідні своєї; навпаки, допомагав рідним і грошима і добрим словом.

Не цурався Тарас і рідної мови своєї, як то буває з багатьома простими людьми, котрі, понюхавши науки або поживши в місті, вже починають свою рідну мову зневажати та на чужинний лад слова перевертати. Набираючи освіти в Академії, Шевченко прийшов до тої думки, що й українською мовою можна всякі науки так викладати, як і московською.

Окрім хисту до малярства був у Шевченка ще один талан-кебета: він умів складати гарні вірші. У тих віршах кликав він людей до згоди, до братерства. Великий пан не повинен, на думку Шевченка, пишатись дуже та гордувати мужиком.

У своїх віршах Шевченко докоряв панам за те, що вони держать простий народ у крпацтві; він ганив їх і радив їм схаменутись та дати волю народови.

Перед Шевченком у нас мало було таких письменників, що писали по українськи: Котляревський, Квітка, ще двох-трьох тай уже. А щоб так гарно писав хто як Шевченко, то й ніодного не було. Отож дуже зраділи у нас на Україні, коли почули, що Шевченко складає гарні вірші рідною мовою. А в Петербурзі Шевченкові знайомі зараз таки й заходилися друкувати ті вірші. І вже в 1840. році вийшла там перша книжечка Шевченкових віршів. Ту книжечку названо „Кобзар“.

Григорій Коваленко.

52. Старинний Галич.

I.

Галич згадується вперше в літописях в 1141. році. На місці, де нині стоїть Галич, колись були села, по котрих навіть назва не лишилася.

До більшого значіння прийшов Галич аж тоді, коли 1144. року переніс сюди столицю із Теребовлі князь Володимирко.¹⁾ Тоді із незначної наддністрянської осади став Галич великим і славним містом.

З літописи знаємо, що Галич був збудований таксамо як інші тодішні міста. На горі стояв гóрод і там містився княжий двір. У гóроді була церква Богородиці, дуже сильно збудована так, що деколи підчас війни заміняли єї на замок і звідти билися. Була там і друга церква, св. Спаса, і від неї вів перехід (галерія) до княжого двору. В гóроді був також монастир св. Івана. З воріт гóрода згадується тільки про одні „німецькі ворота“.

Коло нинішнього Галича знайшлося дуже багато руїн, могил, звалищ, валів і т. п., що тягнуться далеко аж поза сусідні села. Ті останки старих будівель займають простір на цілу милю над ріками Дністром, Луквою і Лімницею. Такий великий простір займав отже цілий старинний колись Галич. Але де була середина міста із княжим гóродом, того не можна тепер напевно сказати.

¹⁾ внук Ростислава (внука Ярослава Мудрого).

II.

Гарно виглядав старий Галич. Розложився він собі понад Дністром по горбах і долинах; здалека блестіли верхи церков, муровані двори й палати. На улицах панував великий рух. З усіх сторін їхали до міста вози, повні всякого добра; із поблизьких сіл везли селяни дерево, то збіже, то всякі вироби, або гнали на продаж худобу. Одні прямували до торговиці, інші над Дністер до пристани.

Над рікою рух був найбільший. На воді стояли сотки більших і менших суден та човнів; маяли у воздуху вітрила і різнобарвні прапори. Одні судна прийшли від Чорного моря; вони привозили до Галича грецьке вино, полудневі овочі, пахуче коріннє, дорогу посудину, східні убрання, зброю. На другі з поспіхом накладано галицькі товари: дерево, мід і віск, шкіри і футра, збіже та сіль; все те йшло знова Дністром до моря і далше у грецькі та азійські краї.

Над берегом Дністра ходили купці — одні місцеві, з Галича, другі із чужих земель: Араби, Татари, Жиди, Італійці, Серби.

Порядку пильнували княжі урядники — митники та осмники; вони збирали оплати з купців. Князь мав із торгівлі великі доходи.

Але з торгівлі збирали й міщани великі достатки; богатство знати було всюди. Боярські і міщанські маєтності розтягалися далеко за містом. Доми Галичан виглядали як двори, обійстя були широкі, комори повні всякого добра. Як виїздив з дому багатий боярин, то їхав у дорогій одежі із золотими гудзиками, перетканій золотом і сріблом. Жіночтво ходило в показних футрах, на руках носило срібні бранзолети, в ушах золоті ковтки.

Церкви були муровані, прикрашені різьбленими стовпами, а в середині уладжені розкішно. Підлоги в церквах були з різнобарвних цеголок, вікна з різнобарвного скла, стіни з білого та зеленого мармору, деколи дуже гарно розмальовані. Образи й ікони світили від золота.

Найбільший рух був на княжому дворі. Тут збиралися часто визначні бояри й міщани, чернці і світське духовенство, чужі купці і гості. Богато було й княжих урядовців.

Княжим двором заряджував дворецький, що мав під своїм доглядом усе господарство, а в неприсутности князя мав провід у всьому городі. Княжу канцелярію провадив печатник: він підписував усі княжі грамоти і листи та державні документи. Стольник пильнував княжого стола, покладник мав нагляд над княжою спальнею, ключники і тивуни займалися іншим господарством. До низшої служби уживали дітських або отроків.

На двір сходився народ з усіх сторін, бо тут був осідок усіх урядів; тут можна було полагодити всякі справи, які хто мав. В товаристві знатніших бояр відбував князь щоденно суд на площі перед двором. Покривджений вів винуватця і свідків і розповідав перед князем свою скаргу; оскаржений боронився і давав своїх свідків. Коли хто вніс несправедливу скаргу, того карали як винуватця. За злочини не засуджували на в'язницю, тільки винуватець платив звичайно кару в грошах; частина тих грошей ішла на покривдженого, частина на князя.

В неприсутности князя судив справи княжий урядовець — тивун.

Часто сходилися на княжий двір бояри і поважні міщани на раду у важних справах. Обговорювали важні державні діла, обмірковували способи, як забезпечити країну перед ворогами, як піднести богатство і заможність землі. Деколи в дуже важних справах скликавав князь віче т. зн. раду всіх бояр і міщан з города. Тоді відзивався голос вічевого дзвона, а горожани збиралися на широкій площі серед міста. Головою зборів вибирали якогось старшого, заслуженого чоловіка і він вів наради. Віче мусіло відбутися перед кожною війною; тоді князь разом із воєводами робив также перегляд свого війська.

У святочні дні відбувалися на княжому дворі забави і бенкети. Столи заставляли срібними мисами, золоченими чарками та іншою дорогою посудиною. Подавали всякі страви: гуси, лебеді, журавлі, голуби, кури, зайці, оленину, вепровину, телятину, воловину — все те приладжене на різний спосіб; пили всякі напитки, найбільше вино, мед

чистий і мед варений з коріннем. Богато кухарів трудилося коло варива, інші знов слуги бігали носячи тарелі, інші тримали срібні умивальниці, інші посуду з горячою водою, інші фляшки з вином, інші махали обережно віяльцями для прохолоди. Кімнати були прикрашені по княжому; всюди було повно килимів із витканими зобразами, столи й лави застелювано дорогими прикривалами. При бенкеті пригравали музики на гусях, дудах, сопілках, трубах; інші співали пісні в честь князів, а ще інші танцювали, оповідали байки і сміховинки. Деколи — головно, як приїзджали гості з далеких країв — відбувалися лицарські ігрища, турніри. Лицарі викликували один другого і боролися на конях у повній зброї, хто кого подолає¹⁾.

Деколи ціле місто вкривалося сумом — тоді, як умер було князь. По всіх церквах заводили тоді дзвони, всі люди надягали чорну одіж на знак жалоби. Але недовго по похороні приходили знов святочні дні, як засідав на престолі новий князь: тоді знова Галич звенів піснями і веселощами.

Іван Крип'якевич.

53. У Страстний Четвер.

На Гетсеманський сад,	Дрімав на вітці птах,
На дерева оливні,	Кругом дрімали квіти —
Клав місяць срібну ткань,	Й ті, що Він їх любив,
А нічка тіни дивні.	Поснули всі як діти.

Лиш Він один не спав,
Не спав з Ним біль нестримний.
Впав замість рос в ту ніч
Дош сліз на камінь зимний.

Василь Шурат.

54. Перший Великдень на волі.

Великдень! Боже мій великий!
Ще, як світ світом, не було
Для нас Великодня такого!

¹⁾ побідить, поборе.

Від досвіта шум, гамір, крики:
Мов муравлиско все село
Людьми кишить. Всі до одного
До церкви пруть.

Як перший раз
„Христос воскрес“ заспівали,
То всі мов діти заридали,
Аж плач той церквою потряс...
Так, бачилось: що вік ми ждали,
Аж дотерпілись, достраждали,
Що Він воскрес — посеред нас.
І яось так зробилось нам
У душах легко, ясно, тихо,
Що, бачилось, готов був всякий
Цілій землі і небесам
Кричать, співать: Минуло лихо!

Найзлійші вороги прощались,
Всі обнимались, цілувались,
А дзвони дзвонять — не стають!
А молодь бігає мов п'яна,
Кричить що сили в кождий кут:
„Нема вже панщини ні пана!
Ми вольні, вольні, вольні всі!“

Ба й дітвора, що в старших баче,¹⁾
Й собі вигукує, неначе
Перепелята по вівсі.

А як скінчилась Божа хвала,
На цвинтар вийшов весь народ.
І як було нас тільки сот —
Відразу ниць²⁾ на землю впала
Уся громада й заспівала
Той величний, хвалебний гимн:
„Тебе, о Господи, хвалим!“

¹⁾ = бачить. ²⁾ навколішки лицем до землі.

Мов грім зарокотіли зраня
Слова високі, звуки втішні.
Але кінець святої пісні
Покрило голосне ридання!

Дармаб і силуватись, діти,
Щоб розказать хоч щось-не-щось,
Що в день той славний довелось
Мені на власні очі зріти.

Народ мов безумів з утіх:
Старі скакали мов хлопча...
Той пару коників своїх
Цілує кожного мов брата
Та приговорює, пестить;
А там гуртом сільські дівчата
Всі скиндячки з голов знимають
І бють поклони і складають
Перед іконою... Кричить
Усякий на витанне друга:
„Христос воскрес!“

А там старий дідуга,
В селі найстарший чоловік,
На давну, ледви замітну,
Могилку аж грудьми приник
І обнімає дернину
Й кричить що сили:
„Тату, тату!
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг! Аж нам той промінь блис!
Вже моїх внуків пан в палату
Так, як мене, не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свободним вже умре!“

Іван Франко.

55. В світ за очі.

1.

Ранні зорі серед неба
Мерехтіли,

Як лебеді тиху воду
Сколотили.

Не лебеді злопотіли
Крилоньками :
Виходили бідні люди
З дітоньками.

У незнану вибирались
Стороненьку,
Покидали свою рідну
Родиненьку.

Покидали рідні хати
Без опіки,
Мандрували за далекі
Гори-ріки...

„Може річку глибокую
Переплинем ;

Відлітали всі ластівки
Рядочками
Та кликали ластівочку :
„Лети з нами!“

— „Ой, як мені летітоньки
Аж за море,
Коли одно ластівятко
В мене хоре“...

— „Як ти свого ластівятка
Не покинеш,
Ми полетим у вирії,
А ти згинеш!“

— „Почекайте, подружечки,
На тій гильці,
Возьму хоре ластівятко
Я на крильці“...

То не бідна ластівочка
З ластівятком ;

А у рідній сторононці
Марно згинем.

Ой, чужая стороненька,
Чужі люди ;
Та вже гірше на всім світі
Нам не буде!

Опадають чорні руки
Від роботи ;
Марно гинуть наші діти
Попід плоти.

Та не жаль нам працювати,
Горювати :
Аби пальців із голоду
Не глодати!“

2.

Ой, то мати мандрувала
Із дитятком...

Перебрили бідні люди
Через річку ;
Дала мати дитиночці
В руку свічку.

Ой, свічечка ледви горить,
Догоряє ;
Плаче мати : дитяточко
Умирає.

На дубочку буйне листе
Зашуміло ;
Плаче мати : дитяточко
Скостеніло...

— „Розступися, сира земле,
Під ногами,
Возьми мене з дитяточком
Враз до ями!“

Олександр Колесса.

56. Погане каченя.

I.

Гарно було за горбодом. Було літо, жито почало половіти, а овес стояв уже зелений, сіно було вже в стогах. По зеленій луці ходив довгоногий бусол¹⁾ і белькотав по єгипетському; він навчився тої мови від матери. За полями та луками росли великі ліси з глибокими озерами в гушавині.

Так, гарно було за городом! Проти сонечка стояв старий хутір, обкопаний глибокими ровами з водою; від хати і аж до води поросли лопухи, та такі високі, що малі хлопята могли стояти під найбільшими листами не нахиляючись; серед лопухів було так глухо та дико мов у лісовій пущі і там сиділа на яйцях качка. Сиділа вона вже давно і вже їй добре таки надокучило те сидження.

Нарешті каченята почали вилуплюватися. Пі! пі! — почулося з яєць; жовтки в яйцях пооживали і повисовували носики із шкаралуп.

— Швидше! швидше! — закахкала качка і каченята поспішаючись повилазили та почали озиратися навкруги, розглядаючи зелене лопушинне; мама їх не спиняла, бо зелена барва добра на очі.

— Який великий світ! — сказали каченята. Щеб пак! тепер їм було богато просторійше ніж тоді, як вони лежали в шкаралупах.

— А ви думаєте, що то вже й увесь світ? — сказала мати. — Ні! Він тягнеться ген-ген далеко, туди аж за сад, аж за ниву; але там я зроду не була. Ну, чи всі вже ви тут? — І вона встала. — Отже не всі ще! Найбільше яйце ще цілісіньке! Та чи скорож тому край буде? Бо вже мені обридло отут сидіти!

Вона знову сіла.

— Ну, що тут у вас діється? — спитала стара качка, що прийшла на відвідини.

— Та ось ще одно не вилупилось, — відповіла качка. — Сиджу, сиджу, тай досі ще нічого з нього немає. Але глянь на тих, що вилупились! Правда, гарні?

¹⁾ бузьок.

— А встань лиш, я гляну на яйце! — сказала стара качка. — Може се індіче. Мене теж раз піддурили були. Ну, й булож мені клопоту з тими індічатами! Вони страх як бояться води; вже я й кахкала і штовхала їх у воду — не йдуть, хоч ти, що хоч, роби! Ану, дай, я гляну на яйце! Ну, так і є! Індіче! Кинь лиш його та йди, вчи інших плавати!

— Та вже посиджу ще! — сказала молода качка. — Сиділа тільки, то можна ще трошки посидіти.

— Ну, роби, як знаєш! — сказала стара тай пішла собі. Врешті наклюнулося і найбільше яйце. Пі! пі! — і звідти вилізло велике нечепурне пташеня. Качка обгляділа його.

— Страшенно велике! — сказала. — І зовсім не таке, як ті, що попереду вилупились. Ну, та вжеж воно буде на воді, хочби й силоміць довелося туди його пхнути!

Другого дня був чудовий ранок, сонце світило ясно-ясно. Качка зібрала всю свою семью тай повела до рова на воду. Плюсь! і качка була вже на воді.

— Ану, сюди! мерщій! — поклікала вона каченят. І ті одно за другим плюснули на воду.

Спершу вони пірнули були з головками, але зараз виринули і поплили так, що аж любо було дивитися. Лапками греблися вони швидко-швидко; нечепурне каченя не оставалося позаду.

— Ні, се не індіча! — сказала качка. — Ач, як гарно гребеться лапками, а само й не схитнеться. Ні, се таки моя рідна дитина! Та як роздивитися на нього, так воно таки й не погане. Ну, швидше, швидше, не оставайтесь! Я зараз поведу вас до громади, підемо на пташаче подвірє. Та глядіть, не відходьте від мене, щоб хто не розтопав. Та стежіться кітки!

Незабаром увійшли вони на пташаче подвірє. Господи! Отде було крику та зику! Дві качачих семі билися за рибячу головку, а вкінці вхопила її кітка.

— Он, що діється в світі! — сказала качка облизуючися, бо їй теж хотілося покоштувати рибячої головки. — Ну, ну, моторнійше повертайтеся! — сказала вона каченят.

— Скажіть: ках! та вклоніться отій старій качці. Вона тут найбільша пані. Вона еспанської породи, через те й товста така. Бачите, в неї на лапці червона стяжечка? Як чепурно! То для качки найпочесніша річ. Надівають качці стяжечку, щоб показати, що хочуть зберегти її, хочуть, щоб вона нігде не ділася; по тій стяжечці її пізнають і люди і птахи. Ну, швиденько! Та йдучи не вивертайте лапок до середини. Порядне каченя мусить вивертати лапки від себе отак, як татко та мама. О, тепер так! Ну, вклонітьсяж і скажіть: ках!

Вони так і зробили. А інші качки обглядали їх і говорили голосно:

— Ото, як їх багато прийшло сюди! Наче тут без них мало! А одно, гляньте, яке нечепурне! Ні, такого ми вже до гурту не приймемо!

І зараз же одна качка підскочила тай ущипнула його за шию.

— Лишіть його! — сказала мати. — Атже воно вам нічого лихого не зробило.

— Се правда; алеж воно таке велике та чудне! — сказала розбишака. — Треба йому доброго прочухана дати!

— Гарні в тебе діти! — сказала стара качка із червоною стяжечкою на лапці. — Всі дуже чепурненькі, окрім одного. Се якесь нечепурне вдалося. Якби його якось причепурити?...

— Ніяк не можна, шановна пані! — відмовила качка-мати. — Та воно, хоч і нечепурне, а серце має добре і плаває не то не гірше, а ще й краще за інших. Я думаю, що воно, як підросте та вирівнається, то почепурнішає. Воно залежалося в яйці, тому й удалося таке. — І вона погладила носиком велике каченя. — А до того воно качур, а качурови краси не так уже й треба. Я думаю, що, як воно виросте, то зуміє дати собі раду.

— А інші каченята дуже, дуже гарненькі! — сказала стара качка. — Ну, діти, йдіть собі, гуляйте, а як знайдете рибячу головку, то принесіть мені.

От і пішли собі каченята по дворі і всім їм було добре; погано було тільки бідолашньому каченяти, що піз-

нійше за всіх вилупилося і було таке нечепурне. Його клювали, штовхали і глузували з нього всі: і качки і кури.

— Воно занадто велике! — говорили всі. А індик, що вилупився з острогами на ногах і через те уважав себе за імператора¹⁾, надувся і, розпустивши крила й хвіст, побіг до каченяти, подивився на нього і щось сердито забелькотав: намісто в нього аж набрякло від крові. Бідне каченя не знало, що йому робити, де подітися. І требаж було вродитися таким нечепурним, посміхом усієї пташні на пташачому дворі!

Так минув перший день; а далі стало ще гірше. Всі гонили від себе бідолаху; брати й сестри сердито говорили йому:

— Хочби вже тебе, виродка поганого, кітка задавила! А мати й собі додавала:

— Хочби вже очи мої тебе не бачили!

Кури його клювали, качки щипали; а дівчина, що годувала дробину, штовхала його ногою.

Не стерпіло каченя, перебігло двір та через тин! Маленькі пташки з переляку знялися з кущів і полетіли.

— То вони мене злякалися, що я таке погане! — подумало каченя і, заплющивши очи, кинулося бігти. Бігло, бігло і добігло аж до болота, де жили дикі качки. Втомлене та зажурене просиділо воно там усю ніч.

II.

Вранці дикі качки позлітали з гнізд і побачили нового товарища.

— Ти хто такий? — спитали вони.

А каченя поверталось на всі боки та вклонялося, як уміло.

— Та й поганеж ти! — сказали дикі качки. — Ну, та нам про те байдуже, не смій тільки залицятися до нас!

Де вже там йому бідолашному було про те думати! Йому колиб дозволили хоч посидіти отут в очеретах та напиться болотної водиці.

Два дні просиділо воно в болоті, а третього дня при-

¹⁾ цар, король.

летіли два дикі гусаки. Вони були ще дуже молоді і через те дуже великонісалися.

— Слухай, товаришу! — сказали вони. — Ти таке погане, що навіть подобаєшся нам. Справді! Хочеш жити з нами і бути вільним птахом? Недалеко звідси в другому болоті живуть дуже чепурні панни, дикі гусочки. Вони вміють говорити: „гел, гел!“. Ти таке погане, що ще гляди й їм сподобаєшся дуже!

Коли се враз: „бах! бах!“ і обидва гусаки попадали мертві між очеретом, а вода навкруги почервоніла від їх крові. Знову: „бах! бах!“ і над очеретами знявся цілий табун диких гусий. Отоді почалася стрілянина! Стрільці облягли болото кругом, деякі попримошувалися над болотом. Сивий дим оповивав дерева і стелився над водою. Поміж очеретами ляпали стрілецькі собаки; очерет хитався сюди і туди. Бідне каченя не стямилось з переляку і тількищо хотіло було сховати голову під крило, зирк! аж перед ним голова собача: рота роззявила, язик вивалила, а злі очі так і горять. Подивилась на нього, вишкіривши ostrі зуби та ляп, ляп! — подалася далі.

— Хвала Богу! — подумало каченя. — Я таке погане, що навіть собаці гидко кусати мене.

І воно причаїлося в очереті. Стріляннє не вщухало і над каченям¹⁾ разураз літав шріт із рушниць.

Аж увечері все втихомирилося; але каченя довго ще боялося й поворухнутися. Минуло ще кілька годин, поки воно насмілилося вилізти — і кинулося бігти далі по полях та по луках. Був такий великий вітер, що каченя на превелику силу могло сьак-так бігти.

Присмерком уже добігло воно до убогої хатинки. Хатинка була така стара, що хотілаб уже завалитися, та тільки не знала, на який бік падати, через те й стояла ще.

Каченя спиралося об землю хвостом, щоб вітер не підхопив його та не заніс кудись. Алеж де далі, то вітер усе дужшав і бідне каченя не знало, що йому робити. На щастє побачило воно, що двері в хатці зірвалися з одної завіси і через те висіли криво; між ними та одвірком була

¹⁾ звичайно: каченятем.

щілина; крізь ту щілину можна було вскочити в хату. Каченя так і зробило.

III.

В хатинці жила бабуся з котом та курочкою. Кота вона звала „сіночком“; він умів вигинати спину, муркотати і ще, як погладити його в темряві проти шерsti, то видно було іскри. У курочки були маленькі, коротенькі ніжки і її прозвано „куцоніжкою“; вона несла яєчка і бабуся любила її як свою дочку.

Вранці в хатинці побачили приблуду; кіт почав муркотати, а курочка квоктати.

— Що там таке? — сказала бабуся; відтак, придивившись, побачила каченя; але вона не добачала, то й здалося їй, що то сита¹⁾ качка до неї приблукалася.

— Отсе добре! — сказала бабуся. — Тепер у мене будуть і качині яйця, якщо тільки се не качур. Ну, та хай поживе, побачимо, що з того буде.

І каченя остало в хатинці. Минуло вже тижнів зо три, а воно все не неслося. Справжнім господарем у хаті був кіт, а справжньою господинею курочка, і обоє вони звичайно говорили: „Ми та громадянство“. Вони уважали себе половиною всього громадянства, та ще й найкрасшою. А каченяти здавалося, що про се можна інакше думати. Та курочка не могла такої думки стерпіти.

— Умієш ти нести яйця? — спитала вона.

— Ні!

А кіт спитав:

— Умієш ти вигинати спину, муркотати та випускати іскри?

— Ні! — сказало каченя.

— Ну, то й мовчи і не встрявай у розмову до розумних людей!

І каченя сиділо собі в куточку. Коли нараз згадалося йому свіже повітря та сонечко і дужо схотілося поплавати. Воно не втерпіло і сказало про се курочці.

— Та що тобі сталося? — сказала вона. — От не ро-

¹⁾ товста, груба, випасена.

биш нічого, то й лізе в голову всяка дурниця. Неси лиш яєчка або муркоти, то й минеться дурниця.

— Ах, плавати так гарно! — сказало каченя. — А надто ще, як пірнеш глибоко-глибоко!

— Ну, вже й гарно! — сказала курочка. — Ти зовсім збожеволів. Спитай у кота, він розумніший за всіх, кого я знаю; спитай, чи любить він плавати або поринати? Про себе я вже й не кажу. Спитай нарешті в бабусі, нашої господині, бо розумнішої за неї не має на всьому світі! По твоєму, то й їй мусить хотітися плавати?

— Ви мене не розумієте! — сказало каченя.

— Коли вже й ми не розуміємо, то хтож тебе й зрозуміє. Щож, ти становиш себе розумнішим за кота та за господиню, не кажу вже про себе? Не дурій, а красше дякуй Богови за все, що тут тобі зроблено. Тебе прийняли, живеш тепер у теплі та в добрі в такому товаристві, від якого можеш чогось навчитися; та тільки дурна в тебе голова і не варто з тобою говорити! Ти вже вір мені! Я добря тобі бажаю, через те й сварю на тебе; по сім завжди можна пізнати справжніх друзів! Навчисяж нести яйця або муркотати та випускати іскри!

— А я думаю, що мені красше піти звідси в світ за очі! — сказало каченя.

— Куди хочеш! — відмовила курочка.

І каченя пішло собі. Воно плавало і поринало досхочу, але всі гордували ним, бо було дуже погане.

IV.

Прийшла осінь. Лист на деревах пожовк і вітер підхоплював його та крутив у повітря. Вгорі стало дуже холодно і з важких хмар сипало крупами та снігом, а на тину сидів крук і з холоду кравав на все горло. Ух! Від самої думки про таку холоднечу ніби замерзаєш! Зазнало тоді лиха і бідне каченя!

Раз увечері, як сонечко ще так гарно світило на небі, ізза кущів знялася в гору ціла громада чудових великих птахів; каченя ще зроду не бачило таких гарних: усі вони були білі як сніг, з довгими гнучкими шиями. То були лебеді. Вони закричали, замахали крилами і полетіли з холодних лук у теплі краї за синє море. Вони знялися високо-

високо, а бідному каченяти якось так дивно защеміло серце. Каченя закрутилося на воді, простягло шию і собі закричало так голосно та дивно, що аж само злякалося. Чудові птахи не йшли йому з голови і, як уже зовсім не стало їх видно, воно пірнуло у воду аж на дно, а на душі в нього було дуже неспокійно. Каченя не знало, як звуть тих птахів, куди вони летіли; але полюбило їх, як досі не любило ще нікого. Воно не заздрило їх красі; йому й на думку не спадало бажати, стати таким як вони, бо воно раднійше булоб, якби хоч качки не гнали його від себе. Бідне, погане каченя!

А зима була люта-прелюта. Каченя мусіло плавати без перестанку, щоб не дати воді замерзнути круг себе; але що ночі ополонка все меншала та меншала. Морози такі були, що аж крига тріщала. Каченя безперестанку гребло лапками; але врешті таки знесилося, перестало плавати і вода обмерзла круг нього.

Рано-вранці понад річкою ішов селянин, побачив каченя, пробив кригу чоботом, забрав каченя і поніс його своїй дружині.

У хаті каченя обігрілося. А діти захотіли з ним побавитися і йому здавалося, що вони йому щось лихе хочуть зробити. Кинулось від них та просто в дійницю — все молоко розхлюпало! Господиня скрикнула і сплеснула руками, а каченя з молока та в масло, а звідти в діжку з борошном. Господи! до чого вже було його й прирівнати! Жінка кричала та гонила за ним із кочергою; діти бігали валяючи одно другого та аж вищали з реготу. Добре, що хоч двері були відчинені! Каченя вискочило з хати, кинулося в куші і довго-довго лежало там як непритомне.

V.

Булоб дуже сумно описувати всі пригоди, яких зазнало каченя за ту холодну зиму. Як же сонечко знову пригріло землю своїм теплим промінням, воно лежало в болоті в очеретах. Заспівали жайворонки, прийшла весна красна. Каченя махнуло крилами і полетіло. Тепер крила його шуміли і були куди міцніші ніж попереду. І не чулося воно, як опинилося у великому саду. Яблоні саме цвили тоді, запашний боз схиляв свої віти над водою.

Ох, якже тут було гарно, як пахло весною! Коли се із очеретів виплили три чудові птахи і якийсь дивний сум стиснув серце каченяти.

— Полечу я до тих величних птахів: вони певно убють мене за те, що я, таке погане, насмілилося наблизити до них. Та дарма! Красше, хай вони мене вбють, аніж маю терпіти, як клюють кури та качки, та гинути в зимі з холоду та голоду.

Воно злетіло на воду і поплило до величних лебедів; а вони, угледівши його, поплили йому назустріч.

— Убийте мене! — сказало бідне каченя і похилило голову, дожидаючи смерти... Та щож побачило воно в чистій, прозорій воді? Побачило себе самого; але то не було вже погане попеласте каченя, а був то білий лебідь.

Дарма що побачив світ у качачому гнізді, але вилупився із лебедячого яйця.

Тепер лебідь радів, що зазнав стільки горя та лиха; бо красше міг зрозуміти своє щастє. Великі лебеді плавали круг нього і голубили його носами по білому як сніг пірю.

До води прибігли малі діти; вони почали кришити лебедям хліб та кидати зерно; а найменше закричало:

— Новий! Новий!

І всі тоді почали кричати:

— Еге, новий! новий! — плескали в долоні і аж танцювали з радощів. Потім побігли, привели батька й матір і знову кришили лебедям хліб та пиріжки. Всі говорили, що новий лебідь красший за всіх. Такий молоденький, такий чепурний.

І старі лебеді схиляли перед ним голови.

А він засоромився і сховав голову під крило. Він був дуже щасливий; але ні трохи не згордів, бо добре серце не знає пихи. Він памятав той час, як усі ним гордували та гонили його від себе. А тепер говорять, що він найкрасший серед тих чудових птахів!

Боз схиляв до води свої запашні віти, сонечко світило так ясно... Лебідь підняв крила, випростував гнучку шию і загомонів радісним криком.

Г. Андерсен.

57. Турова круча.

Ляснув погонич пугою; коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очий і з возом і з погоничем і з дівчатами.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено і туди зелено. Було се на весні, як ще трава свіжа та молода тільки-що вкрила землю. Скільки вгорі синього неба, стільки внизу зеленого лугу; як ясна зоря в ночі покотиться палаючи по небу, так Оріся проїздила широким лугом із своїми подругами. Аж ось — шумить-реве Трубайло¹⁾ за левадами. Як розступиться дерево, а сонце як заблищить у тому місці, де вода рине через камінне, то тиб сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий добрий кришталі рине згори і бється на дрібні склянки²⁾ об камінне. Над річкою стоїть висока круча³⁾, вся обросла кучерявим вязом, а корінне обвисло над самою річкою. Дикий хміль почіплявся за те корінне і колишеться кудлатими жмутками. А внизу вода рине та рине.

— Отсеж то Турова круча.

Дивляться на неї дівчата тай питають старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою?

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Атжеж ти нащось знаєш? так і нам скажи!

Як узяли просити, не видержав старий, сів на камени над річкою тай почав говорити:

— Колись то давно, ще до татарського лихоліття, правив Переяславом⁴⁾ якийсь князь. Та був собі той князь стрілець такий, що, аби зуздрів щось на око, то вже й його. Отже раз поїхав той князь на полюванні⁵⁾ тай відбивсь у пуші від своєї челяди. Іде та йде пущею, колиж дивиться, аж на лощині пасеться стадо турів.

— А щож то, дідусю, за тури? — спитала Оріся.

— То — каже — були такі звірі із золотими рогами; тепер уже їх нігде не зуздриш. Бачить князь тих турів; тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина така, яка так сяє, що й приступити не

¹⁾ ріка на Україні по лівім боці Дніпра. ²⁾ кавалочки скла.

³⁾ крутий стрімкий високий берег ріки. ⁴⁾ місто на лівім березі Дніпра понизше Києва. ⁵⁾ говоримо: польованне і полюванне.

можна. Забув князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пуші: вхопила його за серце та чудова краса.

— Дівчино! — сказав, — будь моєю жоною!

А вона сказала:

— Тоді я буду тобі жоною, як Трубайло назад вернеться.

А князь їй знову:

— Як не згодишся на моє прохання, то я твої тури постріляю!

— Як постріляєш мої тури, то вже більше нічого не стрілятимеш!

Розсердився князь, зняв лук із плеча і почав стріляти золоті тури. Сунулись ті тури в пушу, так позвальновали дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло, а Трубайло тоді був не такий вузенький як тепер; прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! Тай ніюдин не переплив; усі каменем лягли на дні, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив єси моїх золоторогих турів, блукайже тепер по пуші по всі вічні роки!

Отже й блукає, кажуть, той князь до сього часу по пуші і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в татарських руках — чого вже не було з тим Переяславом! — а він не знайде його тай не знайде. А дівчинині тури лежать і досі каменями в воді. І от прислухайся: то не вода рине, а ревуть тури глухо зпід води. Отже, кажуть, буде такий час, що князь прийде на Турову кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пуш на Україні.

Пантелеймон Куліш.

58. Червона калино!

Червона калино, чого в лузі гнешся,

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся,

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу,

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту,

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому;
І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо сили не маю,
Бо сили не маю;
Червоні ягідки додолу схиляю,
Додолу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив як хмара,
Отінив як хмара.

Іван Франко.

59. Смереко, смереко!

Смереко, смереко,
Отось затужила,
Ото задивилась
У ту даль мов з лелій,
У той край веселий,
Далеко...

Смереко, смереко,
Смерекові шуми,
Чи шлеш свої думи,
Де твоя родина
Й де твоя дружина,
Смереко?

Смереко, смереко,
Не шуми так шумно,
Бо і мені сумно;
Й мене болить серце,
І мені, сестрице,
Не легко...

Смереко, смереко,
Зелена, висока,
І ти одинока
І я одинока:
Обидві від роду
Далеко...

Марійка Підгірянка.

60. Гроном розбита ялице.

Гроном розбита ялице,
Ген на верху одинока,
Рідна моя ти сестрице,
Горда й висока.
Кілько пісень ти навчила
Птахів весною в розмаю!
Птахам тим виросли крила,
Світом бувають.

Тиж осталася самотна
З лоном розбитим від грому;
Близька ти, сестро скорботна,
Серцю мойому.
Гроном розбита ялице,
Ген на горі одинока,
Рідна моя ти сестрице,
Горда й висока.

Кілько казок ти сказала	Цвіти на сонці зів'яли,
Цвітам, що цвили при тобі!	Трава вода замулила;
Нині — самотна остала	Вколо — камінне і скали,
В тихій жалобі.	Пустка, могила...

Богдан Лепкий.

61. У пасіці.

I.

Діти опинилися з тіткою Галею в полі.

З одного боку дороги простягалось жовте-золоте жито і тихо розмовляло з вітром своїми, вже повними, колосками. З другого боку біліла гречка й усе повітря було напоєне її чудовим ароматом¹⁾. Серед буйного жита денече червоніли гарні пишні маки, місцями виглядали блакитні волошки.

Високо в повітря пролетів шуліка, пильно вдивляючися в жито; він хотів злапати в ньому або куріпочку або перепілочку. Голосно дзвеніли десь угорі пісні жайворонків, Побачивши свого ворога — шуліку, вони зараз падали долі й заховувались по своїх гніздах.

На тім боці поля на невеличкому узгір'ю біліла хата діда-пасічника. Чути було гомін бджіл. Вони гуділи над гречкою, яку вони люблять над усі інші рослини.

Гарно було навкруги: Олі хотілося нарвати маків, волошок, кукіля із жита; але тітка Галя підгонювала дітий скорійш уперед.

— Уже не рано, — казала вона, — а в діда напевно нас затримують.

Уже почули наших мандрівців величезні вартіві пси за брамою і голосно загавкали. Діти боязко тулилися до тітки Галі.

— Не бійтеся, діти, всі пси на ланцюгах, — заспокоювала вона, відчиняючи фіртку в двір. — Їх лише в ночі спускають із ланцюгів, щоб вартували коло пасіки.

Назустріч нашим мандрівцям вибігла невисока дівчина й заспокоюючи собак провела тітку Галю і дітий просто до діда Панаса. Він сидів коло стола під рясною старою липою, тількищо скінчив обідати.

¹⁾ запахом.

Дід Панас дуже ласкаво привитав гостей. Не запрошуючи до хати, він посадив усіх довкола стола. Дівчина принесла молока, сира, меду і житний пиріг. Діти соромливо поглядали на тітку Галю, а дід клав їм у миски, наливав у склянки, нікого не питаючи: запрошував так гостинно, що не можна було відмовлятися.

Мед на білій тарілці здавався шматком золота і діти дивувалися, якої правильної форми була кожна клітинка в білявих воскових щільниках.

Дід жив самотно і дуже радів, коли до нього заходили сусіди. Паню Галю він особливо поважав, бо вона лічила всякі його старечі хвороби. Дід був балакучий; радій був розказати про всякі пригоди із свого щоденного життя. Він з великою приємністю пішов показати дітям свою милу пасіку, що стояла на краю гречаного поля. До неї йшла стежка згори між ліщиною.

— Діти, бачите? скоро оріхи будуть! — сказав дід нахилиючи гильку. — Тепер не рвіть, бо в них ще нічого нема, а тижнів через три приходіть і рвіть собі, скільки хочете. Ну, ось і мої доньки гудуть. Бачите, яка моя пасіка: небогато уликів, а меду досить дають мої невтомні робітниці. Ви тільки коло мене держіться діти, бо мене вони знають і не кусають.

І справді, маленька, чорна, блискуча мов шовкова, із золотим рудим волосем, бджола спокійно лазила по одязі свого господаря. Крила у неї досить довгі; на задних ніжках наче кошичок, куди вона збирає порошок із квіток.

II.

— Треба вам, дітоньки, розповісти, в яке гарне царство-господарство ви увійшли, — весело балакав дід. — Тут і цариця є і слуги, які їй добре служать. Є й трутні, що ні за яку роботу не беруться, тільки так неробами увесь вік і живуть. Гляньте, як робітниця працює.

Дід нахилився над гречкою, де на білорожевій квітці сиділа золотиста бджілка:

— Усю пиргу бджола забирає волохатими частинами тіла, головою та грудьми. З них вона лапками збирає порошок і перекидає його на задні ніжки. Там іноді набирається

у бджоли стільки того пороху, що в неї наче штанці утворюються на задних ніжках.

Дід наказав якомусь хлопчикови, щоби приніс йому ніж і миску. Він хотів урізати для пані Галі найкрасшого щільникового меду. А тимчасом посадив коло себе на травичку своїх дорогих гостей і оповідав їм, як живуть бджоли по уликах.

Майже в кожному улику, — оповідав дід Панас, — живе десять до трийцять тисяч бджіл і в кожному є одна цариця-мати; вона нічого не робить, тільки несе яйця. На зріст вона більша від робітниць, але не має жадного знаряддя для праці. Розкладає вона яйця по одному в кождою воскову клітку і може відразу понакладати їх до тисяч двісті. Її дуже шанують в улику, піклуються нею й годують її медом просто з рота в рот.

Трутні теж нічого не роблять; вони навіть жала не мають.

Уся робота на робітницях; вони метушаться цілий день. Зранку летять на квітки, перелітають з одної на другу, збирають порошок, набирають солодкого соку. Наймолодші бджілки готують віск, старші вигодовують дітий.

У робітниці черевце складається з кількох члеників, які трохи один на другий насунуті; у тих фалдах утворюється віск: він виступає як піт на шкірі і збирається негрубою верствою. Бджола збирає його відтак із себе щітками своїх ніг.

З воску бджоли будують свої кліточки — шестистінні призмочки, такі дивно однакові. Одна з другою зв'язані; так і висять вони в уликах. Між щільниками залишені немов шляхи, що дають доступ до кліток щільників. По тих уликах пролітають робітниці і заглядають то в ті щільники, де є пусті клітки, щоби покласти туди мед, то в другі щільники, щоби погодувати малих себто ті личинки, що там живуть.

Щоби побудувати щільник, — оповідав дід Панас далі, — робітниця збирає із свого черевця віск щіточками своїх ніжок, бере його в рот, трохи пожеє щелепами, потім витягне, скатає його, знову витягне й увесь час змочує той

шматочок слиною — від того він стає м'який. Робітниця накладає його шматок за шматком і пильнує добре, чи рівно накладено. Де що є зайвого, вона відкусує і вирівнює всі стінки клітки так, що вони стають рівненькі і ніде нема жадної відміни від загальної форми.

Коли за ту роботу береться молода бджілка вперше, старші їй допомагають, учать її.

Тисячі робітниць іноді за день вибудують цілий щільник у 2—3 дециметри завдовжки. Клітки в щільниках мають різне призначення: в одних закладають мед на запас неначе запасні магазини; а інші — то хатки, де живуть молоді.

III.

— Ось зараз я вам ті щільники покажу, — сказав дід Панас, беручи ніж і наближаючись до одного улика.

Але Оля дуже цікавилася, як саме мед виробляється.

— Що до меду, — усміхався дід, — то ось, бачиш, бджілка все влізає в квітку, запускає туди свій ссавчик, висмоктує солодкий сок і наповнює ним своє воло. Разом із тим вона хапає в рот і квітковий пилок, який пристає до волосся бджоли та до ямок її ніжок. Вона хоче як найбільш донести його додому. Ось уже вся вона навантажена: і на тілі й на ніжках є в неї й порошок й солодкого соку досить, час додому вертати.

Ось вона влетіла в улик. Коли їй пощастить зараз зустрінути царицю, вона їй із свого рота дає найсвіжішого меду. Після сього вона шукає порожньої клітки. Вкладає в неї свою голову, витягає свій хоботик і випльовує в клітку мед себто той солодкий сок квітки, який перемішався з пилом і в шлунку переробився в справжній мед.

Бджола ніколи не виплює всього меду в одну порожню клітку: вона ще мусить нагодувати ним малих, а частину і сама зїсть: праця вимагає, щоб вона себе відживлювала як найкрасше.

Бджола добре знає, що не весь час стоїть гарна година і не цілий рік пишаються квітки на полі. Через те вона виробляє чимало запасу і повну клітку закриває покришкою з воску.

Своїх малих бджоли зразу не годують медом, тільки якимсь прозорим плином без усякого смаку. Щойно старші личинки одержують мед.

— А личинки ростуть скорійш за тебе, — жартував дід з Олею. — Шість днів проживе, нагодується і стає з неї лялька,¹⁾ що лежить у клітці мов нежива, вся обмотана павутинням. За 12 днів вона роздирає його і вилітає вже справжньою бджолою. Зараз висушує вона свої вогкі крильця, обчищує тіло і летить на роботу слідом за своїми колишніми няньками.

Але не так то просто йде з тими личинками, яких робітниці найкрасше годували: з них виходить велика, пишна, молода цариця.

Тут і настає біда. Стара цариця страшенно заздрісна: вона не хоче мати суперниці в своєму царстві. Злісно накидається вона на молоду царицю, рада її знищити, але робітниці боронять молоду.

Тоді стара цариця-мати збирає своїх прихильниць, старших робітниць і вилітає разом із ними з рідного улика. Вони страшенно хвилюються, гудуть і, держачись одна за другу, причеплюються до найближшого дерева чи до стіни одним живим кублом.

— На той час, — мовить далі дід Панас, — у мене, як у всякого пасічника, наготовлено нового улика. Ми забираємо той рій схвильованих бджіл і скидаємо його в улик. Там вони зараз приймаються за роботу: ліплять щільники, призбирують мед, готують матку, взагалі починають старе життя в новому улику.

Слідом за першою царицею з ляльок виходять і другі молоді цариці. Робітниці знову поділяються і днів через 3, 7, 9 вилітають нові рої, але щораз слабші. Не обходиться притім і без борби і за час роїв завжди буває кілька жертв себто убитих бджіл.

IV.

— А що вони робилиб, якби їм не наготовити нового улика? — спитала Оля, найстарша і найрозумніша з дітей.

¹⁾ кукла.

Вона так пильно прислухувалася до оповідання діда Панаса.

— Ну, щож? Вони всі роєм улізлиб у якенебудь дупло або в щілину між камінне і там почалиб свою роботу. Але такі рої майже завжди в осени або зимою загивають або зовсім дичавіють.

Для нас, пасішників, кождий рій — прибуток; і ми все пильно стежимо, коли в старому улику починається розруха. Всі бджоли тоді голосно гудуть, а цариця то мов у трубу трубить: такі згуки подає. Іноді рій збирається в десять до пятнайцять тисяч бджіл.

Коли все впорядковано, так уже в кінці літа виникають в середині улика нові події. Молода цариця-мати поклала вже яйця і трутні стають непотрібні. Робітничі не хочуть їх тоді більше годувати.

Літо кінчається, квітки зникають, що дня важше стає набирати пирги та соку з квіток. Тяжко всіх нагодувати. Отож робітничі накидаються на трутнів, тих лежибоків, що нічого не роблять. Вони заганняють їх у далекі кутки улика і там їх убивають своїми жалами або витягають їх геть з улика і не дають їм жадного харчу. Взагалі всякими засобами їх винищують.

— А якжеж зимою живуть бджоли? — запитала Оля.

— Годуються своїми запасами, — відказав дід. — Ми улики заносимо в такі більш-менш теплі хліви, а бджоли в них, щоб теплійш було, сидять щільно одна коло другої і гріються. А самі — наче непритомні. Як холодна зима, вони більш їдять; а як дуже теплий видається день, то деяка й вилетить, трохи політає на сонечку тай додому.

Такто, дітоньки, гарні мої бджілки! Дай Бог, щоб і люди були такі роботящі як вони! Ну, а що вони жалють болюче, то такими вже їх Бог зробив, — докінчив дід, накладаючи повне горнятко медом.

Пані Галя подякувала дідови і завернула з дітьми додому.

Софія Русова.

62. Король у гостині.

Вертаючи в 1784. р. з обїздки по Литві, обіцяв Станислав Август Понятовський новгородському хорунжому Рдултовському, що заїде відвідати його. Зрадив дуже Рдултовський, але й клопоту чимало справила йому ся ласка. Бо враз із королем треба було приймати ще й багато інших достойних гостей, що їздять із королем, а на те він не мав місця в своєму дворі.

Та всежтаки приготовлявся як міг найкрасше на прийняття достойного гостя. Коло полудня заїхав король у товаристві двох найвисших достойників. А за ним так і котилися одна за другою повозки, що привозили щораз то нових визначних гостей духовних і світських.

Господар упав до ніг королеви, дякуючи за честь, яка зустріла його через ті відвідини; а всі піднесли голосний оклик у честь короля. Жінка хорунжого подала королеви руку і повела його до витальної салі, яка вмить заповнилася гістьми. Король забавив кілька хвилин у світлиці та перейшов до призначеної для нього кімнати, бо мав вислати пильні листи до Варшави. А гості, що приїхали з королем, забавлялись за той час весело розмовою.

Коли король вернув назад у витальню, ждала його вже тут пані дому:

— Ваша Високість! Найяснійший Пане! — говорила вона. — Як бачиш, багато гостей зіхалося. Всі хочуть оглядати тебе і бути з тобою як найдовше. А наш маленький двір не має такої великої салі, щоб усі в ній помістилися. Для того позволь, ласкавий пане, що подамо тобі обід у stodolі.

На се король усміхнувся ввічливо і відповів:

— Прегарно! таж короля рільничого народу найкрасше гостити якраз у stodolі! — Потім подав руку господині дому і пішов до стола.

Величезна stodola, перемінена у їдальню салю, хутко заповнилася гістьми.

Ледви гості засіли за стіл, як загальну увагу звернула на себе майстерно зроблена із тіста та цукрів статуя Пяста:

він їде волами, а дорогу заступають йому посли і приносять йому корону й булаву.

— Гляньте, панове! — крикнув радісно король. — Чи може бути при бенкеті в stodolі приємніша згадка як онтой колодій, що засів на престолі?

І поплила жвава розмова про те, чи Пяста справді вибирали володарем, чи се тільки народний переказ. А король усміхнувся і каже:

— Змилуйтесь, панове! Не відбирайте нам нашого Пяста! Нехай він буде вічним доказом на те, що навіть і простий колодій своїми заслугами може досягнути найвищої пошани і влади.

Після тих слів зібрані попали в захват. Господар випив здоровле достойного гостя; посипались дальші промови і бенкет проходив весело, хоч не відбувався у золоченій палаті, тільки в простій stodolі. *Генрик Ржевуский.*

63. Погідна ніч літна.

Погідна ніч літна в підгірськім краю.
О кілька чарів, кілька в ній краси!
Там в дали гори-велитні дрімають,
Тут цвітки, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко соловії в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у поли;
В городі коні спутані хрумтять
Траву росисту; пес вокруґ stodoli
Вартує; другий гавкнув зпоза хат
І стих... О горю чи о красшій доли
В хатах малії і старії снять...
Витайте, ясні сні, на віках¹⁾ сього люду
І золотіть хоч ви життє їх повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склепиться чистий тьмавий звід небес;

¹⁾ звичайно: повіки.

Кривавий місяць виринів за гаєм,
На хвилюку поза срібну хмарку шез
І знов явився. Незміримим плаєм
Пливають зірки і кілька то чудес,
Святих великих мрій о щастю і любові,
О земле, в ніч таку нашіптують тобі!...

Іван Франко.

64. Зорі.

Мамо люба, глянь, як сяють	Бог того послав на небо
Ясно зорі золоті!	Ясно зіркою сиять...
Кажуть люди: То не зорі,	Правда, мамо? — то все душі,
Сяють душі то святі.	А не зорі там горять!

Кажуть: Хто у нас на світі	Так навчиж мене, голубко,
Вік свій праведно прожив,	Щоб і я так прожила:
Хто умів людий любити,	Щоб добро робити вміла
Зла нікому не робив,	І робить не вміла зла.

Борис Грінченко.

65. Олеся.

I.

То було давно, ще тоді, як Україну шарпали Турки і Татари, а українські гетьмани ходили з козацтвом бити ворогів.

Тоді на Волини було невеличке село. Вокруг нього були ліси. В селі жили прості люди, хлібороби. Якби не Татари, то їм жити булоб не погано. А то часто й густо набігали Татари, грабували, палили й рабували села. Старих та молодих убивали, а молодших брали в неволю і продавали рабами на тяжкі роботи Туркам. Іноді гнали Татари з України тисячі нещасних людий.

І тій слобідці довелось зазнати лиха, але, поки ще Бог боронив, тільки один раз. Вона заховалася в лісах і знайти її було не легко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пивався рясний садок. У садку гули бджоли, там була пасіка.

У тій хатці жив старий дід Данило. Колись він коза-

кував, був у турецькій неволі, але визволивсь відтіля. Тепер він жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю і хлопця-стрибунця Михайлика. Олеся була невеличка дівчина, років шіснайцяти.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти дуже любили, як дід балакав з ними. Він розказував їм про Україну, про Січ, про гетьманів, розказував їм про турецьку та татарську неволю. Бувало сидить дід у пасіці, робить щонебудь коло улика або там граблі чи що; і Михайлик теж щось тут майструє і дівчина Олеся сидить тут із шиттем. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про турецьку неволю.

А дідусь:

— Та я вже розказував, тиж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю; так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очий не зведуть із нього. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стрибає, а теж сидить та слухає.

А дід розповідає, як був він у турецькій каторзі!

— Три роки був я у турецькій каторзі прикований до місця. А каторга — то корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А наші голі плечі разураз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою¹⁾.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Яб їх усіх побив, тих Татар та Турків проклятих!
— гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нічого не каже, тільки все її обличчє зблідне.
А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. Як визволили мене козаки, нездатний я вже був козакувати. Вернувсь я додому. Тут я ваших батьків пізнав: і твого, Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусіди, Михайлик був тоді ще дуже

¹⁾ Червоний кущ, подібний до тернини (*spiraea*).

малий, років зо два йому було. А тобі, Олесю, років зо сім було і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли нараз набігла Татарва. Що тут казати? Відбивались ми люто та нічого не вдіяли. Село Татари спалили, багато людей повбивали, багато в неволю забрали. Та дехто і втік. Отсі то втікачі вернулись потім сюди тай знов тут побудувались. Мене вдарено чимсь важким по голові; я й упав. Але я не вмер і в ночі очутився. Дивлюсь — місяць світить, видно. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи-трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матери. Тут і батько твій був із розрубною головою.

— Прокляті! Ой прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олесю, мертві... А тебе вже я потім знайшов у лісі. Ти забігла якось туди. От і все.

Змовкне дід. Олесь сидить — не ворухнеться. У неї обличчє бліде, в очах палає огонь. Дід гляне на неї тай похитає головою:

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко. Але щож робити? Без лиха не проживемо. Не журіться, діточки: ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронючи. Кожда людина повинна боронити від усякого ворога свою рідну країну, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя! — промовить дівчина тихо тай замислиться ще дужше.

II.

Ото одного разу була неділя. Олесь з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина тай утоне. Дід і боявся, щоб із дітьми чого не було. Олесь каже:

— Не бійтесь, дідусю; хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— Авжеж знаємо!

Побрали діти глечики тай пішли. Дід довго дививсь їм услід.

Михайлик каже;

— Олесю, сестричко, ходім аж на той бік!

Ліса не можна було перейти, бож болото там було серед нього. А обходити далеко, верстов шість. Олеся каже:

— Алеж то далеко.

— Нічого! — каже Михайлик, — там ягід так багато! Ходім, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

Пішли. Не увійшли в ліс, а пішли по узлісню. З одного боку був височезний старий темний ліс, а з другого простягався степ. Дівчина й хлопець ішли швидко. Відійшли вже верстов на п'ять від дому, коли се Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що се таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Вони були верхи. То були не наші люди. Островерхі шапки маячили здалеку. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула дечого від діда. Вона пізнала тих людей: се були Татари.

Татари! Вони приїхали на Україну палити села, убивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачуть їх і заберуть. Олеся ухопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що таке? що таке? — питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олеся ізза кущів бачила, як Татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. То вони шукають, де слобода. Ще якийсь час і вони знайдуть її... Що тоді буде?..

Село запалять, людей повбивають... І дідуся вбють... Боже мій, треба бігти, треба сказати!... Алеж Татари їдуть кіньми: доїдуть швидше, ніж вона добіжить. Якби вони тут загаялись... Та якже те зробити, як се їй зробити?

Бідне серденько Олесі мучилось. А Татари підїздили все ближше та ближше... Вже видно погані обличчя. І відразу Олеся надумала...

Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братику, біжи лісом додому, скажи дідусеви, що їдуть Татари! Чуєш!

І потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся від того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вбють.

— А тиж? — спитав хлопець.

Олеся штовхнула його, щоби біг, і каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бійсь! Ніколи балакати — біжи!

III.

Хлопець не думав довго. Він кинувся у ліс і побіг з усієї сили. Олеся лишилася сама. Постояла ще кілька хвилин. Лице її було бліде. Але вона не боялася. Вийшла ізза куща і пішла попід лісом зовсім не в той бік, де була її слобода. Ішла так, мов не бачила Татар. Але Татари її побачили. Кинулись до неї. Олеся скрикнула і побігла що сили далі. Та бігла вона не довго. За хвилину Татари наздогнали її, щось закричали, загукали й ухопили. Їх було чоловіка трийцять. Вони зупинились і почали проміж себе балакати. А далі один високий прийшов до дівчини. Забалакав по нашому, але так погано, що дівчина ледви зрозуміла, що він каже:

— Хороша дівчина! хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам покажи, де тут слобода.

Олеся каже:

— За лісом. Отсей ліс перейти тай слобода на тім боці. А Татарин до неї:

— То ти нас проведи сим лісом, бо ми дороги не знаєм.

Олеся каже:

— Проведу!

А Татарин знов:

— Та не одури, не тікай! А то, бачиш отсе?

І він виняв з піхви криву остру шаблюку і лиснув нею перед очима дівчини.

— Бачиш отсе? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу.

Олесі накинули на шию аркан. Високий Татарин узяв

той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня і каже:

— Веди!

Олеся повела. Але йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла в ліс із степу, і пішла по ній. Татари їхали слідком за нею. Де далі ліс усе густійшав: Олеся вела ворогів просто в середину ліса, де було болото. Вела й думала: „Чи добігже Михайлик додому? Чи сказавже дідусеві? Ох, хочби мені довше поводити бусурменів, поки він добіжить!“

Ішла тихо, іноді звертала на бік, тоді знов назад верталась. Татари сердилися, а високий кричав:

— Що ти плутаєш? Веди гарно, а то ось:

І показав рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— А ось зараз ліс кінчиться, там і слобода.

І веде далі. Ліс зробився страшенно густий. Алеж Олеся добре його знала. Так часто ходила сюди по гриби та по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялась у дряговину¹⁾. Олеся повела Татар туди. За деревами болота не було видно. Вона вела їх аж до краю твердої землі і зупинилась. Навкруги було темно і пуша така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг звідсіль вийти, не загрузши в болоті. Татари ліса не знали.

Високий Татарин крикнув:

— Чогож ти стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали у неї темні очі. Вона глянула ворогам в очі і тихо промовила:

— Далі не піду.

Татарин підхав аж до неї, показав їй нагая і вилаяв. Дівчина усміхнулася.

— Я не поведу вас далі, хочби ви й убили мене. Я вас, вороги, завела в сей ліс і ви певно не вилізете звідсіль.

У тійже хвилі ніж блиснув у татарській руці і вдарив

¹⁾ мокряк, багновище.

дівчину в груди. Як билина підрізана впала вона додолу. Але ще не була мертва. Вона підняла ще руку.

— Кожний повинен рідну країну боронити! Знайте се, вороги!

Єї головонька схилилась і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї і всі вороги завернули назад.

А Михайлик тимчасом добіг додому. Він казав, що Татар хто й зна кілька. Люди покидали все і повтікали в ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди в лісі. Потім їм не стало їди. Треба було вертатися. Другого дня післали одного парубка подивитися, що в селі. Парубок вернувся і сказав, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що Татари їх обминули і вернулися додому. Алеж Олесі там не було. Дід Данило попросив кількох чоловіків і всі, озброївшись, гуртом пішли шукати єї в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли в лісову пушу. Довго йшли, аж поки побачили кілька татарських коний, що позагружали в болоті; Татар не було. Мабуть вони позлазили з коний тай потопились у багні.

Дід Данило ішов попереду. Він перший побачив Олесю. Лежала мертва, з ножем у грудях. На шиї у неї був татарський аркан. Тут тільки зрозумів дід Данило і всі люди, що вона своєю смертю уратувала рідне село. Зробили мари з гильок і понесли дороге тіло додому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся убрана як до вінця. На голові був вінок. Навкруг співали пташки, угорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчю єї сяла радість. Еге, їй можна було радіти!...

Ридаючи проводили єї до холодної ями; ридаючи засипали землю. Не сам дід Данило плакав — плакали всі: і старі й малі, чоловіки й жінки і подруги-дівчата. Але, як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже більше не плакав. Обличчє його поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожний повинен боронити свій рідний край, не жалюючи життя! Дай Боже всякому такої смерті.

Борис Грінченко.

66. На прощі у Києві.

I.

Рідко може є на Україні добра людина, що прожилаб вік та не була ні разу в Києві. А вже хто був, то знає Братство на Подолі, знає ту високу з годинниками дзвіницю, муровану кругом огорожу, ту пятиголову, пишно розмальовану, церкву, ті високі кам'яниці по боках.

Отже років за двісті назад усе те було інше. Тоді ще стояла деревляна церква гетьмана Петра Сагайдачного¹⁾; і огорожа і дзвіниця і всі братські школи — все те було деревляне. У середині в монастирі стояв тоді густий, старосвітський сад. Була то колись благочестива пані, Ганна Гулевичівна, що подарувала на Братство свій двір із садом; і на тому то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував і монастир Братський із школами устроїв, щоб тее Братство дітий козачих, міщанських і всяких учило, людям у темноті розуму загинути не давало.

Прочани, постоявши в церкві, подали срібла панотцям Братським на школи і прогаялись гетьто, оглядаючи монастир. А було тоді на що там задивитись. Придався один чернець на малювання і пообмальовував не то церкву, але й саму огорожу округи Братства, що вже де на яку дивовижу, а в Братство миряни йшли дивитись на малюнки. Що тільки в Біблії прописано, все чернець той мов живе списав скрізь по монастиреви. Тож святе саме по собі; а то таки й козацьке лицарство було там скрізь по огорожі помальоване, щоб народ дививсь та не забував, як колись за батьків та за дідів діялось.

Був там намальований і Нечай і Морозенко; круг нього горять замки, а він січе-рубас, топче конем. Іще й підписано: Лицар славного війська Запорозького. Був там і козак Байда, що висів ребром у Турків на гаку, а не зломив своєї

¹⁾ умер в р. 1622.

віри. Так те все помальовано, щоб усяке знало, які то колись були лицарі на Україні. Був і Самійло Кішка, що й досі про нього співають кобзарі, як він попавсь у турецьку неволю і пятьдесят чотири роки був на галерах, у кайданах за замками, як йому Господь допоміг і себе й товариства півчвертаста визволити і як, узявши ту галеру, приплив до козаків і корогви хрещаті давні у кишені козакам привіз — не зневажив козацької слави.

Дивляться прочани на ті дива, доходять уже до дзвіниці — аж слухають: за огорожею щось гуде, стугонить, наче грім гремить віддалеки, і музики грають.

— Се, — каже ченчик, що проважав їх по монастирі — се добрії молодці Запорожці по Києву гуляють. Бачите, як наші бурсаки-спудеї біжать за ворота? Ніякою мірою не вдержиш їх, як зачують Запорожців. Біда нам із тими кусителями. Наїдуть, покрасуються тут, погуляють, дивись — половина бурси і вродиться за порогами.

Тимчасом музики, галас і тупотня підходили все ближше. Люди один одного пхають та біжать дивитись на Січових гуляк. Тільки й чути: „Запорожці, Запорожці із світом прощаються!“

II.

Щож то було за прощання із світом? Була то в Запорожців гульня, на диво всьому мирови. Як доживе було котрий Запорожець до великої старости, що воювати більш нездужає, то набє черес дукатами та забере із собою приятелів душ трийцять або й сорок тай їде з ними в Київ бенкетувати. Дома в Січи ходять у семрежках¹⁾ та кажанках²⁾, а їдять мало не саму соломаху. А тут жупани на них будуть, лудани³⁾, штани із дорогої саєти⁴⁾; меді, пива так за ними в куфах і їздять: хто стрінеться, усякого частують. Тут і бандури, тут і гуслі, тут і співи й скоки й усякі викрутаси. Отсе відкуплять, скільки буде, горшків на торгу тай розбивають на черепи; відкуплять, скільки буде, маж із рибою тай розкидають по всьому місту: „Їдьте, люди добрі!“

¹⁾ сірачок (siermiega), загортка із простого сірого, грубого сукна.

²⁾ короткий козушок, кожа-скіра. ³⁾ жупани з дорогої лисучої матерії або вишиті золотом. ⁴⁾ пишне, дороге сукно, атлас.

А погулявши неділь зо дві та начудувавши увесь Київ, їдуть було вже з-музиками до Межигорського Спаса¹⁾. Хто їде, а хто з прощальником танцює до самого монастиря. Сивий-сивий як голуб, у дорогих кармазинах, вискакує поперед ідучи Запорожець; а за ним везуть боклагі з напїтками й усякі ласощі. Пий і їдж до своєї любости, хто хочеш.

А вже як приїдуть до самого монастиря, то й стукає Запорожець у ворота.

— Хто такий?

— Запорожець.

— Чого ради?

— Спасатися.

Відчиняться ворота, він увійде туди, а все товариство й уся суєта мирська з музиками і скоками і солодкими медами лишиться за ворітьми. А він, скоро увійшов, зараз черес із себе і віддає на церкву, жупани кармазинові із себе, а надіне волосяну сорочку тай почав спасатись.

Такто розказують старі люди про тих прощальників.

III.

Отже й тепер висипали вони з улиці як із рукава, танцюючи. Чуприндірі²⁾ такі, що любо глянути. Ідучи мимо церкви покладали хрести, били поклони, та знов, схопившись, навприсядки та через голову та колесом! А бурсаки повибігали за огорожу, дивляться на них тай плачуть.

— Не плачте, дурні! — кажуть їм Запорожці, — Дні про тече просто до Січі...

Дома у себе вони, кажу, ходять було у дьогтяних сорочках та в діравих кожухах кажанках; а тут повбирались у такі жупани, що хочби й гетьманови — все, щоб тільки показати перед миром, що Запорожцєви ті сукна й блаватаси все одно, що й семряга. Зараз чи калюжу вбачить де на дорозі, так у калюжу й лізе в кармазинах; чи ширит-вас³⁾ дьогтю зуздрить, так і вскочить туди із сапаннями. Химерний дуже був народ!

Добрі молодці багато інколи діяли людям шкоди по Україні; та мимо того якось припадали до душі всякому.

¹⁾ монастир недалеко Києва. ²⁾ пишні й певні себе легіні, що задирають голову (чуприну) догори. ³⁾ бочка.

Нераз доводилось мені самому слухати, як инший дід, споминаючи їх пакости, почне було їх коренити¹⁾; а далі, як заговориться, як забалакається про їх звичаї та ходи, то й сам не знає, чого йому й жаль стане сіромах, і почне сива голова гуторити про них як про своїх родичів²⁾.

Чимжето, чим ті Запорожці так припадали до душі всякому? Може тим, що вони безпечно та разом якось і смутно дивились на Божий мир. Гуляли вони й гульнею доводили, що все на світі — суєта³⁾ одна. Не треба було їм ні жінки ні дітий, а гроші розсипали як полову. Може тим, що Запороже споконвіку було серцем України, що на Запорожу воля ніколи не вмирала, давні звичаї ніколи не забувались, козацькі предковічні пісні до посліду днів не замовкали і було те Запороже як у горні⁴⁾ іскра: який хоч, такий і розідми з неї огонь. Тимто мабуть воно й славне поміж панами й мужиками, тим воно й припадало так до душі всякому.

Пантелеймон Куліш.

67. Дорош.

I.

Після шведської пожоги⁵⁾ був військовим есаулом⁶⁾ той самий Дорош, про котрого розказую. Богато дечого доводилось мені про нього чути; розказували, що він був завзятий і дуже письменний: знав по турецьки і по татарськи і був за товмача. Як же кошовий Мелашевич вивів Запорожців із Туреччини і знов осадив кіш на наших вольностях біля річки Підпольної, то Дорош розміряв окопи, бо знав і кріпости будувати. Скінчивши своє діло, не довго вже зоставався в коши, вельми вже старий був. Подякувавши за хліб-сіль, помандрував собі у степи, щоб денебудь сісти зимовником і завести пасіку, бо дуже кохався у бджолі. Шукав старий собі місця, шукав тай сюди зайшов на Малу Тернівку. Якось йому сподобався наш лиман. Та нащо й шукати лучшого захистку? Кругом вода, а посередині острів, не треба й огороджуватися; от він тутечки й осадивсь.

¹⁾ ганити, ганьбити, лаяти. ²⁾ кривних, свояків. ³⁾ марниця, марнота. ⁴⁾ огнище, ватра, піч. ⁵⁾ по битві під Полтавою в р. 1709, в котрій цар Петро Великий побив короля шведського Карла XII. і гетьмана Івана Мазепу. ⁶⁾ адютант (помічник і заступник) гетьмана.

Тоді, як старий сюди прийшов, у лимані тільки й росли денеде осички, терни та лози; а він уже понасаджував скрізь дерева, нащепив груш і яблонь, неначе ліс який розвів. Та тут у нього велика пасіка була, може колодок із двісті, коли не більш. За медом приїздили купці з Харкова, з Білгорода. Дорош тими грошима, що за мед добував, ніколи не користувався, а віддавав їх бідним людям на будову, що приходили у степи селитися зимовниками; або віднесе на церкву до монастиря.

Ті козаки, що сиділи тут зимовниками і знали Дороша, от як розказували мені про його життя у лимані. Жив він на тому острові неначе який пустельник; із власних рук годував диких кіз, журавлі ходили за ним слідком як собаки, а під його хатою виводились бабаки. Ходив сам як чернець, у високій шапці, у чорній ризі, і підперізувався ремінним поясом. Із себе був дуже високий, а борода, біла як молоко, доходила аж до колін. Такий, розказували, був із нього дідуган, що, хтоб не вздрів, то сами вязи так і хиляться, щоб йому вклонитись.

Тоді дуже мало було зимовників, то по великих празниках народ приходив до Дороша неначе до церкви (тоді тут не було церков); от він і читав їм євангелію, апостола і псалтир. Люди кажуть: „На самоті чоловік живе з Богом: то, хоч і не в церкві слухаєш те слово Боже, всежтаки покріпить воно тобі душу, особливо, коли почуєш його з уст чесної перед Богом людини. Старого Дороша всі дуже поважали: було, як заведуться за щонебудь або шкоду один одному яку вчинить, то йдуть судитися до старого.

У ті часи, як Дорош тут проживав, набігали ще на слободи¹⁾ Татари; отсеж їх і шлях, що йде побіля лиману, бо тут скрізь водопої, а на горах багато криниць. Було, як почують хуторяни, що йде Татарва, то заганяють скотину і ховаються по байраках і кітловинах. Якже бувало слобожани турнуть звідси Татар, то й вони²⁾ де не возьмуться: на коний, за мушкети і собі проважають непрощених гостей. А Дороша — так ніколи не тикали³⁾, сидить собі на пасіці і байдуже йому.

¹⁾ Слобожанщина на схід від Дніпра. ²⁾ хуторяни, що перше поховалися були. ³⁾ Татари.

II.

Раз, як так проходили Татари, Дорош варив собі на вечерю куліш; а татарський ватажок побачив, що з комина йде дим, і послав скількох вершників подивитися, хто там живе. Коли молодий, каже, то возьміть його в ясир; а як старий — „чикин йому башка“ (відрубайте йому голову). Такий, бачите, у них був бусурменський, хижий звичай.

Поїхали Татари у лиман, та — як кажуть: „не спитавши броду, не лізь у воду“ — і загрузли у болоті. Стали гукати, так Дорош вийшов і розказав їм їх мовою, куди обїхати; от вони й приїхали до нього. Побалакав він з ними, показав свою пасіку, горід... Так гарно у нього в садочку: було то саме в Спасівку, як уже й дині і кавуни і садовина поспіла.

Вернулись вершники до свого ватажка, розказали йому, що бачили — от він і сам приїхав до Дороша в гості. Нагодував його старий медом, кавунами і чим Бог послав. Ватажок цілісінський вечір з ним пробалакав — тут у нього в хаті й ночував; а на другий день прощаючись подарував Дорошеви турецький коц і обіцяв, як буде повертати, знов заїхати до нього. Так не привів йому Бог вернутися, бо там десь гетьманці перехопили його загін і завдали такого чосу, що й сам ватажок не встиг спасти життя перед ними; а його орду у три вітри гнали аж до річки Самари¹⁾.

Як тікали вони побіля лиману, в одного Татарина захромав кінь. Бачить сердешний, що йому вже не втекти, бо за спиною козаки — нічого робити! — от він з коня в очерет і приліз до Дороша.

— Ратуй! — каже, — як виратуєш, то я твій на віки!

— Не знаю, як мені тебе і виратувати, — відказує Дорош, — бо нігде гаразд сховати; певно ще сьогодні понаходять наші козаки, то й витягнуть тебе хочби ізза печи. І в болоті теж не сховаєшся, бо і там вони обнишпорять усі кутки; дуже вже ви нам надозолили.

Але подумав-погадав старий тай вигадав, як його сховати. Викопав у пасіці ямку так, щоб тільки влізти чоловікови до плечий, і посадив туди Татарина, а зверху накрив

¹⁾ лівий доплив Дніпра.

його уликом (був у старого улик дуже великий). Тількищо обгорнув його гарненько землею, буцімто і справді колодка із бджолою, аж бачить — ідуть до нього козаки.

— Добривечір, діду! — кажуть.

— Спасибіг! — відказує Дорош.

— А нагодуйте нас, діду, медом, — просять, — бачите, яка у вас гарна пасіка!

— Добре, діти, — каже старий, — є за що й нагодувати: добре набили Татарву!... Ідїтьже в хату; на тїм тижні підрізував, то тамечки у мене є вже готовий мед.

Деякі хотїли вже йти в хату, а другі не згодились.

— Ні, діду, — кажуть, — не хочемо ми тижневого. Давай нам із самого підрізу, свіжого!

— І той же з підрізу, — каже Дорош, — однаковий.

— Не хочемо ми того, — гомонять козаки, — давай нам свіжого; а не даси, так ми, не питаючись, і самі возьмемо.

І все заходжують біля велико́го улика, під котрим сидить Татарин.

III.

Бачить старий, що не переливки: не дати — то вони й сами перевернуть великий улик; тоді вже поминай, як звали, Татарина.

— Ну, стрївайтеж, хлопці! — каже. — Як бачу, треба вам дати свіжого; нічого з вами робити...

Тількищо узявся за одну колодку, щоб зняти, а козаки й гукнули:

— Давай нам, діду, із сеї, з великої! От тутечки богацько меду!

— Не можна із сеї колодки, — відказує Дорош.

— Чом? — загомонїли козаки. — Давай, кажем, із сеї; а не даси, ми сами добудемо — нам рук не позичати!

Дорош завіряє їх, що паройки¹⁾ накинув у сю колодку. Так буцім не їм каже; водно товчуть: „із сеї“ тай „із сеї!“

¹⁾ рештки роїв.

Кругом обступили, декотрі вже й за колодку беруться. Що тут на світі робити? От Дорош і каже:

— Слухайте, хлопці! Не руште сеї колодки, бо, як схочу, то, дарма що велика, а не добудете з неї й одної краплі меду, хиба тільки чортяку побачите! — Тай гукнув до Татарина, що йому робити.

— Гаразд! — відказав один із козаків. — Я ще на своєму віку не бачив чорта; подивлюсь, яка у нього парсуна¹⁾.

За улик — тільки підняв, а Татарин як вискалиться, як зарже не своїм голосом!... А козаки: „Свят, свят, свят!“ та в розтіч та яко мога на втікача!

— Постривайте, хлопці, — гукає Дорош, — я вам меду дам!

А вони втікають та лаються:

— Подавись ти своїм медом! Годуй того, що під уликом сидить!

Через тиждень, як усе втихомирилось, розказав Дорош хуторянам про свою комедію — від них він уже не таївся. Так вони вже сміялися! І прозвали того Татарина „чортом“. Три роки жив він у Дороша. А там на теплого Миколи пішов у Самарський монастир та й перехрестився у нашу віру. Знатний вийшов із нього чоловігя. А вже який скусний був лікар: і скотину лічив і болячки на людях вигоював. Проживав він десь за річкою Орелькою; там і оженився: сеж і його внуки — Чортенки, що живуть у Водяних Хуторах.

Олекса Стороженко.

68. Люди.

Привезли з боєвої лінії поранених. Сотки, тисячі їх везли.

Страшний був бій. Сорок вісім годин не вмовкав гуркіт гармат, тих страшних убійчих машин. Сорок вісім годин без упину тріскали що хвилини десятки шрапнелів над головами десятків тисяч людей. А тут і там розсаджував землю гранат, присипаючи в живому гробі свої жертви.

¹⁾ латинське слово: persona = особа; тут: вигляд, лице.

Страшний був бій, невиданий, нечуваний!... Сотки, тисячі везено ранених. Привезено їх із боєвої лінії.

У голові чиниться дивний заколот від самого погляду на безмежні ряди возів прикритих полотном, на якому по обох боках видніє червоний хрест.

Їдуть без кінця валки самих найтяжше ранених.

А кілька їх їхало, по десять і більше, на довгих драбинястих возах із попереязуваними головами, руками, ногами...

Того не перечислиш, не збагнеш...

А там далі починається піша мандрівка легко ранених. Шкутильгають на палицях із підбитими ногами, держаться під руки, ведуть одні других. Хто з них кого веде, не знати.

Коло „полевої харчівні“ на улиці, по ровах, по хідниках, на базарі — як комахні тих учорашних героїв, сьогодні знесилених старців. Ждуть своєї черги, поки не дістануть теплої страви, і потім в дорогу, щоб опинитись як найдалі від боєвої лінії.

В рові, опершись о пліт, лежить ранений Мадяр. Коло нього прикляк солдат Москаль і голить йому лице.

Зір у нього напружений. Він водить обережно бритвою, щоб не затяти лица. Здається, в життю не голив він нікого з такою увагою, як отсього вчорашного свого ворога.

І не сам він його голить. Десятки очий солдатів, які лежать довкола сеї пари, слідкують обережно за кожним порухом бритви. Чує їх погляд на своїй руці майстер і дух у собі задержує, щоб не стягти на себе їх проклону.

Він був наче той жрець, що приступив до найсвятішого жертвенного обряду. Тільки чути дотик бритви до твердого заросту. Тільки стримані віддихи приглядачів чуєш.

А очі Мадяра дивляться з невисловленою подякою в напружене лице Москаля.

А стоялиж два ті вояки недавно проти себе у ворожих окопах. Страшний рев гармат ще напевно не замовк їм в ухах...

Антін Крушельницький.

69. Січові Стрільці на Маківці.

(Оповідання Гуцула).

I.

В світлу середу по Великодню 1915. року відійшли ми із Варпалянки¹⁾ увечері. Було нас багато. В Рожанці коло Славска зробили з нас три сотні. Там ми вчилися ще по-верх тижня і мешкали в бараках.

Раз, як ми були на вправах і крикнули собі на одній горі під лісом „гурра“, зачули се Москалі і вдарили гранатом. Наш підхорунжий, котрого ми кликали „батьком“, бо він був старший від нас і вправляв нас, казав нам розскочитися. Ми розскочилися і на місце, де ми стояли, впав другий гранат. Ми вже передтим чули, як стріляють, і так звикли до того в Рожанці, що тепер нічого собі не робили із стрілянини.

За кілька днів зполудня пішли ми всі до села Головецька. Зайшли ми там у ночі. Москалі метали світло на ліс, а наш „батько“ казав нам стояти тихо, щоб нас Москалі не бачили. Ми замешкали по хатах і стайнях і були там з тиждень тай далі вправляли.

Звідти пішли ми на Маківку в шанці²⁾. Та гора таки над самим Головецьком. Село держиться з нею так, що тут село, а тут зараз на схід від нього ліс на Маківці. Ми застали на Маківці вже наших Стрільців і Мадярів у розстрільній.

На Маківку прийшли ми рано дня 27. квітня. Той день запам'ятав я тому, бо на другий день 28. квітня мене ранили в битві на Маківці.

II.

Ми перейшли якусь річку, що пливе через село, і пішли в готові вже шанці на горі Маківці в лісі. В тих шанцях не було нікого. Шанців було багато; зверху всі були повкриті таким грубим деревом, що шрапнелів не було

¹⁾ місцевість за Карпатами коло Мункача. ²⁾ укріплені окопи.

чого боятися. Ми розложилися четами по шанцях, посідали в них на землю і кріси тримали коло себе. Сиділи ми близько один коло другого, рамя об рамя.

Ще як тільки ми перейшли були річку і йшли на Маківку, почали на нас Москалі стріляти з ручних крісів. Кулі „пенькотіли“ коло нас, але нікого не збавили. Як ми зайшли вже в шанці, почали Москалі бити гранатами і сильно били цілий день аж до вечера, поки не смерклося.

Увечері трафили в наш рів, але не в середину, тільки в бік. Гранат тріс коло нас із великим гуком і блеском, зламав дві грубі смереки, що повалилися попри сам шанець, зранив чотирох наших стрільців, а на мене кинув стільки глини, що я впрів під нею. Виліз я зпід неї і почув піт на всьому тілі. Ранені кричали. Надбігли два наші старшини, забандажували ранених, а вісім стрільців винесло їх із нашого шанця і понесли їх до села. Було се в ночі.

Ми трохи вснули і спали до опівночі. Тоді прийшов десятник і збудив нашу чету тай випровадив нас за шанець, де ми розпустилися в розстрільну.

Темно було зовсім і на небі хмарно.

Москалі йшли приступом на Маківку і наша чета йшла підпирати наше праве крило. Ми чули, як ізза потічка з другої гори сипали Москалі скорострілами і стріляли крісами; крізь темряву видно було на їх горі блеск.

Ту гору, на котрій стояли Москалі, закріпив я був ще за дня передтим. Ми підсувалися до висших шанців, щоби із них стріляти на Москалів. Ішли ми хильцем, бо Москалі нас обсвічували. Як тільки впало на нас світло, ми лягали й ховали голови під корінне. А кулі „чьовкали“ нам понад голови. Як Москалі перестали обсвічувати, ми знов сунули до шанців. І дійшли ми до них тай на черевах всунулися в них докопаними рівцями.

III.

Застали ми в тих шанцях угорське військо і болото. Видно було сильні свіжі сліди гранатів, але трупів уже не було, бо їх винесли.

Ми розложилися поміж військо. Деякі угорські жовніри заговорили до нас по нашому, а деякі не вміли.

Тут отримали ми приказ: „Скоро стріляй! на ліво!“ І ми стріляли, сипали як із скорострілу, бо нас було густо, а крім того був праворуч і наш правдивий скоростріл. Москалі стріляли з долини крісами і скорострілами, а від сходу ізза сусідньої гори Кливи били на наші шанці гранатами. Від того всього гук був страшний. В ухах тарахкотіло як у добрім млині. І темно було.

Так стріляли Москалі до днини. Як перестали, наша чета вийшла із шанців і вернулася до своїх, де нам дали муніції, кілька хто хотів. Тут наша чета злучилася з двома іншими четами і тепер запровадив нас наш десятник на ліве крило, де Москалі з двох сторін обійшли вже були другу нашу сотню, обступили її і з криком „гурра!“ підходили до неї.

Ми почали в них сильно стріляти. Москалі були на яких двайцять кроків від нас і від тої сотні, котрій ми йшли на поміч. Ми підходили до них дотепер рівною лінією, один від другого на три або чотири кроки. Москалів була велика сила. Ішли дуже густо, купами, в таких мундурах, як в осені скошена земля. Кричали голосно своє „гурра“, але то не було „гурра“, тільки якесь інакше слово. У руках мали кріси з багнетами довгими як наші, але не такими страшними; наш багнет страшнійше виглядає, бо ширший.

Як наші три чети своїм огнем не допустили до того, щоби Москалі обступили і зловили другу нашу сотню, тоді ті Москалі, що були вже близько нашої другої сотні, попідносили руки до гори (але другою рукою тримали ще кріси) і почали кричати: „Не стріляй, братец, ми піддаємося!“

IV.

Наступила у нас команда: „Огонь здерж!“... Наші перестали стріляти, а тоді Москалі вхопили свої кріси і дали до нашої другої сотні сальву. Тоді наші стрільці вже без приказу сипнули на Москалів огнем. Москалі почали падати і мовчки втікати. Наші стрільці вирівналися хутко в одну

лінію і з сильним криком „гурра“, що блискавкою розходився по лісі, вдарили ми бігцем на Москалів з гори. Біжучи стріляли ми до них, кілька хто міг. Москалі стріляли на нас із ручних крісів і зі скорострілів та кидали вже ручними бомбами. Я бачив, як ті ручні бомби блискали і тріскали та обривали нашим стрільцям ноги. Кілько з наших тоді впало, не можу знати.

Тут і мене ранили. Я оглянувся вгору поза себе: там наші стрільці лежали як дрова... *Лукин Петрів.*

70. Брати.

В темних горах при окопах у болоті
Там зійшлися два вояки при роботі:
Не зійшлися, тільки впали край дороги,
Поранені — сей у плечі, той у ноги.

Один стогне: „Тату милий, мамо рідна!“
Другий плаче: „Діти любі, жінко бідна!“
Подивився сей на того довго, тихо —
Здивувала рідна мова, спільне лихо.

„Поможіть мені, земляче, рідний брате!
Не по волі я загнався у Карпати...“
— „Я поможу, милий гостю з України —
Чей по волі не бажав ти нам руїни?“

Бють гармати на добраніч, стогнуть гори,
Звір лісами утікає в темні звори.
Два вояки завивають свої рани,
Споминають і родину і кайдани:

„Ой, звела нас люта доля раз докупи —
Не у гості, тільки в поли тут, де трупи...
Виріс, брате, я далеко у Полтаві,
А загину у Карпатах на мураві...“

Другий каже: „Горе, брате, нам нещасним,
Нашим людям, нашим нивам, горам красним.
Та найтяжше наше горе: люта сила,
Що з братів та воріженьків поробила.

71. Хоробрість Цяпки.

I.

— Як ми були під Болеховом, ще тисяч дев'яťсот п'ятнацього року, то прийшлося мені у тїм пеклі пропадати... Москалїв бїльше п'ять соток валить на мене... А я маю живих усього десять чоловїк. Що тут робити?... Кажу я вдарити в скоростріли... І все лягло покотом!... Півтора тисячі трупів!... А скїлько тисяч живих залапав!...

— Кажете, Цяпко, що Москалїв було всього п'ятьсот, а ви вбили їх стїлько тисяч та ще й залапали?...

— Ну... Москалїв узагалї дуже багато!... Вїдома рїч, що Москалї великий народ... Їх числять понад сто мїліонів!...

II.

— Одного разу пішов я на розвідку. В Карпатах снїг, мороз, не дай Бог! Аж тут Москалї!... „Стой!“ — кричить один і хапає мене за полу. Ну, думаю собі: амїнь! Що тут його робити? Витягаю багнет і... фалать! Відтяв полу, а сам у ноги. Кущами, аж зашумїло...

— А що Москаль?

— Що Москаль?... То цїла історія з тим Москалем. Він, бачите, їде до свого командїра тай голосить: „Так і так, такийто й такий, полонив і привїв ворожого, дуже небезпечного старшину“. Дивиться, а тут тїлько koniecь сукна з мого плаща... Чудася!...

— Ну, а як ви, Цяпко, дізнались, що так було?

— Та в тїм то й рїч: Я, бачите, другої ночі пішов на те саме мїсце і зловив того самого Москаля і він докладнісінько розповїв мені, як то було...

Стрілецька смїховинка.

72. Білавка.

I.

Ось послухайте лиш!

За горобом край шляху стояв будинок. Ви певно бачили його? Ще коло нього невеличкий садочок, обгороджений пофарбованими деревляними штахетами.

Недалеко від будинку край рївчака росла в м'якій зеленій траві білавка. Сонечко грїло й пестило єї нарівні

з пишними квітками, що цвили в садку перед будинком, і наша чічка росла, як із води йшла. Одного прегарного ранку вона зовсім розцвилася; жовта, кругла як сонечко, середина оточена була кружком біленьких дрібних пелюсточок.

Білавка ні трохи не журилася тим, що вона така вбога, така простенька, що ніхто не бачить і не помічає її в густій траві; ні, вона була задоволена з усього, жадібно тяглася до сонечка, любивалася ним і слухала, як десь високо-високо в небі співав жайворонок.

Білавка була така весела і щаслива, ніби сьогодні була неділя; а справді то був простий понеділок. Усі діти сиділи тихо на ослонах у школі і вчилися у своїх учителів; нашаж чічка теж тихо сиділа на своїй стеблинці і вчилася у ясного сонечка та в усїй природи кругом себе, вчилася розуміти доброту Божу. Вона слухала жайворонків спів і їй здавалося, що він своїми голосними, дзвінкими піснями виспівує саме те, що й у неї самої на серці; через те квіточка дивилася на щасливу, легкокрилу, співучу пташку з якоюсь особливою повагою, але ні трохи не заздрила їй і не журилася, що сама не може ні літати ні співати.

— Яж бачу і чую все! — думала вона. — Сонечко ласкаво гріє мене, вітрик цілує. Яка я щаслива!

У садочку цвило багато пишних, гордих квіток; найгордїйші були ті, що ніяк не пахли. Півонії так і роздimalи собі щоки, їм усе хотілося стати більшими за троянди¹⁾. Та хиба у величині річ? Рябїйших та чепурнїйших за тульпани не було; вони дуже добре се знали і силкувались якомога випростуватися, щоб дужше звертати на себе очи. Ніхто з гордих квіток не помічав маленької білавочки, що росла десь край рївчака. А вона часто задивлялася на них і думала:

— Які вони гарні, чепурні! До них неминуче прилетить у гостину гарна співуча пташка! Хвала Богови, що я стою так близенько — побачу все, надивлюся досхочу!

Коли се почулося: „квір-квір-квіріт!“ і жайворонок злинув — не в садок до півонїй та до тульпанів, а прості-

¹⁾ рожа.

сінько в траву до простенької білавки. Квіточка зовсім збентежилася з радощів і просто не знала, що їй думати, що робити.

Пташка скакала круг неї й співала:

— Ах, яка гарна м'ягка травичка! Яка люба квіточка у срібній суконці, із золотим сердечком!

Жовте сердечко в квіточці справді сяло мов золоте, а білесенькі пелюсточки блищали мов срібні.

Білавка була така щаслива, така рада, що й не сказати. Пташка поцілувала її, заспівала їй тай знову знялася до блакитного неба. Добра часина минула, покіль чічка стямилася з такого щастя. Радісно соромливо глянула вона на пишні квітки, що були свідками її щастя — кому ж і зрозуміти його, як не їм? Але тульпани почервоніли з пере-сердя, а півонії просто замалим не луснуть! Добре, що не вміли говорити, а то впалоб від них білавочці! Бідолашна відразу зрозуміла, що вони гніваються, і щиро журилася тим.

Та в ту пору в садок увійшла дівчина з острим блискучим ножом у руці. Вона підійшла просто до тульпанів та до півоній і почала зрізувати їх одно за другим. Білавка так і охнула:

— Як страшно! Тепер їм край!

Нарізвавши квіток, дівчина пішла, а білавка вже така рада була, що росте в густій траві, де її ніхто не бачив і не помічав. Сонечко зайшло, вона згорнула пелюсточки заснула; але й у сні їй усе ввижалася люба пташка та ясне сонечко.

II.

Уранці квітка знову розгорнула пелюсточки і простягла їх, як дитина рученята, до ясного сонечка. Тоїж хвилини почувся голос жайворонків; пташка співала, але якже сумно! Бідолашна піймалася в сильце й сиділа тепер у клітці, що висіла край відчиненого вікна. Жайворонок співав про волю, про небесні простори, про свіжі зелені поля, про те, як гарно та весело було літати по волі. Тяжко, тяжко було на серці бідної пташки — вона була в неволі.

Білавка щирим серцем хотіла б допомогти невольниці, але чим? Вона забула й думати про те, як гарно було

навкруги, як любо гріло сонечко, як блищали єї срібні пелюсточки; єї мучила думка, що вона нічим не могла допомогти бідній пташці.

Коли се із садочка вийшли два хлопчики: у одного в руках був такий самий великий та острий ніж, як той, що ним дівчина зрізувала тульпани. Хлопці підійшли просто до білавки, а та ніяк не могла зрозуміти, чого їм тут треба.

— Отут можна вирізати гарну дернину нашому жайворонкови, — сказав один хлопець і, глибоко встромивши ніж у землю, почав вирізувати кистисту дернину; білавка росла саме посеред неї.

— Зірвімо квіточку! — сказав другий хлопчик і білавка затремтіла зо страху: якщо єї зірвуть, то вона умре, а їй так хотілося жити! Бо теперже вона могла дістатися до бідного жайворонка.

— Ні, краще нехай лишиться! — сказав перший хлопець. — Так гарнійше.

І білавка опинилася у жайворонковій клітці.

Бідний жайворонок голосно нарікав на свою неволю, кидався і бився об залізні крати в клітці. А бідна білавка не могла розважити його ані словечком. А як їй того хотілося! Так проминув увесь ранок.

— Тут нема води! — жалівся жайворонок. — Вони забули дати мені напитися; пішли і не залишили мені й краплі води. У мене зовсім пересохло у горлочку. Я увесь горю і мене морозить! Ох, як мені важко дихати! Мені доведеться вмерти, розлучитися з ясним сонечком, із свіжою травицею, з усім Божим світом!

Щоб хоч трохи відволочитися, жайворонок глибоко встромив свій дзьобик у свіжу холодну дернину, побачив білавку, кивнув їй головою і сказав:

— І ти зів'янеш тут, бідна квіточко! Тебе та клапчик зеленої дернини — ось що дали вони мені замість усього Божого світу! Лишенько моє! Ти тільки нагадуєш мені, чого мене позбавлено!

— Чимби мені розважити його! — думала білавка, але не могла ворухнути ні одною пелюсточкою і тільки

все дужше і дужше пахла. Жайворонок помітив се і не заняв квіточки, хоч зо спраги повискубував усю травичку.

Ось і вечір прийшов, а ніхто так і не приніс бідній пташці води. Тоді вона розпустила свої коротенькі крилечка, затріпала ними і ще кілька разів жалібно запищала.

— Пить! пить!

Потім головка її схилилася на бік і сердечко завмерло з нудьги та муки.

Білавка теж не могла більше згорнути своїх пелюсточок і заснути так, як перше; вона була зовсім недужа і стояла, сумно похиливши головку.

Щойно аж другого дня вранці прийшли хлопці і, побачивши мертвого жайворонка, заплакали. Потім викопали йому гарненьку ямку і прикрасили квітками, а самого жайворонка положили в червоненьку коробочку — його хотіли поховати пишно. Бідолашна пташечка! поки вона жила й співала, хлопці забували про неї, zostавили її вмирати в клітці без води; а тепер робили їй пишні похорони і проливали над її могилкою гіркі сльози.

Дернину з білавкою викинено на повний куряви шлях; ніхто й не подумав про квіточку, яка всеж найдужше за всіх любила бідну пташку і всім серцем бажала її розважити.

Г. Андерсен.

73. Прогулька в Криму.

I.

Немає слів, щоб розказати, яка то була чудова картина, що з'явилась перед нашими очима, коли ми увійшли в Алушту! По крутому спуску розкинулись будинки сього міста і доходять до берега моря. А море! Воно безмежно простяглося перед нашими очима і колихалось ніби живе. Під проміннєм ясного сонця вода вилискувалась блискучими барвами, тремтіла маленькими філями і грала своєю вродою. Море надило нас до себе і примушувало забути про втому, про день важкої подорожи.

— До моря! До моря! — гукали ми, забувши про себе і про те, що ми в чужому місті. Ми не чули нічого,

не бачили. і поспішали один поперед другого до могутнього й чарівного моря.

В Алушті ми наважилися пробути цілий день, щоб докладно оглянути місцевість та спочити після переходу через Чатир-Даг. Притулок знайшли ми в земській школі.

Чудовий тихий вечір проганяв геть сон, вливав у тіло бадьорість і кликав з хати на простір. Ми ублагали учителя, щоб пішов з нами після вечері до моря. Гарним здавалось нам море ще й тоді при першій погляді на нього перед заходом сонця, а тепер воно ще красше. Здавалось, нібито хтось переніс тебе в невідому чарівну країну і поставив у якийсь чудовий куток землі. З одного боку — Чорне море, а з другого — поза містом Алуштою півкругом простягаються гори; а над усім тим чарівний, повновидий місяць став серед неба і розкидає срібне світло. І мимоволі пригадується тобі вірш поета Олеся про Крим:

„Осріблені місяцем гори блищать,
Їм кебри і сосни казки шелестять;
І дивні пісні їм співають вітри,
Що нишком підслухали в моря згори“.

Довго ми стояли як зачаровані; стояли нерухомо з такими думками, що їх не змігби висловити ніхто. Стояли мовчки, як перед чимсь святим і великим.

Пізно вже вивів нас учитель із мовчанки, запрошуючи до хати.

Не встигли ми гаразд і вкластися, як сон уже розвівав над нами свої легкі крила, переносив нас в інше царство і доповняв дійсність чарівними малюнками...

— Вставай! Вставай! — залунав чийсь голос над нашими головами. — Ранок уже! Сонце зійшло!

Ми не раді були такому вигукуванню. Стомлені за вчорашній день ноги ще не зовсім відпочили. При кождім руху вони боліли і здавались важкими як пуди.

— Ану, жвавійш, хлопці, одягайтесь, сніданок готовий! — гукнув у двері учитель.

— Та ноги болять! Ще трохи спочиньмо, — зауважив котрийсь із кутка.

— Нічого. Розходитесь, то перестануть боліти! Вставайте, хто не хоче спізнитись. Зараз ідемо оглядати Алушту і місцевости довкола неї.

Такі слова примусили кожного жвавійш заворушитись, бо нікому не хотілось zostатись позад товаришів. Через яку годину ми вже вийшли на вулицю, щоб оглянути до сніданку місто.

II.

Алушта місто невелике, нагадує більш велику слободу. Тай містом вона стала тільки з 1902. року, а до того часу була селом. Вона має те значінне, що уявляє із себе гарне місце і приваблює на кожне літо багато людей із різних, близьких і далеких, місцевостей. Переважно сюди приїзять недужі на груди, щоб купатись у морю та подихати чистим повітрям.

Повітря тут справді дуже чисте, бо тому сприяє з одного боку море, а з другого — великі площі садів та лісів. Особливо цікавого, щоб звернуло нашу увагу, в самім місті нічого нема. Нас манило те, що за Алуштою: зелені площі лісів, що хвилями деруться до верхів гір, здавались нам зачарованим царством. Проти ранкового сонця вони, вкриті тонкою сизою наміткою, нібито ховали у своїх гущавинах ту таємницю, що нам бажано було бачити.

— А скоро ми підемо в гори? — запитав Іван. Йому, видно, не дуже до вподоби була Алушта.

— А ось поснідаємо тай рушимо. Звичайно, далеко не будемо заходити, а оглянемо тільки ті місцевости, що є між Алуштою і горою Демерджі.

Гора Демерджі зробила на нас особливо велике вражінне. Вся вона складається із сірого дикого каміння; та місцями поверхня її (особливо боки схилів) вкрита ріжними ростинами. В богатьох місцях видно великі щілини, що повстали з різних причин. Ті щілини нагадують якісь фантастичні помешкання і малюють у нашій уяві якихось не менш фантастичних мешканців, що нібито лишили свої захистні куточки тільки на час нашого перебування на горі.

На верхівлях Демерджі особливо цікаво було нам поглянути на один колодязь, що красувався між богатьома

іншими, до нього подібними. Річ у тому, що той колодязь бездонний. Скількиб хто й не дивився в чорну його пельку, скількиб не напружував очий, а дна побачити годі. Пробували ми кидати камінне туди і ловити ухом згук від того, як удариться камінь об дно; але й се було даремним. Камінь поринав у темряві і нібито застигав там нерухомо; бо не чути було ні згуків ні шелесту.

Увесь день ми ходили по тих горах та купалися в соняшному повітрі. Тільки над вечір помітили ми, що з моря, мов отара білих овечок, почали здійматися хмарки і застиляти небо. Хмари посувалися так хутко, що через пів години майже все небо закрилося ними. Се примусило нас подумати про домівку, бо ми боялися опинити під дощем. Ми почали збиратись додому.

Раптом Іван закричав не своїм голосом і підскочив до гурту хлопців, що розглядали з учителем якогось камінця.

— Що? Що таке? — звернулися ми до нього. Але він, увесь блідий, нічого не говорив, а тільки дивився кудись у далечінь неба.

— Чи не вкусила тебе часом гадюка? — запитав стурбовано учитель.

Іван крутив головою і підняв руку, показуючи на небо вкрите хмарами. Всі звернули туди свої очі.

— Святі!! Дивіться! — промовив Іван якосьто пошепки.

Між хмарами в бік від нас ми побачили велику гору і на тій горі купу людей. Якийсь жах і невідоме почуття обгорнуло душі наші. Ми не знали, що робити.

— Не жахайтесь, — звернувся до нас учитель, — а красше придивіться, чи не побачите ви в тій купі людей чогось подібного до нас.

Ми почали пильно дивитись і помітили, що справді гора, що з'явилась у хмарах нагадувала гору Демерджі, а купа тих людей була подібна до нас.

Се нас ще більше здивувало і ми дивились на учителя допитливо, чекаючи від нього пояснень.

— Щасливі ви хлопці, що на свої очі побачили се явище. Воно зоветься фатаморганною тобто приви́дом. А дивуватись тут нема чого. Се тільки відбитка у хмарах або

у воздуху того, що є на землі. Ви не дивуетесь, коли бачите своє лице, заглядаючи у ведро з водою або у зеркало. Так і тут не треба дивуватись; бо то тільки, кажу, відбитка тої гори, на котрій ми стоїмо, з тим, що на ній є.

Довго як зачаровані стояли ми перед тим явищем і тільки рушили в дорогу додому, коли воно зовсім зникло.

Юрій Сірий.

74. У жнива.

Хвилює нива, як вода,	Кінчиться нива. Вже снопи
Жита від вітру гнуться;	В полукіпки зійшлися.
Бренять серпи, дзвенить коса,	В дугу зігнулися хребти,
Наїжилась густа стерня,	Болять і терпнуть всі кістки,
На ній снопи кладуться	А жили мов зісхлися,

А деж той вітер-походжай,	На щастє, вітер тихий йде,
А деж то він подівся?	Біжить вітрець знад яру;
Пішов собі в холодний гай.	Холодить спечене лице
А ти роби, не спочивай,	Іна крильцях своїх несе
А жар мов напосівся!	Таємну силу чару.

Такий горячий, ясний жар	Дивний, предивний є той чар,
Неначе з пекла родом;	А ще дивніша сила!
Під лист ховається комар	Забувся днини лютий жар,
І з паші криється товар	Забувся весь життя тягар,
Під верби понад бродом.	Ростуть незримі крила.

І лиш одним, одним женцям	На них та постать, що весь
Немає прохолоди;	Над нивою зігнута [день
Нема спочинку їх рукам,	Робила мов бездушний пень,
Нема пощади їх ногам:	Летить тепер в край мрій, пі-
Земля не даром родить!	Велика незбагнута. [сень —

Від неї кождий сніп, покis	А якби так, немов на глум,
На силу треба взяти.	Музики де заграли,
Не жалуй поту, крови сліз:	То в кут пішовби біль і сум,
Отсей цінний, гіркий навіз	Злій долі і життю на глум
Ти мусиш їй віддати...	До ранаб погуляли.

Богдан Лепкий.

75. Мурашка та полевий коник.

Жвавий коник-скакунець — „Ой, кумасю, серце, люблю,
Доцвірінькався вкінєць: Поратуй, моя голубко,
З гулянок йому й не чулось, Безпритулу-сироту!
Як те літечко минулось, Прохарчуй мене до літа;
Як у очи — гульк сама Поки сонця, поки світа,
Сива дядина, зима! Не забуду ласку ту!“

Всі діброви стали голі — „Радаб я, мій куме любий,
І трава посохла в полі — Запобігти твоїй згубі,
Сонця ясного нема! Так бідуюж і сама.
Хмара хмару гонить, криє, Тільки дивно мені дуже,
Вітер стогне, вітер виє, Що ти хліба просиш, друже:
Снігом поле укрива. Чомже сам ти не придбав?“

А наш коник все трива, — „Ох, голубонько-небого!
Чи не вернеться ще літо, Чи булож мені до того?
Чи не зійде з снігу жито, Ціле літечко я грав;
Де що дня було наш грач, Кругом пташки, співи, квіти,
Мав і хату собі й харч. Деж у ката тут робити?“

Алеж літечко — шкода! — — „А, так ти?!“...
Двічі на рік не впада. — „Та я й не спав:
От тепер без хліба й хати Грав, кажу, все на басолі,
Довелось йому конати... А тепер з лихої долі
От він силовоньки збирає У одному жупанцю
Й до мурашки прилізає: Й довелось мені зостаться!“

— „Ти все грав? І то, бач, праця...
Ну, теперже потанцюй!“

Михайло Старицький.

76. Медвідь у школі.

Чи знаєш, брате, як учать Медвідь реве, а скрипка гра;
Медведя танцювати? Та ось знизу пригріло;
На бляху на залізную На задні лапи зводить він
Веде его вожатий. Своє могутне тіло.

Під тою бляхою огонь А скрипка скочно гра тай гра;
Розпалює помалу, А вуйко здер головку,
А скрипкою збуджа в душі То праву задну підійма,
Любов до ідеалу. То ліву без уговку.

Дрібнійше, швидше скрипка Сей танець памятає вже
Регочеться, то плаче; [гра, До смерти бідолаха:
І бляха дужше гріє й він В одно зіллявся скрипки тон
Дрібнійше, швидше скаче. І розпалена бляха;

Зіллялись нерозривно так,
Що, скрипку як почує,
То зараз в лапах запече
І зараз він танцює.

Іван Франко.

77. Не мої ноги.

Серед ліса, серед гаю	Прокинувся, протер очі,
У неділевний обід	Разів кілька позіхнув,
Заснув мужик у чоботях,	Разів кілька босі ноги
Прокинувся без чобіт.	З подивлінням повернув.

„Не мої се — каже — ноги,
Присягаю на чім світ;
Бо мої в чоботях були,
А сі — босі, без чобіт“.

Степан Руданський.

78. Хвалько.

Один багатий панич вибрався був у подорож по світі.
По якімсь часі вернувся він до родинного міста й оповідав
знайомим всілякі небилиці про свої пригоди. А вже най-
більше чванився він небувалими ділами, що їх довершив
у ріжних сторонах світа. Неодин недосвідний слухач вірив
єго брехням, але розумні люди похитували недовірливо го-
ловами.

Раз оповідав він таке:

— Коли я був на острові Роді, то виконав я такий не-
звичайний скок, що всі приглядачі лише роти роззявили
з дивного дива. Тисячі народа чудувалися мому скокови,
а ніхто навіть не зважився скочити так, як я!...

— І се може бути правда? — спитав один із слухачів.

— Ну, як мені не вірите, то поспитайте мешканців
Рода, а вони вам скажуть, — відповів хвалько бундючно.

— Слухай! — сказав на се той, — ми віримо тобі на слово, то нащо нам твоїх свідків? Але ходи ти з нами за місто на майдан та покажи нам свій славний скок. Ти уяви собі, що се острів Род, тай повтори свою штуку.

Хвалько скрутився і не знав, що на се сказати. Вкінці надумався і відповів:

— Та я зробив би се, але сьогодні не маю коли...

І миттю шез як камфора.

Слухачі засміялись за ним, а один із них промовив:

„Не вір, що хвалько плете...

Хай докаже ділом те!“

Езон.

79. Історія осла.

I.

Одного осінного ранку входить до моєї світлиці господар, у котрого я жив, і стоїть з дуже заклопотаним виглядом.

— А що там, дядьку?

— Ей, таке, що аж сказати стидно.

— Ну, кажіть.

— Сеї ночі вкрали мені осла.

— Із стайні?

— Ні, з городу.

— А пощож ви його на ніч лишили в городі?

— Стайня маленька, душно там. А осел завсігди бив корови. Що мені тепер робити, паночку?

— Ідіть питати, може й відпитаєте.

— Я вже дав знати жандармам.

— Ну, то чекаймо терпеливо.

І ми ждали цілий місяць. Я готов був ще й далі ждати, але Яким не хотів.

— Агій! Та що я так буду чекати Божої ласки? В п'ятницю в місті ярмарок, піду тай куплю нового осла.

II.

В п'ятницю ще не світ не зоря, а вже мій Яким П'ятак, перекинувши уздечку через плече, вибрався до міста на ярмарок. Ослів там було досить, колиж бо і наймарнійший коштував геть-геть дорожше, як він мав усіх гроший при

собі. Вже Яким зїв увесь хліб, усю зелену паприку і увесь кусень солонини, який мав при собі, і випив на те скляночку вина¹⁾, а осли ще ані руш не подешевіли. Вже вигрівся добре на сонці, а ціна на осли як не низша так не низша.

Та ось сонце скотилося вже над верхи далеких гір і обливало своїм світлом ще тільки дах величезного криміналу. Тут і там улиці тонули вже зовсім у темному сутінку, а Яким усе ще був без осла.

Коли зовсім смерклося, Яким доміркувався одного: не може мені закон відпитати украденого осла, то я сам украду собі іншого.

З тим він і пішов домів.

III.

Того самого вечера йшло два чоловіки з того самого ярмарку домів. Сказавши по правді: два мужики й осел або, ще докладнійше, три осли. Бо ті два мужики дали себе на ярмарку ошукати, значить, зробилися добровільно ослами, а третій був осел з діда-прадіда.

Ті два мужики то були брати: Степан Ромос і його молодший брат Ферко. Вони купили осла, щоби ним возити воду з Дунаю до свого городу.

— Ферку! — мовив Степан.

— Степане! — мовив Ферко.

— Дорого ми дали за осла.

— Дуже дорого!

— І пощо ми його купували?

— Се ти його купував.

— Але ти торг прибивав.

— Я думав, що ти старший, то й розумніший.

— А властиво ми обидва осли.

— Всі три! — додав молодший брат.

Сказавши се, вони спокійно тюпали далі, тягнучи осла за собою.

— Ага; — скрикнув Степан Ромос, старший брат, — знаю вже, чому сей осел так дорого нам прийшовся.

¹⁾ Подія відбувається на Угорщині, де росте виноград, а вино є звичайним напитком. Солонина із паприкою до хліба є там звичайною перекускою в дорозі так, як у нас хліб із яйцями, сиром або маслом.

— Чому?

— Той злодюга, що ми його від нього купили, замало нам решти видав.

— Там до біса! То не може бути!

— Ходи, почислимо.

І вони вступили до крамниці, а осла привязали до одвірка.

IV.

Не минуло й п'яти хвиль, коли тою самою дорогою надійшов Яким Пятак із самою уздечкою в руках і з міцним наміром, украсти собі до неї осла. Дивиться, аж і осел тут припнятий до одвірка. Пятак зануздав його і скрутив із ним від гостинця зараз на найблизшу півперечку. Осла при тій історії тільки те здивувало, що його тепер нараз підганяють, щоб швидше йшов. А що він із чесних рук попався в нечесні, се йому було байдужісінько.

А Пятака одно тільки трошечки турбувало, а то думка, що ануж його зловлять. Та коли щасливо прибув додому, то й ся думка перестала його турбувати. Він радий був, що має осла.

Зараз у ночі при скупім світлі стаєнної ліхтарні він перекрасив осла. Чи дав йому щось таке чи помалював його чимсь, досить, що осел став зовсім не такий, як був. Уранці він був подібнісенький до перістої¹⁾ зебри.

Але Степан і Ферко Ромоси, що жили в сусіднім селі, очевидно, не раді були тому, що їх солоно переплачений осел пішов служити іншому панови, і зараз донесли жан-дармам про крадіж.

Вахмистр видав наказ розслідувати сю справу. І зараз його підвладні почали розвідувати по сусідніх селах, чи хто з останного ярмарку не привів додому осла без паса²⁾. Отак вони допиталися до Якіма Пятака.

V.

Приходить жандарм до Пятака. Осел є, паса нема.

— Збирайся зараз до громадського уряду.

— Чого? — питає Пятак.

¹⁾ сорокатиї. ²⁾ урядова посвідка з описом худоби.

— Бо се крадений осел.

— Може той його вкрав, що я в нього купив, та тому й паса мені не дав.

— Се вже покажеться при протоколі.

— Не боюся протоколу. Се моє чесно набуте добро.

— Там будеш балакати, де тебе питатимуть.

— Я всюди балакаю, де хто нарушить мою честь.

Всі ми пішли до громадського уряду. Розпочався допит. Яким твердо обставав при своєму.

— Сей осел мій, нехай собі що хто хоче говорить!

— Чи се ваш осел? — питає вахмистр братів Ромосів, що прибігли задихавшись.

— Та осел то воно осел, сам бачу, але чи наш, на се я не мігби присягти, — відповів старший Ромос.

— Здається, що наш був інший на масть, — додав молодший.

Вахмистр був не в тім битий, велів обмити осла від ніг до голови і за десять хвилин пасманиста¹⁾ зебра перемінилася на смирного, сіренького довгоуха.

— Отепер він уже й подобає на осла, — мовив Степан Ромос, — і тепер уже я й мігби сказати, що се наш.

— А я й присягнути готов, що се наш! — скрикнув Ферко Ромос.

— Сей осел мій, як Бог на небі! — скрикнув і собіж Яким Пятак.

Війт вмішався в сю розмову.

— Чекайте хвилечку. Я знаю Пятакового осла. У нього на череві круглий знак від підкови. Мій кінь ударив був його і відтоді се місце в нього не заросло.

— Ой, моє лишенько! — простогнав стиха Пятак. — Сей старий осел говорить про мого давного осла.

Тимчасом жандарми полізли вже під ослове черево, щоби пошукати того шрама¹⁾ від підкови.

— Сей осел належить до Якіма Пятака! — промовив вахмистр встаючи. — Шрам від підкови справді осьде є, кождий може переконатися.

Яким Пятак здивувався найдужше.

¹⁾ сороката, періста. ²⁾ знак, близна.

— Йй Богу! Та се й є мій давний осел! — промимрив він, обсмотривши шрам.

Він бувби зараз другого дня й сам пізнав його, колиб не був обмалював його фарбою. *Віктор Ракоші.*

80. Притча.

Дощу краплина впала
На травку в ранний час
І промінем засяла
Під сонцем як алмаз.

Дощу краплина впала
В пустини на пісок
І щезла вмить — пропала
Немов імлі димок.

Так всі діла, всі страсти —
Раз дим, а раз алмаз;
Блищать при добрій власти,
При злій — їх блеск погас.

Василь Шурат.

81. Св. Андрей на київських горах.

Благословенная давно
цвисти ще мусиш, Україно!
Твоїм Дніпром несло судно
святу апостольську дружину.

І київських високих гір
діткнулися святії стопи.
І понеслися з них в простір
слова апостола Синопи:

„Благословлю вас, гори, днесь!
Колись над вами город стане,
що, дивуючи світ увесь,
Господним воїном воспряне¹⁾).

¹⁾ прокинеться, повстане.

„І вас, степи, благословлю!
Колись прославитесь ви людом,
що трудом вчинить з вас рілю
і запанує власним трудом.

„І заздрих на чуже добро
він прожене, бо буде в силі“.
„Аміль!“ — загомонів Дніпро
й поніс до моря срібні філі.

І всів святий Андрей в судно,
що понесло его й дружину.
Благословенная давно
цвисти ще мушиш, Україно!

Василь Щурат.

82. Мій край, мій рай.

Де срібнолентий Сян пливе,
Хрустальноводний Прут реве,
Де Славутиця наш Дніпер
І бистротечний дід Дністер:
Оттам мій край, той руський край!
Оттам мій край, мій рай!

Верхами, де Бескид стремить
Упрямо в небеса,
Де полонини, де степи
Простерлись без кінця:
Оттам мій рай, той руський край!
Оттам мій край, мій рай!

Де руське слово гомонить,
Де рідним звуком піснь звенить,
Луна луні де вість несе,
Що мати Русь живе:
Оттам мій рай, той руський край!
Оттам мій край, мій рай!

Григорій Цеглинський.

83. Село на Україні.

Село! І серце одпочине!	Цвітуть сади, біліють хати;
Село на нашій Україні	А на горі стоять палати
Неначе писанка. Село	Неначе диво, а кругом
Зеленим гаєм поросло;	Широколистії тополі;

А там і ліс і ліс і поле
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Тарас Шевченко.

84. Вечір на селі.

Садок вишневий коло хати,	Сем'я вечєря коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,	Вечірна зіронька встає,
Плугаторі з плугами йдуть,	Дочка вечерять подає,
Співають ідучи дівчата,	А мати хоче научати,
А матері вечерять ждуть.	Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Тарас Шевченко.

85. Заповіт Тараса Шевченка.

Як умру, то поховайте	Щоб лани широкополі
Мене на могилі	І Дніпро і кручі
Серед степу широкого	Було видно; було чути,
На Вкраїні милій.	Як реве ревучий.

І мене в семі великій,
В семі вольній, новій,
Не забудьте помянути
Не злим, тихим словом!

3066

12114

Антін Крушельницький і Др. Іван Копач.

ПЕРША ЧИТАНКА

ДЛЯ СЕРЕДНИХ ШКІЛ.

ПЯТЕ, ЗМІНЕНЕ ВИДАННЄ.

Ціна оправленого примірника 3 зл. 60 гр.

У ЛЬВОВІ, 1926.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.